

नारायण गोदारेको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र
सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ
पत्रको प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
छविराम वासकोटा
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौँ
२०७४

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली एम.ए शैक्षिक वर्ष २०६९-२०७० दोस्रो वर्षका विद्यार्थी छविराम वासकोटाले नारायण गोदारेको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । उहाँको यो शोधकार्य आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभागसमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति :- २०७४/११/०२

सहप्रा. डा. सीतारामराज विष्ट

शोधनिर्देशक

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर
स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागका छात्र छविराम बासकोटाले स्नातकोत्तरमा नेपाली विषयको दशौँ पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गर्नुभएको नारायण गोदारेको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व शीर्षकको शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

.....

१. प्रा. डा.देवीप्रसाद गौतम
(विभागीय प्रमुख)

.....

२. सहप्रा. डा. सीतारामराज विष्ट
(शोधनिर्देशक)

.....

३. सहप्रा. डा. दुर्गाबहादुर घर्ती
(बाह्य परीक्षक)

मिति :- २०७४/११/०६

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली केन्द्रीय विभाग स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौं पत्र पूरा गर्नका लागि आदरणीय गुरु सह-प्राध्यापक डा. सीतारामराज विष्टको निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । यस शोधकार्यलाई पूर्णता दिनका लागि प्रारम्भदेखि अन्तिम समयसम्म आफ्नो अति व्यस्त समयबाट फुर्सद निकालेर निरीक्षण र परिमार्जन गरिदिनु हुने मेरा शोध निर्देशक आदरणीय गुरुप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दै कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । नेपाली केन्द्रीय विभागले विभिन्न विषयका शीर्षकहरूमा शोध गर्ने अवसर प्रदान गर्दै आएकोमा यस विभागलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु । शोधप्रस्तावलाई विभागीय स्वीकृति प्रदान गरी शोधपत्र लेख्ने सुअवसर दिने विभागीय प्रमुख प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतमप्रति विशेष आभार प्रकट गर्दछु । त्यसैगरी शोधपत्रको तयारीका क्रममा सहयोग गर्दै शीघ्रताका निम्ति प्रेरित र कार्योन्मुख गराउनुहुने नेपाली केन्द्रीय विभागका आदरणीय गुरुहरूप्रति कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु ।

आवश्यक सामग्री प्रदान गरी हरबखत सहयोग र सल्लाह दिनुहुने शोधनायक नारायण गोदारे र उहाँका परिवारहरूप्रति म कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

शोध लेखनका क्रममा सहयोग गरी साथ दिने अन्य मित्रहरूले गरेको सहयोग म विर्सन सकिदैन । त्यसैगरी “विद्या धनं सर्वधनं प्रधानम्” भन्ने मान्यतालाई आत्मसात् गर्ने पूजनीय पिता पुरुषोत्तमप्रसाद बासकोटा, माता टीकाकुमारी बासकोटा अविस्मरणीय हुनुहुन्छ । त्यसैगरी अहोरात्र खटिएर सामग्रीलाई व्यवस्थित पारी टङ्कण कार्यमा विशेष सहयोग गर्ने पार्वती रिजाललाई पनि विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा म यस शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुर समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

शैक्षिक सत्र : २०६८/०६९

क्याम्पस रोल नं. : १३६

रजिस्ट्रेशन नं.: ६-३-२८-२२५-२०११

दोस्रो वर्षको सिम्बोल नं.: २८०१८९

मिति : २०७४/११/०२

.....

छविराम बासकोटा

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रि.वि., कीर्तिपुर

विषयसूची

परिच्छेद-एक

शोध परिचय १-७

१.१ विषय परिचय	१
१.२ समस्याकथन	१
१.३ उद्देश्य	२
१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.५ शोधकार्यको औचित्य	५
१.६ शोधकार्यको सीमाङ्कन	५
१.७ शोधविधि	६
१. ७.१ सामग्री सङ्कलन विधि	६
१. ७.२ विश्लेषणको सैद्धान्तिक आधार	६
१.८. शोधपत्रको रूपरेखा	६

परिच्छेद-दुई

नारायण गोदारेको जीवनी ७-१५

२.१ विषयप्रवेश	७
२.२ नारायण गोदारको जीवनी	७
२.२.१ जन्म र जन्मस्थान	७
२.२.२ पारिवारिक पृष्ठभूमि	८
२.२.३ बाल्यकाल	८
२.२.४ उपनयन	९
२.२.५ शिक्षा-दीक्षा	९
२.२.६ व्यक्तिगत रुचि तथा स्वभाव	१०
२.२.७ विवाह	११

२.२.८ सन्तान	११
२.२.९ दाजुभाइ तथा दिदी बहिनी	१२
२.२.१० आर्थिक स्थिति	१२
२.२.११ जागिरे जीवन	१२
२.२.१२ लेखन प्रेरणा र प्रभाव	१३
२.२.१३ साहित्यिक संलग्नता	१४
२.२.१४ सम्मान तथा पुरस्कार	१४
२.२.१५ भ्रमण	१५
२.२.१६ निष्कर्ष	१५

परिच्छेद-तीन

नारायण गोदारेको व्यक्तित्व १६-२९

३.१ विषयप्रवेश	१६
३.२ साहित्यिक व्यक्तित्व	१६
३.२.१ नारायण गोदारेको साहित्यिक यात्रा र प्रवृत्ति	२०
३.२.१.१ पूर्वार्द्ध चरणका साहित्यिक प्रवृत्तिहरू	२२
३.२.१.२ उत्तरार्द्ध चरणका प्रवृत्तिहरू	२३
३.३ साहित्येत्तर व्यक्तित्व	२६
३.४ निष्कर्ष	२९

परिच्छेद - चार

नारायण गोदारेका कृतिहरूको विश्लेषण ३०-८७

४.१ विषयप्रवेश	३०
४.२. 'मातृ' कवितासङ्ग्रहको विश्लेषण	३०
४.२.१. संरचना	३०
४.२.२. विषयवस्तु	३१
४.२.३ लयविधान	३६

४.२.४ मूलकथ्य	३६
४.२.५ भाषाशैली र कथनपद्धति	३७
४.३ 'शवयात्रा जारी छ' कवितासङ्ग्रहको विश्लेषण	३८
४.३.१ संरचना	३८
४.३.२ विषयवस्तु	३८
४.३.३ लयविधान	४३
४.३.४ मूलकथ्य	४३
४.३.५ भाषाशैली र कथनपद्धति	४४
४.४ 'अनाहकका उद्गारहरू' कवितासङ्ग्रह विश्लेषण	४४
४.४.१ संरचना	४५
४.४.२ विषयवस्तु	४५
४.४.३ लयविधान	४९
४.४.४ मूलकथ्य	४९
४.४.५ भाषाशैली र कथनपद्धति	५०
४.५ 'गँजडी भङ्गी' खण्डकाव्यको विश्लेषण	५०
४.५.१ परिचय	५१
४.५.२ कथानक	५१
४.५.३ पात्र	५२
४.५.४ लयविधान	५२
४.५.५ मूलकथ्य	५३
४.५.६ भाषाशैली र लयविधान	५३
४.६ 'फूल' खण्डकाव्यको विश्लेषण	५४
४.६.१ परिचय	५४
४.६.२ कथानक	५४
४.६.३ पात्र	५५

४.६.४ लयविधान	५५
४.६.५ मूलकथ्य	५६
४.६.६ भाषाशैली र लयविधान	५६
४.७ 'कुलचन्द्र' खण्डकाव्यको विश्लेषण	५७
४.७.१ परिचय	५७
४.७.२ कथानक	५७
४.७.३ पात्र	५८
४.७.४ लयविधान	५८
४.७.५ मूलकथ्य	५८
४.७.६ भाषाशैली र लयविधान	५९
४.८ 'सिद्धिचरण एक र अनेक' महाकाव्यको विश्लेषण	५९
४.८.१ संरचना	५९
४.८.२ शीर्षक विधान	६०
४.८.३ कथानक	६०
४.८.४ चरित्र योजना	६४
४.८.५ लयविधान	६४
४.८.६ भाषाशैली र लयविधान	६६
४.८.७ उद्देश्य	६६
४.९ 'स्वराष्ट्रका वीरेन्द्र' महाकाव्यको विश्लेषण	६७
४.९.१ संरचना	६७
४.९.२ शीर्षक विधान	६८
४.९.३ कथानक	६८
४.९.४ चरित्र योजना	७१
४.९.५ लयविधान	७२
४.९.६ भाषाशैली र लयविधान	७४

४.९.७ उद्देश्य	७५
४.१० 'देवघाट' कथासङ्ग्रहको विश्लेषण	७५
४.१०.१ संरचना	७५
४.१०.२ कथानक	७६
४.१०.३ पात्रहरू	७८
४.१०.४ भाषाशैली र लयविधान	७९
४.१०.५ उद्देश्य	८०
४.१०.६ दृष्टिविन्दु	८०
४.११ नारायण गोदारेको "व्यङ्ग्यविनोद" निबन्धसङ्ग्रहको विश्लेषण	८१
४.११.१ संरचना	८१
४.११.२ विषयवस्तु	८२
४.११.३ भाषाशैली	८५
४.११.४ उद्देश्य	८६
४.१२ निष्कर्ष	८६

परिच्छेद पाँच

सारांश र निष्कर्ष

८८-९०

५.१ सारांश	८८
५.२ निष्कर्ष	८९

परिच्छेद - एक

शोध परिचय

१.१ विषयपरिचय

नारायण गोदारे (जन्म २०११) नेपाली साहित्यका बहुमुखी प्रतिभा हुन् । धनुषा जिल्लाको गोदार पोर्ताहमा जन्मिएका गोदारेको मातृ (कवितासङ्ग्रह, २०५१) बाट कवितायात्रा प्रारम्भ भएको हो । नेपाली साहित्य जगतमा उनका कविता, खण्डकाव्य, नव्यकाव्य, महाकाव्य तथा निबन्ध आदि विधामा झण्डै डेढ दर्जन जति कृतिहरू प्रकाशित रहेका छन् । राष्ट्रसेवाको कार्यमा आफूलाई समर्पित गरेका उनले नेपाली साहित्यमा पनि स्मरणीय योगदान पुऱ्याएका छन् । आफूलाई शाश्वत् सत्यवादी ठान्ने कवि गोदारेले आफ्ना कृतिहरूमा पनि जीवनको यथार्थ प्रकट गरेका छन् । विषयवस्तुलाई धारिलो र चोटिलो बनाएर प्रस्तुत गर्ने कविले कृतिमा प्रगतिवादी वैचारिक मूल्य मान्यतामा आधारित साहित्य सिर्जना गरेको पाइन्छ । सिर्जनात्मक क्षेत्रमा कविता, कथा, निबन्ध विधाको रचना गरेका भए तापनि उनको उत्साह भने कविता विधामा नै बढी भएको देखिन्छ । वि.सं. २०३० सालपछि उदाएका कविहरूमध्ये आफ्नो अलग्गै र स्पष्ट परिचय दिन सक्षम कविका रूपमा उनले आफ्नो स्थान सुरक्षित बनाएका छन् । प्रारम्भमा कथाको माध्यमबाट सिर्जनात्मक फाँटमा देखिएका गोदारे ५० को दशकमा अत्यधिक रूपमा कविता प्रकाशन गर्न थालेको देखिन्छ । ईश्वर, विश्वब्रह्माण्ड, अद्वैत दर्शन आदि गहन विषयवस्तुलाई विभिन्न उपमा र बिम्बका माध्यमबाट कवितामा व्यक्त गर्ने गोदारे पचासौँ दशकका तरलतावादलाई समर्थन गर्ने कविका रूपमा चिनिन्छन् ।

१.२ समस्याकथन

नेपाली साहित्य जगत्मा नारायण गोदारेको योगदान ठूलो रहे तापनि उनको जीवनी व्यक्तित्व, साहित्यिक यात्रा कृतित्व तथा प्रवृत्ति आदि विषयमा गहन अध्ययन हुन सकेको छैन । नारायण गोदारेको जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन गर्नु प्रमुख समस्या रहेको प्रस्तुत शोधकार्यका मुख्य समस्या हो । यसर्थ प्रस्तुत शोधकार्यमा यिनै मूलभूत विषयसँग सम्बद्ध निम्नानुसार समस्याहरू रहेका छन् ।

(क) नारायण गोदारेको जीवनी के कस्तो रहेको छ ?

- (ख) नारायण गोदारेको व्यक्तित्वका पाटाहरू के-कस्ता रहेका छन् ?
- (ग) नारायण गोदारेको कृतित्व के कस्तो रहेको छ ?

१.३ उद्देश्य

प्रस्तुत शोधकार्यको उद्देश्य समस्या कथनमा उठाइएका समस्याहरूको समाधान गर्नु रहेको छ । ती निम्नानुसार छन् :

- (क) नारायण गोदारेको जीवनी प्रस्तुत गर्नु ।
- (ख) नारायण गोदारेको व्यक्तित्वका पाटाहरूलाई केलाउनु ।
- (ग) नारायण गोदारेको साहित्यिक यात्रा र प्रवृत्तिको निरूपण गर्नु ।
- (घ) नारायण गोदारेका साहित्यिक कृतिहरूको विश्लेषण गर्नु ।

१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा

नेपाली साहित्यमा कथा, कविता, खण्डकाव्य, निबन्ध लगायत थुप्रै विधामा सफल रूपमा कलम चलाएका नारायण गोदारेको जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्वका सम्बन्धमा विभिन्न साहित्यिक पत्रिका तथा राष्ट्रिय दैनिक पत्रिकामा फुटकर चर्चा गरेको भेटिन्छ । कुनै लेख गोदारेका कृतिसँग मात्र सम्बन्धित छन् भने कुनै लेख चाहिँ, जीवनीसँग मात्र सम्बन्धित रहेका छन् ।

गोदारेका यिनै जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व भएका पूर्वकार्यको समीक्षा यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ ।

- (क) हरि मन्जुश्री (२०४९) ले **नयाँ युगका कविताहरू**, भाग १ को “सम्पादकीय” मा कवि गोदारेको व्यक्तित्वको विश्लेषण गरेका छन् । उनले गोदारेको कवित्वको चर्चा गर्दै कवि गोदारे एक तरलवादी कवि हुन् र साहित्यको आधुनिक युगमा गोदारेका कृतिहरूले समसामयिक धारालाई अभि सशक्त बनाउन महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको उल्लेख गरेका छन् ।
- (ख) कैलाश भण्डारी (२०५८) ले गोदारेको **सिद्धिचरण एक र अनेक कृतिको** भूमिकामा ‘सुगन्धको तर्फबाट’ शीर्षकमा कवि गोदारेले प्रस्तुत कृतिको लेखन सन्दर्भका बारेमा चर्चा गरेका छन् । उक्त लेखमा कृतिको लेखनको पृष्ठभूमि, कविता लेखन यात्राका क्रममा देखा परेका विभिन्न स्थितिहरूको उल्लेख गरेका छन् ।

- (ग) पूर्णप्रकाश नेपाल यात्री (२०५८) ले गोदारेको सिद्धिचरण एक र अनेक-मेरा दृष्टिमा शीर्षकमा प्रस्तुत कृतिको कृतिपरक विश्लेषण गर्दै उक्त कृतिका सापेक्षतामा कवि गोदारेका कवि व्यक्तित्वको बृहत् चर्चा गरेका छन् । उक्त लेखमा प्रच्छन्न भावाभि व्यक्तिका माध्यमबाट उत्कृष्ट रचना गर्ने कवि गोदारेमा लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको भाव छायाँ र बालकृष्ण समको बौद्धिक अनुगुण रहेको कुरा उल्लेख गरेका छन् ।
- (घ) लालगोपाल सुवेदी (२०५८) ले गोरखापत्र (२०५८ माघ १३ शनिबार) “शवयात्रा जारी छ : एक युग दस्तावेज” शीर्षकमा पौराणिक ऐतिहासिकदेखि लिएर नितान्त समसामयिक विषयलाई काव्यात्मक बान्कीका साथ प्रस्तुत गर्न सिपालु गोदारे एकातिर आत्मज्ञानका साथै स्वाभिमानका कविका रूपमा विचित्रण छन् भने अर्कातिर राष्ट्रिय अन्तरराष्ट्रिय जगतमा देखा परेका विकृति विसङ्गतिका विरुद्ध चोर औँला ठड्याइ क्रान्तिचेत भाव पनि उनका काव्यमा पाइन्छ । भनी चर्चा गरेका छन् ।
- (ङ) अर्जुन विरक्ति स्तोत्रीय (२०५९) ले स्वराष्ट्रका वीरेन्द्र कृतिको भूमिकामा प्रस्तुत कृतिको बाह्य र अन्तर्पक्षको चर्चा गरेका छन् । उक्त लेखमा स्तोत्रीयले राजनीतिक, भौगोलिक तथा राष्ट्रिय अखण्डताको सन्देश बोकेको काव्य भनी यस कृतिको अन्तर्पक्षको चर्चा गरेका छन् भने कविको कवित्वका सन्दर्भमा नवीन प्रयोगका रूपमा गद्यको प्रयोग गरी काव्यका क्षेत्रमा नयाँ क्रान्तिको उद्घोष गरेका कुरा उल्लेख गरेका छन् ।
- (च) पूर्णप्रकाश नेपाल ‘यात्री’ (२०५८) ले नारायण गोदारेको सिद्धिचरण एक र अनेक महाकाव्यको भूमिकामा कवि नारायण गोदारेको महाकवि व्यक्तित्वको चर्चा गर्दै प्रस्तुत कृतिको कृतिपरक विश्लेषण गरेका छन् । उक्त लेखमा कविले बौद्धिक चातुर्य प्रयोग गरेको कुरा उल्लेख गरेका छन् । साथै कृतिले प्राकृतिक बिम्ब र अलङ्कारको उपयोग गर्दै पूर्वीय मान्यतामा रहेर रचना गरिएको यस कृतिले पाठकमा कौतूहल पैदा गर्दै शब्दातिशयोक्तिका सहायताले पाठकलाई पूर्ण सन्तुष्टि दिएको कुरा उल्लेख गरेका छन् ।
- (छ) धर्मराज अधिकारी (२०६२) ले जनमत (वर्ष २२, अङ्क ६) पत्रिकामा “नेपाली महाकाव्य परम्परामा नारायण गोदारेको स्वराष्ट्रका वीरेन्द्र महाकाव्य” शीर्षकमा एक

लेख प्रस्तुत गरेका छन् । जसमा व्यक्तिको व्यक्तित्वलार्य शिखरमा पुर्‍याएर मूल्याङ्कन गर्ने सवालमा स्वसंस्कृति, जनजीवन रीतिरिवाज, परम्परा, भेषभुषा आदिको प्रस्तुत गर्दै काव्यनायक राजाले राजकीय सम्मान प्राप्त गरेका छन् तर यति हुँदाहुँदै पनि सर्वगुण सम्पन्न नायकको चरित्रचित्रणमा शतप्रतिशत रम्नु, कथावस्तुको अभाव हुनु, पात्रहरूको बहुल विन्यास नहुन प्रस्तुत महाकाव्यको कमजोरी पक्ष हो भनी चर्चा गरेका छन् ।

- (ज) कैलाश भण्डारी (२०६३) ले **सुगन्ध** पत्रिकामा “युगकवि सिद्धिचरण श्रेष्ठको प्रतिमा अनावरण मिर्चैयाको भ्रमण” शीर्षकको लेखमा नारायण गोदारेको सङ्क्षिप्त जीवन परिचय दिँदै उनको १६ अङ्कको नियात्रा संस्मरणलाई प्रस्तुत गरेका छन् । ‘काभ्रे पोष्ट’ का विभिन्न शृङ्खलाहरूबाट साभार गरिएको उक्त नियात्राको आरम्भमा पृष्ठभूमिका रूपमा भण्डारीले गोदारेलाई आफ्ना पूर्वज साहित्यकारहरू प्रति श्रद्धा राख्ने शालीन र युगबोधलाई आलिङ्गन गर्ने उच्च श्रष्टाका रूपमा उल्लेख गरेका छन् ।
- (झ) धर्मराज अधिकारी (२०६३) ले **व्यङ्ग्यविनोद**को भूमिकामा “व्यङ्ग्यविनोदको व्यङ्ग्योक्ति” शीर्षकमा व्यङ्ग्यविनोद कृतिले प्रस्तुत गरेका व्यङ्ग्य चेतनालाई उल्लेख गरेका छन् । उक्त लेखमा हाम्रो समाजमा च्याउ उम्रेभै उम्रिएका स्कुल, कलेज र तिनले दिने शिक्षाका बारेमा चिन्ता व्यक्त भएको, पूँजीवादी शिक्षाले पारेका असर, सत्ताको गृहकलह आदिले मुलुकलाई बिगारेको तथ्य कृतिले निकै रोचक तथा घोचक तरिकाले व्यक्त गरेका कुरा उल्लेख गरेका छन् । यसका साथै प्रस्तुत कृतिको भाषाशैली लेखन दक्षता, यसमा प्रयोग भएको आलङ्कारिक वस्तु तत्त्व निकै नै प्रतिभाशाली रहेको कुरा उल्लेख गरेका छन् ।
- (ञ) युवराज मैनाली (२०६३) ले **साहित्यको सेरोफेरो** (वर्ष २३, अङ्क ४१, २०६३) मा “फूलसँगै फक्रिएका गोदारे” शीर्षकमा सामान्य टिप्पणी गरेका छन् । उनले फूल फूलको भावमा मात्र नआई प्रतिकात्मक रूपमा सामयिक वातावरण नियालेर दाँज्जतर्फ डोर्‍याउँदै कुनै प्रभाव, कुनै भेदभावबिना आफ्नै माटोमा माटोप्रति रम्ने र यसमा मानवीय त्रुटी कमजोरीको पक्षमा वकालत गरेका छन् भनी चर्चा गरेका छन् ।

(ट) हरि मन्जुश्री (२०६३) ले गोरखापत्र राष्ट्रिय दैनिक (२०६३ फागुन २३ गते शनिवार) मा “निबन्धकार गोदारेको व्यङ्ग्यविनोद हेर्दा” शीर्षकको लेखमा निबन्धकार नारायण गोदारेको निबन्धकार व्यक्तित्व तथा उनको निबन्धसङ्ग्रह ‘व्यङ्ग्यविनोद’ को कृतिपरक विश्लेषण गरेका छन् । उक्त लेखमा उनका पूर्ववर्ती हास्यव्यङ्ग्यकार भैरव अर्याल, केशवराज पिँडाली जस्ता व्यङ्ग्य निबन्धकारहरूसँग तुलना गर्दै ‘व्यङ्ग्यविनोद’ कृतिको भाषाशैली नवीन एवं फरक रहेको उल्लेख गरेका छन् ।

माथिका यी पूर्वकार्यहरूमा साहित्यकार नारायण गोदारेको जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्वको समग्र विश्लेषण नभएको र उनीद्वारा रचित कृतिहरूको भूमिकामा फरक-फरक शीर्षकमा कुनै एक पक्षको विश्लेषण गरिएको भेटिन्छ कतै कतै सङ्क्षिप्त चर्चा मात्र भएको छ । त्यसैगरी कतिपय पूर्वकार्यका रूपमा विभिन्न पत्रिकामा एउटै लेख प्रकाशित भएको छ । १.५ शोधकार्यको औचित्य

नारायण गोदारेका विभिन्न कृति तथा उनको जीवनीको विभिन्न पत्रपत्रिका तथा कृतिहरूमा सङ्क्षिप्त चर्चा गरिए तापनि उनको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको हाल सम्म शोधकार्य हुन सकेको छैन । यसले गर्दा उनको बारेमा अध्ययन गर्ने अध्येता र नेपाली साहित्यको इतिहास लेखन र साहित्यिक गतिविधिको मूल्याङ्कन गर्ने क्रममा पनि प्रस्तुत शोधकार्यले महत्त्वपूर्ण टेवा पुर्‍याउने छ । यी विविध दृष्टिकोणले यो शोधकार्य औचित्यपूर्ण रहेको छ ।

१.६ शोधकार्यको सीमाङ्कन

नारायण गोदारे २०५९ सालदेखि लेखन यात्रा प्रारम्भ गरी नेपाली साहित्यको क्षेत्रमा महत्त्वपूर्ण योगदान पुर्‍याउने साहित्यिक स्रष्टा हुन् । उनका पुस्तककार कृतिका रूपमा प्रकाशित कृतिहरू मातृ (कवितासङ्ग्रह, २०५१), पैतालिस थुँगा (कथासङ्ग्रह, २०५१), गजडी भङ्गी (खण्ड काव्यधारा, २०५२) देवघाट (कथा सङ्ग्रह, २०५६), व्यक्ति यात्रा जारी छ (कथासङ्ग्रह, २०५७), सिद्धिचरण एक र अनेक (नव्यकाव्य, २०५८), स्वराष्ट्रका वीरेन्द्र (महाकाव्य, २०५८), कुलचन्द्रका स्मृति (खण्डकाव्य, २०६०), फूल (खण्डकाव्य, २०६१), व्यङ्ग्यविनोद (विचारप्रधान निबन्ध सङ्ग्रह र अनुसन्धानात्मक कृति प्रस्तुति, २०६५), जस्ता साहित्यिक कृतिहरू प्रकाशित भएका छन् । यस शोधकार्यमा उनको जीवनी

र व्यक्तित्वका साथै प्रकाशित साहित्यिक कृतिहरूको कृतिविश्लेषण विधा तत्त्वका आधारमा गरिएको छ । यो नै शोधकार्यको सीमा हो ।

१.७ शोधविधि

शोधविधिअन्तर्गत सामग्री सङ्कलन विधि र विश्लेषण पर्दछन् ।

१. ७.१ सामग्री सङ्कलन विधि

यस शोधकार्यका लागि आवश्यक पर्ने सामग्रीहरू दुई प्रकारका छन् । प्राथमिक सामग्री र द्वितीयक सामग्री । नारायण गोदारेले रचना गरेका कविता, खण्डकाव्य, महाकाव्य, निबन्ध र कथा नै यस शोधकार्यका लागि आवश्यक पर्ने प्राथमिक सामग्री हुन् । यसैगरी कविता सिद्धान्तका साथै नारायण गोदारको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वका बारेमा लेखिएका समीक्षात्मक लेख रचनाहरू यस शोधकार्यका लागि आवश्यक पर्ने द्वितीयक सामग्री हुन् । यी दुवै प्राथमिक र द्वितीयक सामग्रीको सङ्कलन पुस्तकालयीय अध्ययन विधिबाट गरिएको छ ।

१. ७.२ विश्लेषणको सैद्धान्तिक आधार

प्रस्तुत शोधकार्यमा नारायण गोदारेको जीवनीको अध्ययनको क्रममा जीवनीपरक समालोचनालाई आधार मानिएको छ । यसैगरी कृतिको विश्लेषणका विधातत्त्वलाई नै आधार बनाइएको छ ।

१.८. शोधपत्रको रूपरेखा

प्रस्तुत शोधपत्रलाई सुव्यवस्थित रूपले प्रस्तुत गर्नका लागि यसलाई निम्न परिच्छेदमा विभाजन गरिएको छ :

पहिलो परिच्छेद - शोध परिचय

दोस्रो परिच्छेद - नारायण गोदारेको जीवनी

तेस्रो परिच्छेद - नारायण गोदारेको व्यक्तित्व

चौथो परिच्छेद - नारायण गोदारेका कृतिहरूको विश्लेषण

पाँचौँ परिच्छेद - सारांश र निष्कर्ष

परिच्छेद - दुई

नारायण गोदारेको जीवनी

२.१ विषयप्रवेश

व्यक्तिको जीवन भोगाइको क्रमलाई व्यवस्थित रूपमा प्रस्तुत गर्नु समग्र जीवनीको अर्थ हो । जीवनीमा कथामा जस्तो कल्पना, प्रबलता र इतिहासमा जस्तो कोरा विवरण नभएर तटस्थता, संयमितता र तथ्यात्मकता हुनु आवश्यक छ । जीवनीमा जीवनका वैयक्तिक घटनाहरूलाई सार्वजनिक बनाउने किसिमले जीवनका अनुभूतिहरूलाई स्थायीपन गरिनुपर्दछ । मानव प्राणीको जन्मदेखि मृत्युसम्मको समयावधि र त्यस अवधिभित्र घटेका घटनाहरूलाई सामान्यतः जीवन, जिन्दगी वा जिन्दगानी भनिन्छ । त्यही जीवनका घटनाक्रमको समष्टिलाई नै जीवनी भनिएको पाइन्छ । त्यसैगरी व्यक्ति विशेषको सम्पूर्ण वा आंशिक जीवनका तथ्यपूर्ण घटना, उसका मानसिक संवेग, अनुभव तथा क्रियाकलापको क्रमबद्ध विवरण सविस्तार गरिएको गद्यरचना नै जीवनी हो । कुनैपनि व्यक्तिका जीवनीसँग सम्बन्धित घटनाहरूको तथ्यपूर्ण प्रस्तुतीकरण नै जीवनीको मूल मर्म हो । कुनै व्यक्तिको जन्मदेखि मृत्युपर्यन्त उसले गरेका सामाजिक, साहित्यिक, राजनीतिक, आर्थिक, धार्मिक, साँस्कृतिक, शैक्षिक गतिविधि, विभिन्न कार्य तथा सेवा अनि उसका रचना कृति, साहित्यिक मान्यता, जीवनदर्शन तथा जीवनसम्बन्धी विभिन्न पक्षहरूको अध्ययन र विश्लेषण जीवनीमा गर्ने गरिन्छ । प्रस्तुत परिच्छेदमा साहित्यकार नारायण गोदारेका उपर्युक्त विविध पक्षहरूको विश्लेषण गरिएको छ ।

२.२ नारायण गोदारको जीवनी

नारायण गोदारेको जीवनका विभिन्न समयावधिलाई फरक फरक शीर्षकमा यहाँ विश्लेषण गरिएको छ ।

२.२.१ जन्म र जन्मस्थान

नारायण गोदारेको जन्म वि.सं. २०११ साल फागुन सात गते शुक्रवार कृष्ण पक्षको औंशी तिथिमा भएको हो । उनको जन्म जनकपुर अञ्चलको धनुषा जिल्लाअन्तर्गत लपटोली

गा.वि.स. को पोर्ताहा गोदार भन्ने ठाउँमा भएको हो । उनको पिताको नाम बद्रीप्रसाद बासकोटा र माताको नाम मिथिलादेवी कोइराला हो । परिवारमा एकलो सन्तानका रूपमा नारायण गोदारेको जन्म भएको हो भने उनको न्वारानको नाम नारायण बासकोटा हो । उनको जन्म पोर्ताहा गोदार भन्ने ठाउँमा भएकाले उनले आफ्नो जन्मस्थानका आधारमा आफ्नो थर राखेको देखिन्छ । साहित्यिक यात्राका क्रममा उनले आफ्नो नामबाट बासकोटा थर हटाई गोदारे राख्न पुगे । वर्तमान समयमा उनी नारायण गोदारे नामबाट नै नेपाली साहित्यमा परिचित छन् (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी मिति २०७४।१।१५) ।

२.२.२ पारिवारिक पृष्ठभूमि

नारायण गोदारेको पुख्र्यौली थलो जुम्लाको सिँजा हो । उनका पुर्खाहरू करिब २०० वर्षअघि सिँजाबाट काभ्रेको तिमाल सस्युखर्क पुगे र त्यहाँ करिब ६ पुस्ता बिताएपछि गोदारेका बाजेहरू जागिरका क्रममा राणाकालमा डिठ्ठा बिचारी हुँदै सप्तरी पुगेका थिए । सोही ठाउँमा जागिरबाट अवकाश प्राप्त भएपछि उनीहरू सप्तरीकै पदमपुरमा बसोबास गर्न थाले । त्यसपश्चात् बसाइसराइको क्रममा उनका पितामाता धनुषाको पोर्ताहा गोदार भन्ने ठाउँमा आएर बसोबास गरेको भेटिन्छ (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी मिति २०७४।१।१५) ।

२.२.३ बाल्यकाल

नारायण गोदारे बद्रीप्रसाद बासकोटाका एक मात्र पुत्र हुन् । उनी एकल परिवारमा हुर्केका थिए । गोदारे ४ वर्षको हुँदा उनका पिताको निधन भयो । पिताको दुःखद निधनबाट मर्माह तबनेका गोदारेकी माताले पनि ६ महिनापछि मृत्युवरण गर्न पुगिन् । यसरी ५ वर्षको उमेरमै टुहुरो बन्न पुगेका नारायण गोदारेले बाल्यकालको सुखद अवस्थालाई दुःखद नियतिका रूपमा भोग्न पुगे । माता र पिता दुवैको देहावसानपछि उनी आफ्ना र काकाहरूका शरणमा पुगे तर त्यहाँ उनले आश्रय पाएनन् । त्यसपछि उनी आफ्ना मावलीको संरक्षणमा हुर्किन थाले । मामा घरमा रहेर उनले आफ्नो बाल्यकालका निरसिला दिनहरू व्यतीत गर्न थाले । मामाघरमा पनि अभिभावकबाट पर्याप्त स्नेह र हेरचाहको अभाव उनले भोग्नुपर्थ्यो । सामान्य परिवारमा जन्मिएका गोदारेको प्रशस्त पुख्र्यौली सम्पत्ति पनि थिएन । मामा घरमा रहँदा सामान्य कामदारजस्तो जीवन भोगिरहेका गोदारे दैनिक

रूपमा कमला नदीको किनारतर्फ गोठालो जाने, घाँस काट्ने र गोठको काम गर्ने जस्ता उनका नित्यकर्म थिए । एकदिन कमला नदीमा पौडी खेल्ने क्रममा नदीले बगाएर परसम्म लगेको र कुनै गाउँलेले नदीबाट निकाली बचाएको स्मरण उनलाई अबै छ । प्रायः एकान्त मन पराउने गोदारेले माता पिता तथा आफन्तको स्नेह संरक्षण र पालनको अभावमा आफ्नो दुःखद बाल्यकाल बिताएको देखिन्छ (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी मिति २०७४।१।१५) ।

२.२.४ उपनयन

नारायण गोदारेको जन्म पूर्वीय हिन्दु संस्कृतिको पूर्ण पालना गर्ने ब्राह्मण कुलमा भएको हो । उनको लालनपालन पूर्ण रूपमा माता पिताबाट हुन नसके पनि मावली घरमा उनको चार वर्ष पछिको बाल्यावस्था बितेको थियो । हिन्दु ग्रन्थअनुसार ब्राह्मण जातिको उपनयन संस्कार आठ वर्षमा हुनुपर्ने विधान भएकाले मातापिताको सान्निध्यमा उनको उपनयन हुन सकेन । माता पिताको आशीर्वाद बिना नै मावली घरमा ७ वर्षको उमेरमा हिन्दू वैदिक विधानअनुसार गोदारेको उपनयन भएको देखिन्छ (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी मिति २०७४।१।१५) ।

२.२.५ शिक्षा-दीक्षा

नारायण गोदारेको जन्म तराईको सुगम क्षेत्रमा भएपनि पारिवारिक वियोगका कारण उनको बाल्यकालीन शिक्षा-दीक्षा सहज र सुलभ तरिकाले हुन सकेन । सानो छँदा आफ्ना पिताबाटै अक्षरारम्भ गरेका गोदारे ४ वर्षको छँदा पिताको अचानक देहावसान भयो । पिताको मृत्यु लगत्तै ६ महिनापछि माताको पनि मृत्युले उनलाई स्तब्ध नै बनायो । काकाहरूले स्वीकार गर्न नमानेपछि गोदारे मावली पक्षकाले आश्रय दिए । मामा घरमै बसेर कक्षा १ र २ तहको शिक्षा गोदारेबाटै प्राप्त गरे । गोठालो जानुपर्ने र घरका अन्य कामहरूमा पनि लाग्नुपर्ने बाध्यताले गर्दा औपचारिक अध्ययनमा पूर्ण विराम लाग्ने स्थिति देखियो । पढाइमा अत्यन्त रुचि राख्ने गोदारे अर्को विकल्प रोज्दै आफ्नी सानी आमाको घर कुसमाहा पुगे । सानी आमाको घरमा उनले केही राहत महसुस गरे । कुशमाहामा सानी आमाको रेखदेखमा उनले त्यहीँको प्राथमिक स्कूलमा ३ मा भर्ना भई पढ्न थाले । त्यहाँ पनि उनले सङ्घर्ष भन्ने गरिरहनुपर्थ्यो । पढाइ बाहेक खेल्ने समयमा उनले घरको कामसमेत गर्नुपर्थ्यो । विविध कष्ट सहँदै मातृपितृ वात्सल्यको अभावमा पनि उनले

पढाइलाई निरन्तरता दिँदै कक्षा ५ सम्मको अध्ययन सफलतापूर्वक पूरा गरे । पाँचदेखिमाथि कुसमाहामा विद्यालयको व्यवस्था थिएन । ६ कक्षादेखि पढ्न जदुकुहा जानुपर्थ्यो । उनी कक्षा ६, ७ जदुकुहा पुगी अध्ययन गर्न थाले । जाडो घाम पानीको प्रभावलाई वेवास्ता गरी उनी दैनिक जदुकुहाको विद्यालय पुगी कक्षा ६ र ७ त पूरा गरे तर त्यहाँ पनि त्योभन्दा माथिल्लो तहको शिक्षाको व्यवस्था थिएन । पढाइप्रति गहिरो अभिरुचि राख्ने गोदारेले अध्ययनका लागि सानी आमाको घर छाड्नुपर्थ्यो । उनी एकलै जनकपुर आई कक्षा ८ को पढाइ सुरु गर्ने अवसर प्राप्त गरे त्यहाँबाट एक वर्षको पढाइ पूरा गरेपछि उनलाई काठमाडौँ आउने सुअवसर प्राप्त भयो । आर्थिक सहयोग गर्ने कोही नभएकाले उनले पढाइलाई निरन्तरता दिन कठिन थियो । त्यसैले उनले रात्रिमा काम गर्ने र दिनमा स्कूल पढ्ने योजना बनाई काठमाडौँको भगवती बहाल आइपुगे । त्यहीँबाट उनले कक्षा ९ र १० उत्तीर्ण गरे । रातिमा छापाखानामा काम गरेर उनी दिउँसो अध्ययनको समय निकाल्थे । प्रवेशिका उत्तीर्ण गरेपछि सरस्वती क्याम्पस लैनचौरमा प्रमाणपत्र तहमा अध्ययनका लागि भर्ना भए । त्यहाँबाट प्रमाणपत्र तह उत्तीर्ण गरिसकेपछि त्रिचन्द्र कलेज घण्टाघरमा बी.ए.मा अध्ययन गर्न थाले । बी.ए.को. अध्ययनका क्रममा उनी स्थानीय विकास मन्त्रालयमा सुब्बा पदमा जागिरे भए । त्यसपछि केही वर्ष उनको अध्ययन रोकिए पनि अध्ययनलाई आफ्नो ध्येय ठान्ने गोदारेले कलेज नआइकनै व्यक्तिगत रूपमा त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट नेपाली विषयमा एम.ए. उत्तीर्ण गरे । सानैदेखि अध्ययनमा गहन अनुराग त छँदै थियो । त्यसमा पनि कलेज अध्ययनका समयमा साहित्य प्रति अनुरक्त भएका गोदारेले एम.ए. तहको अध्ययन पूरा गरेपछि साहित्य सिर्जनालाई निरन्तरता दिँदै यही क्षेत्रलाई सशक्त बनाउन हालसम्म क्रियाशील रहेका छन् (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी २०७४/१/१५ गते) ।

२.२.६ व्यक्तिगत रुचि तथा स्वभाव

नारायण गोदारेको बाल्यकालिन जीवन दुःखद र सङ्घर्षमय रहेकाले उनको व्यक्तिगत रुचि तथा स्वभावमा पनि यसको प्रभाव परेको देखिन्छ । हरेक व्यक्तिका रुचि र स्वभाव, उसको बाल्यकालीन जीवनदेखिको पारिवारिक र सामाजिक वातावरण, साथीभाइको हेलमेल आदिबाट प्रभावित भएकै हुन्छ । गोदारेको व्यक्तिगत रुचि तथा स्वभाव निर्माणको पृष्ठभूमिमा उनको यही बाल्यकालीन अवस्थाले प्रत्यक्ष प्रभाव पारेको छ ।

नारायण गोदारे बाल्यकालमा सोझा, सरल र इमानदार स्वभावका थिए । आफ्ना अग्रज व्यक्तिहरूप्रति आज्ञाकारिता र समकक्षीहरूप्रति सद्भाव सदासयता र मिलनसारिता उनका सानैदेखिका व्यक्तिगत गुण हुन् । भुटो मन नपराउने गोदारे कर्ममा विश्वास राख्छन् । आफूले एक पटक आँटेपछि त्यसलाई पूरा गरेरै छाड्ने उनको स्वभाव देखिन्छ । अर्काको दबावमा बस्न नरुचाउने, मितभाषी र कोमल हृदयका गोदारेमा सहनशीलता र लगनशीलता प्रशस्त भेटिन्छ । गोदारेको प्रारम्भिक जीवन ग्रामीण परिवेशमा बितेको र कष्टकर बनेका कारण उनी एकान्तप्रेमी स्वभावका छन् । अन्तर्मुखी स्वभाव उनको मूलभूत आन्तरिक गुण हो । ब्राह्मण तथा हिन्दु आदर्शमा विश्वास राख्ने परिवारमा जन्मेका कारण धर्म र संस्कृतिप्रति उनको बढी रुचि र आस्था छ । सानैदेखि अध्ययनशील सिर्जनात्मक स्वभाव पनि भएकाले साहित्य, कला इतिहास र जीवनीप्रति उनको गहिरो अभिरुचि देखिन्छ । सानैदेखि घरबाट बाहिर बसेका कारण यात्रा गर्नु, पौडी खेल्नु, प्राकृतिक दृश्यावलीको अवलोकन गर्दै पैदल यात्रामा रमाउनु र अनेकौं कठिन परिस्थितिको सामना गरेका गोदारेमा स्वाभिमानी प्रवृत्ति, अर्काको अगाडि नभुक्ने, असत्य र अन्यायको विरोध गर्ने क्रान्तिकारी स्वभाव पाइन्छ भने दीन दुःखीप्रति अत्यन्त दयालु, आत्मीयता, सहयोगीपन, उनका व्यक्तिगत रुचि तथा स्वभावको परिधिभित्र समेटिएका छन् (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी मिति २०७४।१।१५) ।

२.२.७ विवाह

मानवीय जीवनको यात्रालाई पारिवारिक रूप दिन तथा सृष्टिको क्रमलाई निरन्तरता दिन नारायण गोदारे पनि विवाहको बन्धनमा बाँध्नुपर्ने भयो । यसै प्रकृत्यालाई अवलम्बन गर्दै वि.सं. २०३३ सालमा २१ वर्षको उमेरमा बानेश्वर काठमाडौं निवासी पण्डित गङ्गाप्रसाद चालिसेकी १८ वर्षीया जेष्ठा सुपुत्री सुमित्रा चालिसेसँग मागी विवाह वैदिक विधिअनुसार सम्पन्न भयो । दुवै दम्पतिको वैवाहिक जीवन आजसम्म सुमधुर र सौहाद्रपूर्ण रहेको देखिन्छ (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी मिति २०७४।१।१५) ।

२.२.८ सन्तान

वि.सं. २०३३ सालमा वैवाहिक सूत्रमा गाँसिएका गोदारेका २०३६ सालमा एक सुपुत्रको जन्म भयो । पुत्रप्राप्तिको ८ वर्षको लामो अन्तरालपछि फेरि एक सुपुत्रीको

जन्म भयो । छोराको नाम असीम काली हो भने छोरीको नाम अञ्जलिका हो । छोरो असीम काली नेपाल कमर्स क्याम्पस मीनभवनबाट एम.कम पास भई हाल आफ्नै व्यापारमा व्यस्त रहेका छन् भने छोरी अञ्जलिका भारतको बेङ्लोरबाट बी.एस्.सी. नर्सिङको अध्ययन पूरा गरी हाल अष्ट्रेलियामा वैवाहिक जीवनयापन गरिरहेकी छिन् (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी मिति २०७४/१/१५) ।

२.२.९ दाजुभाइ तथा दिदी बहिनी

नारायण गोदारे आफ्ना मातापिताका एक मात्र सन्तान हुन् । गोदारे ४ वर्षकै हुँदा पिताको मृत्यु भएको र पिताको मृत्युको ६ महिना नबित्दै माताको समेत मृत्यु भएकाले उनी एक्लो सन्तानका रूपमा टुहुरा बन्न पुगे (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी २०७४/२/२० गते) ।

२.२.१० आर्थिक स्थिति

नारायण गोदारे निम्न वर्गीय पारिवारिक पृष्ठभूमिमा जन्मिएका हुन् । बसाइसराइको क्रममा उनका पुर्खा तराई भरेका हुन् । पिताको पेशा कर्मकाण्ड थियो । संयोगवश मातापिताको दुखद् मृत्युपछि उनको अवस्था अत्यन्तै नाजुक बन्यो । बाल्यावस्थाबाटै संघर्ष गरेर उच्च शिक्षा गरेका गोदारेले विक्रम सम्वत् २०३६ सालमा सरकारी जागिर अँगाले । त्यसपछि उनको आर्थिक अवस्था केही राम्रो भयो । हाल उनी काठमाडौँको सरस्वती नगरमा आफ्नै घरमा सुखद् जीवन बिताइरहेका छन् । समग्रमा अहिले उनको आर्थिक स्थिति मध्यम स्तरको मान्न सकिन्छ (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी २०७४/२/२० गते) ।

२.२.११ जागिरे जीवन

नारायण गोदारे २०२९ सालमा प्रवेशिका उत्तीर्ण भई २०३१ सालमा प्रमाणपत्र तहमा अध्ययनका लागि सरस्वती क्याम्पस लैनचौरमा भर्ना भए । त्यतिबेला उनीसँग आजीविकाका लागि आर्थिक स्रोत थिएन । आफ्नो दैनिकी टार्नका लागि उनले अध्ययनकै क्रममा प्रेसमा काम गरेको गोदारे बताउँछन् । त्यही सिलसिलामा बी.ए. पढ्दा पढ्दै २०३६ सालमा नेपाल सरकारको स्थानीय विकास मन्त्रालय अन्तर्गत दुर्गम

क्षेत्रविकास समितिमा जागिरे भए । हाल उनी अवकाश प्राप्त जीवन व्यतीत गरिरहेका छन् (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी २०७४/२/२० गते) ।

२.२.१२ लेखन प्रेरणा र प्रभाव

सिर्जनाशक्ति जन्मजात प्रतिभाको वरदान हुने भए तापनि त्यसका निम्ति प्रत्येक साहित्यकारले बाह्य प्रेरणा पाएको तथा अग्रज र समकालीन साहित्यकारहरूबाट प्रभाव ग्रहण गरेको देखिन्छ । पूर्वीय साहित्यशास्त्रका आचार्यहरूले काव्यहेतुबारे व्यवस्थित दृष्टिकोणहरू प्रस्तुत गरेका छन् । प्रस्तुत सन्दर्भमा विभिन्न मतहरू पाइन्छन् । रुद्रट, वामन, पण्डितराज जगन्नाथ आदिले केवल प्रतिभालाई नै काव्यको प्रेरक हेतु वा कारण मान्दछन् भने दण्डी, मम्मट, वाग्भट, पीयूष आदिले प्रतिभाका साथै व्युत्पत्ति र अभ्यासलाई पनि काव्यको हेतु मान्दछन् । यही आधारमा गोदारे पनि आफ्नो साहित्य सिर्जनाको मूल कारण पूर्वीय सिद्धान्तानुरूप प्रतिभा, व्युत्पत्ति र अभ्यास तीन औटै तत्त्वहरूलाई मान्दछन् । साहित्य सिर्जनामा प्रेरणा र प्रभावको महत्वपूर्ण स्थान हुने हँदा उनको साहित्य रचनामा आन्तरिक र बाह्य गरी दुई तत्त्वहरू देखा पर्दछन् ।

गोदारेको साहित्य सिर्जनाको आन्तरिक तत्त्वभित्र उनले भोगेको जीवन, व्यक्ति, घटना, राष्ट्रिय, अन्तराष्ट्रिय परिवेश, जीवनको भोगाइ, समाज संस्कृतिबाट प्रेरित र प्रभावित भएको देखिन्छ । यसबाहेक स्रष्टाको सिर्जनामा स्वतः स्फूर्त प्रतिभाले पनि भूमिका खेलेको हुन्छ । यसरी प्रभावको ग्रहण र प्रतिभाको उपयोग गर्ने साहित्यकारले मानव जीवनको हित, उन्नति र विचारको प्रस्तुति तथा आत्मिक सन्तुष्टिका लागि साहित्य सिर्जना गरेको हुन्छ । नारायण गोदारे साहित्यका क्षेत्रमा स्कुले अवस्थादेखि नै अभिप्रेरित भएका हुन् ।

गोदारेको प्रेरणाको बाह्य तत्त्वलाई हेर्ने हो भने उनको पृष्ठभूमिलाई कारण मान्न सकिन्छ । उनको परम्परामा साहित्यमा समर्पित कोही नभए पनि मावली तर्फका हजुरबुबा धर्मदत्त उपाध्याय कोइराला साहित्यमा गहिरो रुचि राख्दथे । सानो छँदा गोदारेले तिनैबाट बाह्य प्रभाव ग्रहण गरेको देखिन्छ । धर्मदत्तले साहित्यिक पुस्तकहरू पढेको देख्दा आफूले पनि जिज्ञासा राख्ने गरेको र अउनैबाट कविताको सामान्य जानकारी पाएको स्वयम् गोदारे बताउँछन् । विभिन्न साहित्यिक कृतिहरू अध्ययन गर्दै जाँदा गोदारेले बालकृष्ण सम र सिद्धिचरण श्रेष्ठका कृतिहरू धेरै पढे । यी दुई कविको साहित्यिक

व्यक्तित्व र लेखन शैलीबाट गोदारेले निकै गहिरो प्रेरणा प्राप्त गरेको देखिन्छ । स्कूले जीवनदेखि नै कापीमा कविताहरू कोर्न थालेको भए पनि उनका रचनाहरू प्रकाशित हुन सकेनन् र सुरक्षित पनि भएनन् । वि.सं. २०३१ सालमा जागृति साप्ताहिक, आरती साप्ताहिक पत्रिकामा उनका रचनाहरू छापिन थाले यसबाट उत्साहित हुँदै उनले साहित्य रचनालाई अभि सशक्त रूपमा अगाडि बढाउँदै लग र हालसम्म साहित्यका क्षेत्रमा पूर्ण सक्रिय देखिन्छन् ।

२.२.१३ साहित्यिक संलग्नता

साहित्य जिविकोपार्जनका लागि मात्र नभएर देशको सेवाका लागि पनि हो । साहित्योत्थानका लागि अधिकांश समय लगाउने गोदारे नेपाली साहित्यका फाँटमा कवि, कथाकार, निबन्धकार, अनुसन्धानकर्ता र नियन्त्राकार पनि हुन् । गोदारेले आफ्नो साहित्यिक यात्राका क्रममा विभिन्न शैक्षिक सामग्री, भाषा साहित्यिक लगायत विभिन्न सङ्घसंस्थामा आवद्ध रही काम गरेका छन् ।

हाल उनी स्थानीय विकासका लागि साहित्यिक संस्थाका संस्थापक सदस्य, स्थानीय विकासका लागि साहित्य नामक पुस्तक तथा पत्रिकाका सघान सम्पादक, दुर्गम क्षेत्र विकास बुलेटिन पत्रिकाका सम्पादक समेत रहेका छन् । यसबाहेक विभिन्न पत्रपत्रिकामा स्तम्भकार पत्रिकाका लागि स्वतन्त्र पत्रकार रहेको देखिन्छ । त्यसैगरी कुलचन्द्र तथा सिद्धिचरण प्रतिष्ठानका सभासद अभिनव साहित्यिक समाज जोरपाटीका आजीवन सदस्य समेत रहेको देखिन्छ ।

२.२.१४ सम्मान तथा पुरस्कार

नारायण गोदारेले आफ्नो साहित्यिक यात्राकालमा राष्ट्रिय स्तरमा स्थापित पुरस्कार पाएको देखिँदैन । स्थानीय स्तरका सामाजिक संस्थाले विभिन्न कार्यक्रममा सम्मान प्रदान गरेको भेटिन्छ । पाठकहरूको पर्याप्त प्रेम, अभिरुचि र त्यसबाट मिलेको प्रेरणा र हौसला नै गोदारेलाई प्राप्त भएका पुरस्कार हुन् । विभिन्न सङ्घसंस्थाद्वारा उनलाई अभिनन्दन गरिएको छ । उनी आफ्नो दुई दशक लामो साहित्यिक यात्रामा विभिन्न शैक्षिक, सामाजिक र भाषा साहित्यिक सङ्घसंस्थामा आवद्ध भई समाजसेवा गरेका छन् । ती संस्थाहरूमा आवद्ध भई नेपाली भाषा साहित्यको पठनपाठन शिक्षाको विकास र सुधार, सामाजिक धार्मिक

र साँस्कृतिक विकास र चेतनाको अभिवृद्धिमा निरन्तर रूपमा आबद्ध भई शिक्षा र भाषा साहित्यमा खेलेको भूमिका, दिएको योगदान र निरन्तर रूपमा समर्पित भएका गोदारेलाई प्रशस्तै संस्थाहरूले नागरिक अभिनन्दन गरेका छन् । काभ्रे नागरिक अभिनन्दन (२०५७) स्रष्टा अभिनन्दन समिति (२०५९) बाट गोदारे अभिनन्दित भएको देखिन्छ (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी २०७४/२/२० गते) ।

२.२.१५ भ्रमण

मध्यमाञ्चल विकास क्षेत्र अन्तर्गत जनकपुर अञ्चल, धनुषा जिल्लाको पोर्ताहा गोदार भन्ने ठाउँमा जन्मी हाल सरस्वती नगर काठमाडौँमा बसोबास गरिरहेका नारायण गोदारे बालककालदेखि नै भ्रमणप्रिय रहेका थिए । आफ्नो बाल्यकालमा नै मातापिता गुमाएका गोदारे आफ्नै जिल्लामा भ्रमणकारी जीवन बिताउन बाध्य भए । जीवनका चुनौतिहरूलाई पार गर्न यिनी सानैमा काठमाडौँ भ्रमणमा निस्किए । अध्ययनपछि जागिरका क्रममा उनले काभ्रे, भक्तपुर, दोलखा, सिन्धुपाल्चोक तथा मध्यमाञ्चलका विकट जिल्लाको भ्रमण गरिसकेका छन् । भारतका प्रसिद्ध तीर्थस्थल, मथुरा, वृन्दावन, बनारस, गया, हरिद्वार तथा दिल्ली लगायतका भारतीय सहरको भ्रमण उनले गरिसकेका छन् । छोरीको विवाह पश्चात् छोरी ज्वाइँ अष्ट्रेलियामा बसोबास गर्न थालेपछि उनी यात्राका क्रममा अष्ट्रेलियासम्म पुगेको देखिन्छ ।

२.२.१६ निष्कर्ष

साहित्यकार नारायण गोदारे (२०११) को बाल्यकाल कठिन अवस्थाको भए तापनि हाल सामान्य देखिन्छ । साहित्यको प्रारम्भ विशेष गरी कविता विधाबाट गरे पनि आख्यान विधा समेत लेखेर प्रकाशनमा ल्याएका छन् ।

परिच्छेद तीन

नारायण गोदारेको व्यक्तित्व

३.१ विषयप्रवेश

हरेक व्यक्तिको व्यक्तित्वको निर्माण उनका जीवनका विभिन्न आयामहरूले गर्दछ । अर्थात् जीवनका विविध पक्षहरूको समष्टि स्वरूप नै वास्तवमा व्यक्तिको व्यक्तित्व हो । व्यक्तित्वको अर्थ मानसिक, प्रकृत्यामा एकरूपता वा अनुरूपताको निर्माण हो । एकरूपता भन्नाले सधैं एक किसिमको काम नभई परिवेशअनुसारको एकरूपता भन्ने हुन्छ । वृत्तशब्दकोशमा व्यक्तित्व शब्दलाई कुनै एक व्यक्तिको वैयक्तिक विशेषता देखाउने गुण, व्यक्ति विशेषको निजीपन अर्थात् व्यक्तिले अरुलाई प्रभावित पार्न व्यक्ति विशेषमा निहित विशेषता भनी परिभाषित गरिएको देखिन्छ । यस अर्थमा व्यक्तित्व भन्नाले कुनै पनि परिस्थितिमा व्यक्ति विशेषले छोड्ने आफ्नो प्रतिभाको गहन र स्पष्ट छाप भन्ने बुझिन्छ । प्रत्येक मानिसको आफ्नै किसिमको एक अलग पहिचान हुन्छ जसले आफ्नो पछाडि दीर्घकालिन छाप छोड्छ । हरेक परिस्थिति अनुकूल चल्न सक्ने र प्रत्येक क्षणमा नवीन दृष्टिकोण प्रस्तुत गर्न सक्ने व्यक्तिभित्र अन्तर्निहित प्रतिभालाई नै व्यक्तित्व हो भन्न सकिन्छ ।

३.२ साहित्यिक व्यक्तित्व

सहित हुनाको भाव, गुण वा अवस्था तथा साथ रहेको स्थिति अर्थात् कुनै देश वा जातिको व्यवहारिक वा भावनात्मक विषय सम्बन्धी ग्रन्थ, लेख आदि वाङ्मय अर्थात् जीवनजगतसँग सम्बद्ध विविध विषयमा सौन्दर्य, रूप, गुण भावुकता आदिका दृष्टिले अभिव्यक्त हुने वा रचित हृदयस्पर्शी लेख, ग्रन्थ आदि तथा इतिहास, पुराण, पुराकथा वा समाज आदिबाट उपजीव्य वस्तु लिएर रस छन्द अलङ्कार आदिले यथासम्भव सजाई रचिएको गद्य वा पद्य कृति, काल्पनिक तथा भावुकतापूर्ण पद्यमय वा गद्यमय रचना आदिको नाम नै साहित्य हो । बृहत् शब्दकोश (२०६४:१३४२) साहित्यका यी कार्यकलापहरू नै व्यक्तिको साहित्यिक व्यक्तित्वभित्र पर्दछन् । सामान्यतया कुनै पनि व्यक्तिको साहित्यिक व्यक्तित्व त्यस व्यक्तिका कृतिहरूका आधारमा निर्धारण गरिन्छ । कुनै पनि भाषाका साहित्यमा रचना गरिएका कथा, कविता, निबन्ध, प्रबन्ध, गीत,

नाटक, सम्पादन, प्रकाशन आदि विधागत योगदानबाट नै व्यक्तिको साहित्यिक व्यक्तित्व प्रकटित हुन्छ । अनौपचारिक रूपमा वि.सं. २०३१ सालदेखि अनौपचारिक रूपमा र कृतिकारका रूपमा वि.सं. २०५१ सालदेखि औपचारिक रूपमा ‘मातृ कविता पैतालिस थुंगा’ कवितासङ्ग्रह प्रकाशन गरेर साहित्यिक यात्रारम्भ गरेका नारायण गोदारेले नेपाली वाङ्मयका क्षेत्रमा कविता, कथा, निबन्ध, खण्डकाव्य, महाकाव्य, लेख सम्पादन प्रकाशन आदि विविध विधामा कलम चलाउँदै र कार्य गर्दै आएका छन् । अद्यावधि उनी सिर्जनारत साहित्यकार भएका हुनाले उनको विधागत विस्तारको टुङ्गो लागिसकेको छैन तर पनि आजसम्मका उनका सिर्जनात्मक योगदानलाई दृष्टिगत गरी उनको साहित्यिक स्रष्टा व्यक्तित्वलाई केलाउन सकिन्छ ।

कथा, गीत, निबन्ध, लेख, रचना आदि विविध विधामा कलम चलाए तापनि नारायण गोदारे मूलतः कवि हुन् । कविता क्षेत्रलाई नै मूल गोरेटो बनाएर अद्यावधि उनी यस विधामा यात्रारत छन् । २०३१ सालमा ‘जागृति’ नामक पत्रिकामा ‘जीवन जाँच’ शीर्षकको कविता छापेर उनले साहित्यिक यात्राको थालनी थरेका हुन् । (सुगन्धः २०६३:८) तत्पश्चात् विभिन्न पत्रपत्रिकामा उनका कविताहरू प्रकाशित भएका छन् र अद्यापि हुँदै छन् । कृतिका रूपमा हालसम्म उनका तीन कवितासङ्ग्रहहरू ‘मातृ’ (२०५१), ‘शवयात्रा जारी छ’ (२०५७), ‘अनाहकका उद्गारहरू’ (२०५९) प्रकाशित छन् । त्यसैगरी काव्यमा ‘गँजडी भङ्गी’ (२०५२), ‘सिद्धिचर एक र अनेक’ (२०५८), ‘स्वराष्ट्रका वीरेन्द्र’ (२०६३), ‘कुलचन्द्र’ (२०६०), ‘फूल’ (२०६१) गरी पाँचवटा काव्यात्मक कृति प्रकाशित छन् ।

यिनै कवितासङ्ग्रह र काव्यकृतिका आधारमा उनको कवि व्यक्तित्वको विश्लेषण गरिएको छ । परिमाणात्मक र गुणात्मक दुवै दृष्टिकोणले अन्य विधाका अपेक्षा कविता र काव्य विधा उनको विशेष अन्ततः र सफल देखिन्छ ।

यिनका कवितामा समसामयिक राजनीतिबोध, सामाजिक बेथितिप्रतिको तीव्र विरोध, प्रगतिवादी एवं स्वच्छन्दतावादी स्वर, मानवतावादी चिन्तन, अन्याय र अत्याचारको विरोध, राष्ट्रप्रेम, प्रकृतिको मनोरम चित्रण, विश्वबन्धुत्व, प्रणय, साँस्कृतिक सम्पदाप्रतिको चासो आदि विविध भावहरू अभिव्यञ्जित भएका छन् ।

गोदारेको कवित्व भावपूर्ण रूपले प्रवाहित भई बहेको छ । कविताहरू सरल र सुबोध छन् । प्रभावपूर्ण भावगाम्भीर्यमा डुब्दै रमाउँदै सरल गद्य तथा पद्यमा कविता लेख्नु कविको शैलीगत विशेषता हो । सरल शब्दका माध्यमबाट वक्रानुभूतिको अनुभूति दिलाउने गोदारेको कवि व्यक्तित्वलाई तरलतावादले अभि प्रभावपूर्ण बनाएको देखिन्छ । त्यसैगरी खण्डकाव्य, महाकाव्य र नृत्यकाव्यका आधारमा गोदारेको कवित्व हेर्दा यसमा पनि उनी निकै सफल देखिन्छन् । पूर्वीय काव्यधाराको मूल प्रवाहमा बग्दै आधुनिक प्रवृत्तिलाई सूक्ष्म मिश्रण गर्नु कवि गोदारेको व्यक्तित्वगत वैशिष्ट्य हो । उनको पहिलो काव्यात्मक कृति 'गँजडी भङ्गी' मा कविले समसामयिक नेपाली कविहरूको भन्दा अलग र आफ्नै प्रकारको लेखन शैलीको विकास गरेका छन् । देवकोटाको स्वस्फूर्तलाई आत्मसात् गर्दै स्वच्छन्दतावादको आवरणमा विकृति र विसङ्गतिलाई प्रस्तुत कृतिमा उघार्ने चाहना व्यक्त भएको छ । सिद्धिचरण एक र अनेकमा कवि गोदारे बिम्बवादी कवि बन्न पुगेका छन् । स्रष्टा सम्मानमा उनको श्रद्धा र अन्तरङ्ग भावप्रवाह निकै प्रखर बनेको छ । रागात्मक अभिव्यञ्जना यस काव्यबाट कविले व्यक्त गरेको छन् भने अभिव्यक्तिमा एकरूपता छ । काव्य तत्वको सचेत प्रयोग यसमा देखिएको छ । 'स्वराष्ट्रका वीरेन्द्र' काव्यमा कवि मधुर, विह्वल र विद्रोही देखिएका छन् । अप्रत्याशित वीभत्स घटना घट्दाको उजाड पिडालाई भावकोमल शब्दमा कविले यहाँ व्यक्त गरेको छन् । कवि हृदयको अनुभूतिपूर्ण काव्यधारा आधुनिक गद्य फाँटमा निकै फैलिएको छ । कविले यस काव्यमा वर्तमानको दूरगामी शोषण र लापलिपे पापाचारका विरुद्ध कविले शङ्खनाद गर्दै उद्दण्डता र आक्रोश व्यक्त गरेका छन् । त्यसैले कवि क्रान्तिकारी पनि देखिन्छन् ।

कवि गोदारे विभिन्न कवितासङ्ग्रह र काव्यकृतिका वैशिष्ट्यलाई मिश्रण गर्दा समसामयिक धारामा यथार्थ चित्रण गर्ने प्रकृतिप्रेमी, विद्रोही क्रान्तिरूपी, युगधर्मी, तरलवादी, पूर्वीय सिद्धान्तको अवधारणामा प्रयोगधर्मलाई रुचाउने स्वस्फूर्त कवित्व उनका कवित्वभिन्नको वैशिष्ट्यका रूपमा मान्न सकिन्छ ।

नारायण गोदारेले कविता र काव्यका अतिरिक्त कथा विधामा पनि कलम चलाएका छन् । साहित्य लेखनको प्रारम्भिक समयमा उनले कथाहरू लेखेका थिए र केही कथाहरू तीसको दशकमा विभिन्न पत्रपत्रिकाहरूमा प्रकाशित पनि भएका थिए । त्यसपछि उनी कविता विधाबाट अगाडि बढेका हुनाले कथाको लेखन यिनको साहित्यिक यात्रामा सीमित

क्षणका लागि मात्र रह्यो । पचासको दशकदेखि उनले फेरि फाट्टफुट्ट रूपमा कथा लेख्न सुरु गरेका हुन् र ती कथाहरूको सङ्कालोका रूपमा वि.सं. २०५६ मा 'देवघाट' शीर्षकमा प्रकाशित पनि भयो ।

कथाकार गोदारेको कथाकार व्यक्तित्व कवि व्यक्तित्व भित्र ओभेलमा परेको जस्तो भान हुन्छ । सङ्ख्यात्मक र गुणात्मक दुबै दृष्टिकोणबाट गोदारेको कथाकार व्यक्तित्व त्यति फस्टाउन सकेको देखिदैन । उनको एक मात्र प्रकाशित कथाकृति 'देवघाट' मा १५ वटा कथाहरू समावेश गरिएका छन् । यी कथाहरूमध्ये केही कथाहरू २०३२-३३ सालतिर लेखिई 'जागृति' लगायतका पत्रिकाहरूमा प्रकाशित भएका छन् भने केही कथाहरू ०५२-०५६ सालतिर लेखिई 'भुल्का' लगायतका पत्रिकाहरूमा प्रकाशित भएका छन् । 'युद्ध' शीर्षकको अप्रकाशित कथालाई पनि यस कृतिमा समावेश गरिएको छ ।

सामाजिक यथार्थवादको धरातलमा टेकेर आत्मवृत्तान्तलाई कथात्मक रूप दिइएका गोदारेका कथाहरूले गोदारेको कथाकार व्यक्तित्वलाई समसामयिक धाराको कथाकारका रूपमा चिनाएका छन् । चित्रात्मक शैली र बिम्बविधानको सफलताले कथाकारिता सफल देखिन्छ । भावनात्मक संवेदनालाई चट्ट छुन सक्ने कथाहरूले गोदारेको जीवनवृत्तलाई पाठक सामु वृत्तचित्रभैँ देखाइदिन सक्छन् । वर्णन शैलीको कुशलताले गोदारेका कथाकार व्यक्तित्व उजिलिएको छ ।

कविता काव्य र कथा बाहेक नारायण गोदारे निबन्ध विधामा पनि सफल देखिएका छन् । उनको एक मात्र प्रकाशित निबन्धात्मक कृति 'व्यङ्ग्यविनोद २०६३' हो । साहित्य यात्राका विभिन्न चरणमा लेखिएका तथा राष्ट्रिय र स्थानीय विभिन्न साहित्यिक, दैनिक, साप्ताहिक पत्रपत्रिकाहरूमा प्रकाशित भएका व्यङ्ग्यात्मक तथा विचारप्रधान र अनुसन्धानात्मक निबन्धहरू यस कृतिमा समावेश गरिएका छन् । व्यङ्ग्य शब्द छेडछाड या घोचपेचसँग र विनोद शब्द मनोरञ्जनमा परिहाससँग सम्बन्धितलाई बुझाउँछ । व्यङ्ग्य विनोद भन्नाले परिहासपूर्वक व्यङ्ग्य गर्ने अथवा मनोरञ्जन एवं हास्यात्मक घोचपेच गर्ने भन्ने बुझाउँछ । गोदारेको यस कृतिका निबन्धहरूमा प्रशस्त उखान टुक्का र अनुप्रासयुक्त भाषाशैली प्रयोग गरिएको छ । बुनोट र बनोटका बीचको रचनाको तादात्म्य राख्न निबन्धकार गोदारे सफल देखिएका छन् । गोदारेका यस पूर्वका कविता-काव्य र कवितासङ्ग्रह भन्दा पृथक धारामा बगेको व्यङ्ग्य विनोदका व्यङ्ग्यात्मक विचारात्मक

निबन्धहरूले सार्वकालिक विषयलाई छोएका छैनन् । बरु समसामयिकतालाई अँगालेका छन् । समसामयिक विषयहरूप्रति व्यङ्ग्यात्मक प्रस्तुति दिने गोदारेले निबन्धमार्फत् तत्कालीन जल्दाबल्दा राष्ट्रिय समस्याहरूका विषयमा जानकारी दिएका छन् । भैरव अर्याल, केशवराज पिँडाली जस्ता स्थापित हास्य व्यङ्ग्य निबन्धकारको परम्परालाई पछ्याउँदै अघि बढेका गोदारे व्यङ्ग्य निबन्धकारका रूपमा आफूलाई उभ्याउन सक्षम देखिन्छन् ।

नेपाली साहित्यको कविता, कथा र निबन्धको आधुनिक कालको उत्तरार्ध चरणमा आइपुग्दा गोदारे काव्यका क्षेत्रमा नवीन प्रयोग गर्दै नयाँ शैली र आयाम थप्ने कविका रूपमा चिनिएका छन् । उनको साहित्यिक व्यक्तित्वका यिनै विविध पक्षलाई उनको साहित्यिक यात्रा र प्रवृत्तिका आधारमा यस परिच्छेदमा विश्लेषण गरिएको छ ।

३.२.१ नारायण गोदारेको साहित्यिक यात्रा र प्रवृत्ति

साहित्यकार नारायण गोदारेले आफ्नो बाल्यकालदेखि नै साहित्यप्रति रुचि राखेको देखिन्छ । अहिलेसम्म उनका कविता, खण्डकाव्य, महाकाव्य, कथा र निबन्ध गरी १ दर्जन कृति प्रकाशित भैसकेका छन् । यिनै साहित्यिक विविध विधाका कृतिहरूमा निहित उनका साहित्यिक प्रवृत्ति तथा योगदानलाई केलाएर यस परिच्छेदमा विश्लेषण गरिएको छ । उनले लेखेका प्रारम्भिक कविता र अन्य कथा तथा निबन्धहरू विद्यालयमुखी तथा स्थानीय पत्रिकामा छापिन थालेपछि विशेष गरेर कविताका क्षेत्रमा यिनी अभूत उत्साहित हुँदै गएको देखिन्छ । अन्य विद्वान तथा समालोकहरूबाट प्रशंसा र प्रेरणा पाउँदै गएपछि यिनले कवितालाई आफ्नो लेखनीको रुचि बनाएको देखिन्छ ।

आधुनिक नेपाली कविताको क्षेत्रमा समसामयिक धाराको सङ्क्रमण कालमा नारायण गोदारेले वि.सं. २०३१ सालमा जागृति नामक पत्रिकामा 'जीवन जाँच' शीर्षकको कविता छापेर आफ्नो साहित्यिक यात्राको आरम्भ गरेका हुन् । त्यसपछि लगातार विभिन्न पत्रपत्रिकाहरूमा फुटकर रचना रचना प्रकाशन गरिसकेका गोदारेको वि.सं. २०५१ सालमा 'मातृ' कविता सङ्ग्रह प्रकाशन भयो । त्यसपछि गोदारेले वि.सं. २०५२ सालमा 'गँजडी भङ्गी' खण्डकाव्यात्मक कृति प्रकाशन गरे । त्यसपछि लगातार

रूपमा साहित्य साधनमा समर्पित गोदारेका 'देवघाट' कथासङ्ग्रह (२०५६), 'शवयात्रा जारी छ' कवितायात्रा (२०५७), 'सिद्धिचरण एक र अनेक' नव्यकाव्य (२०५८), 'अनाहकका उद्गारहरू' कवितासङ्ग्रह संयुक्त लेखन (२०५९), 'स्वराष्ट्रका वीरेन्द्र' महाकाव्य (२०५९), 'कुलचन्द्र' स्मृतिकाव्य (२०६०), 'फूल' खण्डकाव्य (२०६१), 'व्यङ्ग्यविनोद' निबन्धसङ्ग्रह (२०६३), प्रकाशित छन् । उनका अभै एक दर्जन कृतिहरू प्रकाशन हुन बाँकी नै छन् । वर्तमान समयमा पनि गोदारे साहित्यिक लेखन कार्यमा साधनरात नै छन् ।

साहित्यकार नारायण गोदारेको जीवन अवधिमा प्रकाशित दशओटा कृतिहरूका आधारमा उनको साहित्यिक प्रवृत्ति र कालक्रमलाई हेर्ने हो भने यात्रागत चरणलाई विभाजन गर्न कठिन छ । प्रवृत्तिगत भिन्नता, प्रकाशनको समयक्रम र लेखन अभ्यासका दृष्टिले गोदारेको यात्रा क्रमलाई निम्न लिखित दुई चरमा विभाजन गर्न सकिन्छ :

पूर्वार्ध चरण : २०३१ - २०५१ (अभ्यासिक काल)

उत्तरार्ध चरण : २०५१ - हालसम्म (प्रकाशन काल)

साहित्यकार नारायण गोदारेको साहित्यिक यात्राको पहिलो चरण औपचारिक रूपमा वि.सं. २०३१ साल असोजमा 'जागृति' साहित्यिक वार्षिक पत्रिकामा 'जीवन जाँच' शीर्षकको कविता प्रकाशनबाट सुरु भएको मानिन्छ । यो काल गोदारेको पृष्ठभूमि काल पनि हो । स्कूल र क्याम्पसको छात्र जीवनमा बेला बखत कविता लेख्ने र सुनाउने काम गोदारेले गरेका थिए । शिक्षा आर्जन गर्ने क्रममा विभिन्न साहित्यिक कृतिहरूको अध्ययन गर्दागर्दै उनलाई सुरुमा कविता लेखनमा नै अभिरुचि जागेको देखिन्छ । शिक्षा आर्जनपछि जागिरे जीवनमा प्रवेश गर्दा पनि उनले कलम त चलाए तर विभिन्न पत्रपत्रिकाहरूमा उनका फुटकर कृतिहरू प्रकाशित हुनु बाहेकका पुस्तककार रूपमा भने उनले प्रकाशन गर्ने अवसर पाएनन् । उनी लगायत हरिमञ्जुश्रीको सम्पादनमा प्रकाशित हुने 'नयाँ युगका कविता' शीर्षकको पुस्तककार कृतिमा हरेक अङ्कमा उनका कविता प्रकाशित भएका देखिन्छन् । उनका विभिन्न पत्रपत्रिकामा प्रकाशित फुटकर रचनाहरूलाई यस प्रकार देखाइन्छ :

२०३१ जीवन जाँच (कविता) (जागृति मासिक पत्रिका)

२०४८ वसन्त (कविता) (गोरखा राष्ट्रिय दैनिक)

- २०४१ एक जोडी जुता (कविता) (नयाँ युगका कविता)
- २०४९ बदलिँदो परिस्थितिमा पनि (कविता) (नयाँ युगका कविता)
- २०४९ दूध सुकेपछि (कविता) (नयाँ युगका कविता)
- २०४९ को छ यहाँ पराक्रमी ? (कविता) (नयाँ युगका कविता)
- २०४९ के युद्ध स्वयम् विवश छ ? (कविता) (नयाँ युगका कविता)
- २०४९ मान्छे मौलाएर बल्नुपछि (कविता) (नयाँ युगका कविता)
- २०५० मान्छे मूल्याहा जन्मेपछि (कविता) (नयाँ युगका कविता)
- २०५० बेफुर्सती मान्छे (कविता) (नयाँ युगका कविता)
- २०५० प्रतिबिम्ब (कविता) (नयाँ युगका कविता)
- २०५० श्रमजाल (कविता) (नयाँ युगका कविता)
- २०५० गुनासो (कविता) (नयाँ युगका कविता)
- २०५० डाक कबोल (कविता) (नयाँ युगका कविता)
- २०५१ भूठा साबित नहुन् (कविता) (नयाँ युगका कविता)
- २०५१ अब कुन सृष्टि खोजिरहेछौ (कविता) (नयाँ युगका कविता)
- २०५१ सूर्यमुखी फुल्ने रहर (कविता) (नयाँ युगका कविता)

उपर्युक्त फुटकर रचना बाहेक 'म पनि बाँचेको छु' निबन्ध 'युगको आवाज' निबन्ध, 'कविसँग जम्काभेट' नियन्त्रा संस्मरण लेखेको पाइन्छ तर ती रचनाहरू कुन पत्रिका र कहिले प्रकाशित भए भन्ने कुरामा शोधनायक नै अनभिज्ञ रहेको पाइन्छ । (शोधनायकसँग अन्तर्वार्तामा आधारित) उनको यो चरण कविता कृतिको रचनामा मात्र सीमित देखिएकाले उनी पूर्ण रूपमा कविव्यक्तित्वको परिधिमा घुमेका छन् ।

३.२.१.१ पूर्वाद्धि चरणका साहित्यिक प्रवृत्तिहरू

वि.सं. २०३० सालदेखि साहित्य प्रायः सबै विधामा नवीन संरचनाले भत्काएका मूल्य र मान्यताको खोजी गरी वस्तुतालाई पुनः कथामा भित्र्याउने प्रयासको जुन परम्पराको

थालनी भयो, त्यही परम्परामा गोदारेले आफूलाई समाहित गर्दै सरल, परिष्कृत र पूर्ण संरचित कथ्य शैलीमा उनले कविता रचना गरेको देखिन्छ । सरल र युगीन बिम्बात्मक भाषाशैलीका माध्यमबाट युगीन र विश्वजनीन जटिलता विशता, विकृति, असन्तोष र विसङ्गति मार्फत् अभिव्यक्ति दिन रुचाउने गोदारेले यस चरणका आफ्ना रचनामा सामाजिक यथार्थको भर्ने प्रस्तुति गरेको देखिन्छ । वास्तविक समाजमा घट्ने र घटिरहेका घटनालाई टिपेर विषम परिस्थिति, विकृतिजन्य सामाजिक व्यवहार, आधुनिक संस्कार र संस्कृतिले भित्र्याएका विकृतिजन्य परिस्थिति, विकृतिजन्य सामाजिक व्यवहार आधुनिक संस्कारभित्रको खोक्रोपना, पारिवारिक तथा सामाजिक विघटन, जीवनमूल्यको ह्रास, नैतिक अवमूल्यन, राजनीतिक तथा प्रशासनिक क्षेत्रमा भएको नैतिकता तथा इमानदारिताको ह्रास तथा आधुनिक सुख र सुविधामा लिप्त मानव समुदायको बहिर्मुखी जीवनको चिरफार गोदारेले यस चरणका रचनामा गरेका छन् । जीवनका भोगाइलाई अभिव्यक्ति दिनु गोदारेका रचनाको प्रमुख उद्देश्य देखिन्छ । यस प्रकार नै व्यक्ति गोदारेले भोगेका जीवनका तीतामीठा पक्षहरू खास गरी समसामयिक, सामाजिक, राजनैतिक तथा आर्थिक विकृतिजन्य परिदृश्य पाठकसामु ल्याउने उद्देश्य राखेकाले नेता र मन्त्रीहरूका चरित्रका काला पाटाहरू खोतल्नु, सामाजिक व्यवहारमा तथा व्यक्तिगत चरित्रमा देखिने असामञ्जस्यताका रहस्यहरू खोतल्नु, नेपाली समाजमा रहेको गरीबीको समस्यालाई मार्मिक रूपमा कोट्याउनु जस्ता विभिन्न विषयलाई आफ्ना रचनाका आधार बनाउनु गोदारेको यस चरणको मूल साहित्यिक प्रवृत्तिको रूपमा लिन सकिन्छ ।

३.२.१.२ उत्तरार्ध चरणका प्रवृत्तिहरू

वि.सं. २०५१ सालमा 'मातृ' कवितासङ्ग्रह प्रकाशन गरेपछि गोदारे कृति प्रकाशनका दृष्टिले पूर्ण रूपमा सक्रिय बनेका देखिन्छन् । २०४७ को जनआन्दोलनको पृष्ठभूमिले पनि साहित्यिक मान्यता, मूल्य र प्रवृत्तिमा परिवर्तन ल्याइरहेका बेला गोदारे पनि सक्रिय रूपमा त्यसमा समर्पित हुन पुगे । सिर्जनालाई निरन्तरता दिँदै २०५१ सालमा आइपुग्दा उनको पहिलो कृति 'मातृ' कवितासङ्ग्रह प्रकाशित हुन पुग्यो । यस कृतिमा पूर्वार्ध चरणका केही कविताहरू पनि समाविष्ट भएका छन् । जम्मा ४५ वटा कविताहरू सङ्ग्रहित यस कृतिको प्रकाशन पछि गोदारेले निरन्तर रूपमा आफूलाई लेखन कार्यको प्रवाहमा गतिमान् गराउँदै अघि बढे र कविताको परिधिलाई अझ फराकिलो बनाउँदै खण्डकाव्य,

नव्यकाव्य, स्मृतिकाव्य तथा महाकाव्य सम्म रचना तथा प्रकाशन गर्न पुगे । यसै चरणमा उनका निबन्धसङ्ग्रह, र कथा सङ्ग्रह पनि प्रकाशन भएका छन् । कविताको मूलधारामा आफूलाई उभ्याए पनि अन्य निबन्ध र कथाको विधालाई पनि उनले यस चरणमा अँगालेका छन् । बहुमुखी सिर्जनात्मकतालाई उनले यस चरणमा प्रस्तुत गरेका छन् । यस चरणमा हालसम्म प्रकाशित उनका कृतिहरूलाई यस प्रकार देखाइन्छ ।

- २०५१ 'मातृ' (कविता सङ्ग्रह)
- २०५२ गँजडी भङ्गी (खण्ड काव्यधारा)
- २०५६ देवघाट (कथा सङ्ग्रह)
- २०५७ शवयात्रा जारी छ (कवितायात्रा सङ्ग्रह)
- २०५८ सिद्धिचरण एक र अनेक (नव्य काव्य)
- २०५९ अनाहकका उद्गारहरू (कविता सङ्ग्रह)
- २०५९ स्वराष्ट्रका वीरेन्द्र (महाकाव्य)
- २०६० कुलचन्द्र (स्मृतिकाव्य)
- २०६१ फूल (खण्डकाव्य)
- २०६३ व्यङ्ग्यविनोद (विचारप्रधान निबन्धसङ्ग्रह)

उपर्युक्त प्रकाशित कृतिहरू गोदारेका हालसम्मका प्रकाशित कृतिहरू हुन् । यद्यपि उनी साहित्य लेखनमा साधनारत रहेपछि उनका अन्य कृतिहरू अझै अप्रकाशित अवस्थामै छन् । यस चरणका उनका कृतिहरू साहित्यका एउटै विधामा सीमित रहेको छैन । साहित्यिक सिर्जनामा कविता विधाको खुड्किलोबाट माथि उक्लँदै गोदारेले कथा र निबन्धलाई पनि आफ्नो लेखनीको धारा बनाएका छन् । काव्यका विधामा नेपाली साहित्यमा चरित्र काव्य, नव्य काव्य, स्मृति काव्य जस्ता नवीन प्रयोग उनले गरेका छन् भने निबन्धका क्षेत्रमा भैरव अर्याल र केशवराज पिँडालीको व्यङ्ग्य शैलीलाई पछ्याउँदै समसामयिक विषयवस्तुका आधारमा उनले आफ्नो छुट्टै व्यङ्ग्य शैली निर्माण गरेको देखिन्छ । कथाका क्षेत्रमा त्यति फस्टाउन नसकेका गोदारेले एउटा मात्र कथासङ्ग्रह लेखे पनि उनको बहुमुखी प्रतिभालाई उजित्याउन तथा उत्तरार्ध चरणलाई अझ सार्थक बनाउन यसले ठूलो भूमिका खेलेको छ ।

आधुनिक नेपाली साहित्यको समसामयिक धाराका प्रतिभाशाली साहित्यकार नारायण गोदारे पनि नेपाली साहित्य तथा विश्व साहित्यमा आएको नवीन प्रवृत्तिबाट निकै नै प्रभावित भएको पाइन्छ । यस चरणमा उनका प्रकाशित १० ओटा कृतिहरू देखिएका छन् । उनले फुटकर कविता, लघुकाव्य, खण्डकाव्य, नव्यकाव्य र महाकाव्यसम्मको यात्रा पुरा गरेका छन् । कुशल निबन्धकार र कथाकारको रूपमा पनि उनको परिचय प्राप्त हुन्छ । खासगरी कविता/काव्य लेखनमा सिद्धहस्त गोदारेका रचनाहरू समसामयिक विषयवस्तुमा आधारित भएर पनि शिल्पशैली र प्रस्तुतिमा भिन्न देखिन्छन् । बुनोट र बनोटमा पाइने नयाँपनले गर्दा नै उनलाई समकालीन अन्य कविहरूका दाँजोमा पृथक् पहिचान दिएको छ । व्यवहारमा प्रशस्त सामाजिक दायित्वबोध गरेको र साहित्य संस्कृति र समाजको पुनर्निर्माण गर्नुपर्ने युग आवाज उनले काव्यमार्फत् उद्घोष गरेका छन् । काव्यात्मक सन्दर्भमा हेर्ने हो भने उनको कवित्व अत्यन्त प्रखर भएको मान्न सकिन्छ । वर्तमान समयमा देखे भोगेका विङ्गतिहरूबीच जन्मेका कार्य, भावविम्ब, व्यवहार र शाश्वत् यथार्थ उनका काव्यमा देखिएका छन् ।

देशप्रेम, धर्मप्रेम, संस्कृति र प्रकृति प्रेम तथा विकृति वितृष्णा उनको काव्यात्मक धर्म हो । आधुनिक नेपाली कविता-काव्यको स्वच्छन्दतावादी धारालाई पुनर्जीवित तुल्याउन खोज्ने गोदारेको काव्यात्मक मूल प्रवृत्ति हो । शैलीगत दृष्टिले हेर्दा उनका कविता तथा काव्यमा केही गीतिभाव गद्यशैली, मुक्त, छन्द तथा अन्तर्लयको छनक पाइन्छ । भावगत दृष्टिमा कवि गोदारेको कवित्व राष्ट्रिय स्वाभिमानीपूर्ण जीवनीमा गर्व महसुस गर्दै उठेको छ । कवितामा विसङ्गतिपूर्ण समाजमाथि व्यङ्ग्य गरिएको छ । नेपाली राजनीति, स्वार्थी र तुच्छ प्रवृत्तिलाई व्यङ्ग्य गर्दै हरेक व्यक्तिलाई विवेकशील इमानदार र नैतिकवान् तुल्याउन खोज्नु गोदारेका कवित्व प्रवृत्ति हो । प्रवाहपूर्ण भाव गाम्भीर्यमा डुब्दै रमाउँदै सरल गद्यमा कविता तथा काव्य रचना गर्नु नै तरलवाद हो र यही तरलवाद गोदारेको कवित्वको मूल पहिचान बन्न पुगेको छ (अधिकारी: ६०) ।

कथागत प्रवृत्तिलाई हेर्दा गोदारेका कथाहरूमा प्रगतिशील चेतनाका आधारमा वर्गीय समाजको विषम परिस्थितिलाई उद्घाटन गर्दै मूल रूपमा पारिवारिक जीवनको यथार्थलाई प्रकट गरेको देखिन्छ । नियतिमा डोच्याइएका पात्रहरूको भविष्यलाई स्वयम् पात्रहरूले नै बुझ्न नसक्नु, र त्यस्ता पात्रका माध्यमबाट सामयिक

जीवनको जटिल अवस्था र मानवता हराएको स्वार्थी समाजको उदाङ्गो चित्र प्रस्तुत गर्नु उनको कथात्मक प्रवृत्ति पनि हो ।

निबन्धगत प्रवृत्तिलाई हेर्दा गोदारे निबन्धका क्षेत्रमा व्यङ्ग्यधारामा बगेका छन् । फुटकर कवितादेखि महाकाव्यसम्मको अविरल यात्रामा विश्रान्ति नलिइकनै बगिरहने गोदारेले निबन्ध विधामा पनि सशक्तता देखाएका छन् । कुशल व्यङ्ग्य निबन्धकारका रूपमा उनको सजिलै प्रविष्टि भएको छ । उनले आफ्ना निबन्धहरूमा सामाजिक मूल्य र मान्यतामा आएको ह्रासलाई औँल्याउँदै राष्ट्रबोधी र मानवताबोधी चिन्तन प्रस्तुत गरेका छन् । नयाँ प्रस्तुति र प्रयोगमा रमाएका निबन्धकारले भावनात्मक अनुभूतिलाई बढी संवेद्य रूपमा प्रकट गरेका छन् । विषयवस्तुको छनोट एवं प्रयोगमा उनका रचनाहरू धारिला र चोटिला बनेका छन् । निबन्धमा सामाजिक राजनैतिक, व्यवहारिक तथा धार्मिक क्षेत्रका क्रियाकलापमा देखिएको विकृति र विसङ्गतिमाथि व्यङ्ग्यात्मक शैलीमा घोचपेच गर्दै आडम्बरी चरित्रहरूको पर्दाफास गर्नु उनको निबन्धात्मक प्रवृत्ति रहेको देखिन्छ । समाज र राष्ट्रमा देखिएको अहङ्कार तथा स्वार्थ र जुँगाको लडाइँलाई नाटकीय रूपमा प्रस्तुत गर्दै सुधारको चाहनालाई व्यक्त गर्नु गोदारेको निबन्धगत प्रवृत्ति हो ।

३.३ साहित्येतर व्यक्तित्व

मानिस एक सामाजिक प्राणी हो । समाजसापेक्ष अनेकौँ गुणहरू मानिसमा रहेका हुन्छन्, जसले उसलाई समाजमा मिलेर बस्न सहयोग गरिरहेको हुन्छ । सामाजिक व्यक्तित्वको धरातलमा मान्छेको अन्तर्निहित प्रतिभा प्रस्फुटन भएको हुन्छ । कुनै पनि कवि वा साहित्यकार र पनि आफ्नो गाउँ, परिवार समाज र आफ्नो कार्यक्षेत्रसँग बाँधिएको हुन्छ । आफ्नो व्यक्तिगत रुचि स्वभाव कर्म र दायित्वले हरेक साहित्यकारको साहित्येतर व्यक्तित्वलाई बोध गराएको हुन्छ । यस किसिमको व्यक्तित्वलाई पनि निजी र सार्वजनिक गरी दुई भागमा हेर्न सकिन्छ । नारायण गोदारेको साहित्येतर व्यक्तित्वलाई पनि निजी र सार्वजनिक गरी दुई भागमा विश्लेषण गरिएको छ ।

हरेक मानिसका नितान्त आफ्नै व्यक्तिगत प्रवृत्तिहरू हुन्छन्, जसले मानिसबीच वैयक्तिक भिन्नताको सीमाङ्कन गर्दछ र जुन व्यक्तिविशेषको परिचायक पनि बन्दछ । मानिसका यिनै निजी विशेषताहरूबाट उसको निजी व्यक्तित्व निर्माण हुन्छ । नारायण

गोदारेको पनि आफ्नै किसिमको निजी व्यक्तित्व छ, जसलाई आन्तरिक र बाह्य गरी केलाउन सकिन्छ ।

अ) आन्तरिक व्यक्तित्व

नारायण गोदारेको आन्तरिक व्यक्तित्वतर्फ नियाल्दै जाँदा उनको बाल्यकाललाई पनि समेटनुपर्ने आवश्यकता रहन्छ । बालसुलभ चञ्चलता त हरेक बालकको स्वभाविक गुण नै हो तर बाल्यकालमा आफ्ना आमाबुबा गुमाएका गोदारे सानैदेखि गम्भीर स्वभावका थिए । सन्तानका रूपमा एक्लो छोरा रहेका गोदारे शान्त, काल्पनिक, धीर र निर्भिक स्वभावका थिए । अनेकौँ पीडालाई खप्न सक्ने स्वभाव उनमा सानैदेखि निर्माण भएको देखिन्छ । शान्त, गम्भीर, शिष्ट, एवं अल्पभाषी एकान्तप्रेमी तथा प्रकृतिप्रेमी व्यक्तिका रूपमा गोदारेलाई चिन्न सकिन्छ । विपत्तिसँग नडराइकन जुध्ने सहयोगी, मानवतावादी, चिन्तनशील, क्षमाशीलता उनका आन्तरिक गुणहरू हुन् । साहित्यानुरागी साथीहरूको जमघटमा सरिक हुने, साथीहरूका कविता, गीत मन लगाई सुन्ने आफू पनि कहिले कविता कहिले गीत रचना गरी सुनाउने यिनका व्यक्तिगत तथा आन्तरिक स्वभाव हुन् । यहीबाट साहित्य साधनाको गोरेटो समातेका नारायण गोदारे भट्ट हेर्दा खाफिलो तर मृदुभाषी देखिन्छन् । तर पनि खरो मिजास चिन्तशील, अध्ययनशील, सिर्जनशील, परिश्रमी, सामाजिक अव्यवस्था तथा स्थापित परम्परित मान्यता र यसको विकृतिका विरुद्ध विद्रोहको स्वर उराल्ने दृढ, निडर, भ्रमणशील र स्वच्छन्द प्रवृत्ति उनको आन्तरिक व्यक्तित्वका परिचायक पाटा हुन् ।

आ) बाह्य व्यक्तित्व

बाह्य व्यक्तित्व भनेको मानिसको बाहिरी आवरण हो । सामाजिक रूपमा यसको धेरै ठूलो मूल्य नभए पनि व्यक्ति पहिलो परिचायक नै शारीरिक आकार-प्रकार हो । शारीरिक व्यक्तित्वको यही पक्षलाई यहाँ प्रस्तुत गरिन्छ :

लगभग पाँच फिट ४ इन्च उचाइको मझौला कद, हृष्टपुष्ट र फूर्तिलो शरीर, गोरो वर्ण हँसिलो अनुहार चश्मा चढाइएका भावपूर्ण आँखा कहिलेकाहीँ दाहीजुँगा सफाचट्ट पारिएको जाँगरिलो र फूर्तिलो आकृति नै भट्ट हेर्दा देखिने नारायण गोदारेको बाह्य व्यक्तित्व हो । नेपाली दौरासुरुवाल, इस्टकोट र टोपीमा सजिने भट्टलाईको व्यक्तित्व निकै

आकर्षक देखिन्छ । प्रायः चिन्तनशील स्वभाव भएका र शान्त तथा गम्भीरपनले गर्दा उनी सधैं केही सोचिरहेको वा गम्भीर चिन्तनमा डुबेको महसुस हुन्छ । सरल र नम्र व्यवहारका कारण उनीसित कसैको तीतोपीरो भएको देखिँदैन भने बौद्धिक र प्राज्ञिक खालका थुप्रै इष्टमित्रहरू पनि उनका समर्थक र प्रशंसक छन् । कम बोल्ने र चाहिने कुरा मात्र गर्ने गोदारेमा चाकडी र चाप्लुसी गर्ने प्रवृत्ति देखिँदैन । परिवर्तित समयसँग समझौता गर्न सक्ने, समयअनुसार आफूमा परिवर्तन ल्याउन सक्ने विशेषता उनमा पहिलेदेखि छन् । सबैसँग मित्रता र सौहार्दता गाँस्नु, मीठो मसिनो बोलेर सबैको मन जित्नु, साथीभाइसँग गम्भीर छलफल गर्नु तर्क र बौद्धिक वार्तालाप गर्नु, सामान्य परिहास गर्नु, सफासुगन्ध र ढङ्गको भेषभूषामा मात्र बाहिर निस्कनु उनको बानी देखिन्छ । आफ्नो प्रतिद्वन्द्वी वा विपक्षीहरूसँग पनि भेट भएको बेलामा मन जितिसुकै अमिलो भए पनि मुखले तीतो नपोखी, मुस्कुराउँदै मीठो, बोल्ने, सञ्चो बिसन्चो हालखबर सोध्नुपर्छ गर्ने, एकै छिन बसौं भन्ने, चियापानी मगाइहाल्ने खाने र खुवाउने उनको बानी छ ।

नारायण गोदारे २०-२२ वर्षको उमेरदेखि नै वैयक्तिक पेशामा संलग्न रहेपनि निरन्तर रूपमा सामाजिक समुन्नतिका लागि उनले गरेका क्रियाकलापले गर्दा उनी विविध क्षेत्रबाट समाज उत्थानका लागि समर्पित व्यक्तिका रूपमा परिचित भइसकेका छन् । उनको साहित्यिक व्यक्तित्ववाहेक सार्वजनिक क्षेत्रमा गरेको योगदानबाट निर्मित उनको व्यक्तित्वका अन्य पक्षहरूलाई यस प्रकार देखाउन सकिन्छ ।

गोदारेले विभिन्न संस्था र सङ्गठनहरूमा संलग्न रहँदा दक्ष, बौद्धिक तथा गुणस्तरीय जनशक्ति उत्पादनका लागि दिन खटेको देखिन्छ । यो नै उनको सबैभन्दा ठूलो समाजसेवा हो । प्रत्यक्ष रूपमा आर्थिक सहयोग गर्नुभन्दा पनि राष्ट्रलाई दीर्घकालसम्म सहयोग पुग्ने कार्य उनले गरेको देखिन्छ । विभिन्न एक दर्जन जति सङ्घसंस्थामा आबद्ध भई पुर्‍याएको सेवा र योगदान निकै सराहनीय बन्न पुगेको छ । विभिन्न सङ्घसंस्थामा आबद्ध हुँदा देश र समाजका लागि निःस्वार्थ रूपमा गरेका कार्यहरूले उनलाई सफल र अनुभवी समाजसेवी व्यक्तित्वका रूपमा परिचित गराएको देखिन्छ ।

नारायण गोदारेको सम्पूर्ण व्यक्तित्वको एउटा पाटोका रूपमा प्रशासनिक व्यक्तित्वलाई पनि लिन सकिन्छ । आफ्नो अध्ययन क्रमसँगै स्वावलम्बी भई बाँच्ने इच्छाअनुरूप र जीवनको उत्तरदायित्व थपिँदै जानाले उनले वि.सं. २०३६ सालदेखि

प्रशासनिक सेवामा प्रवेश गर्न पुग्छन् । तत्कालीन नेपाल सरकारको स्थानीय विकास मन्त्रालय अन्तर्गत दुर्गम क्षेत्र विकास समितिमा जागिरे भएर विकास योजना तथा प्रशासनमा काम गरेको पाइन्छ । कामकै सिलसिलामा रसुवा, काभ्रे, सिन्धुपाल्चोक, दोलखा, ओखलढुङ्गामा रही विभिन्न विकास तथा प्रशासनिक कार्यमा आफूलाई उनले समर्पित गरेका छन् । आफ्नो कर्म क्षेत्रको पहिलो अनुभव भएकाले पनि उनको जीवनमा यो प्रशासनिक अनुभव निकै महत्वपूर्ण रहेको देखिन्छ ।

नारायण गोदारेको व्यक्तित्व क्रियाशील व्यक्तित्व हो । निष्क्रियता मन नपराउने गोदारे एकातिर साहित्यिक रचनाकर्मतिर प्रवृत्त छन् भने अर्कातिर व्यवहारिक आवश्यकताको परिपूर्तिका निम्ति कार्यरत देखिन्छ । सामाजिक योगदानका कार्यहरूमा पनि त्यत्तिकै सक्रिय गोदारेको कर्मयोगमा ज्यादा विश्वास रहेको देखिन्छ । बाल्यकालीन सङ्घर्षका बावजूद पनि उनी आफ्नो जीवनका चुनौतीहरूबाट विचलित भएको देखिँदैन । किशोरावस्थादेखि नै कर्मप्रति विश्वास राख्ने गोदारे आध्यात्मिक चेतनाबाट अभिप्रेरित भएकाले दुखका समयमा मात्र कर्मरत नभई सुखका क्षणमा पनि कार्यरत हुनु गोदारेको कर्मयोगी व्यक्तित्वको परिचायक हो । यही कर्म गर्ने सन्दर्भमा उनले कविताको लघु रूपदेखि नव्यकाव्यसम्मको रचना गरेका छन् भने अन्य विधाका कृति पनि रचना गरेका छन् । यहाँ उनले रचना गर्नु आफ्नो कर्तव्य समझेका छन् । पेशागत कर्म र रचना कर्मले नै उनलाई कर्मयोगी व्यक्तित्व प्रदान गरेको छ ।

३.४ निष्कर्ष

नारायण गोदारेले नेपाली साहित्यको क्षेत्रमा महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याएका छन् । बहुमुखी व्यक्तित्वका धनी गोदारेको साहित्यिक व्यक्तित्व नै अन्य व्यक्तित्वको तुलनामा प्रबल देखापर्दछ । बोलेर भन्दा काम गरेर देखाउने स्वभावले एकातिर उनको निजी व्यक्तित्वको छवि सार्वजनिक व्यक्तित्वका रूपमा स्थापित भैसकेको छ भने अर्कातिर त्यसले उनलाई आन्तरिक रूपमा चिन्तशील, सिर्जनशील र गतिशीलतामा विश्वास राख्ने निष्ठावान् साधकका रूपमा स्थापित गराएको छ ।

परिच्छेद - चार

नारायण गोदारेका कृतिहरूको विश्लेषण

४.१ विषयप्रवेश

नेपाली साहित्यको कविता, खण्डकाव्य, महाकाव्य, कथा र निबन्ध गरी लगभग जम्मै विधामा कलम चलाएका नारायण गोदारे साहित्यिक दृष्टिकोणले बहुआयामिक व्यक्तित्व हुन् । उनीद्वारा रचना गरिएका १० ओटा विभिन्न कृति र केही फुटकर कृतिहरूको यस परिच्छेदमा विषयवस्तुका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

४.२. 'मातृ' कवितासङ्ग्रहको विश्लेषण

नारायण गोदारेको यस मातृ कवितासङ्ग्रहमा विभिन्न शीर्षकमा कविताहरू लेखिएका छन्, जुन कविता समाजको लागि एउटा जीवनपोषक खालको देखिन्छ । यही कवितासङ्ग्रहलाई संरचना, विषयवस्तु, परिवेश, मूल कथ्य, भाषाशैली र कथनपद्धतिका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

४.२.१. संरचना

'मातृ' कवितासङ्ग्रह नारायण गोदारेको पहिलो प्रकाशित कृति मानिन्छ । सुमित्रा बाँस्कोटाद्वारा प्रकाशित २०५१ सालमा प्रकाशित प्रस्तुत कृति जम्मा ६१ पृष्ठमा संरचित छ । ४५ वटा कविताहरू समेटिएको यस कृतिको आकार मझौला छ । मुख पृष्ठमा देवीको चित्र अङ्कित गरिएको प्रतीकात्मक रूपमा 'मातृ' अर्थात् आमालाई देवीको शक्ति मानिएको छ । 'मातृ' प्रतिनिधि कविता मानेर कृतिको शीर्षक राखिएको छ तर उक्त कविता विषयसूचीको अन्त्यमा राखिएको छ । कविताहरूको बाह्य आकार हेर्दा कुनै कविताहरू ५ देखि १० हरफसम्मका छन् भने कुनै कविताहरू ६० देखि ७० हरफसम्मका छन् । विषयवस्तु, परिवेश, शैली र उद्देश्यका आधारमा हेर्दा प्रस्तुत कृतिभित्रका कविताहरू समयगत परिधिको फैलावटमा लेखिएकाले विषयवस्तु, परिवेश र आकारमा विविधता पाइन्छ । विषयवस्तुका आधारमा प्रस्तुत कृतिका कविताहरूलाई निम्नानुसार वर्गीकरण गर्न सकिन्छ :

४.२.२. विषयवस्तु

कवितामा जे वर्णित हुन्छ, त्यो नै विषयवस्तु हुन्छ । विषयवस्तु कविताको आधारभूत संरचक घटक हो । कृतिमा बाह्य प्रकाशनको सारभूत अंश वा सारतत्त्व तथा आन्तरिक गुदीलाई विषयवस्तु भनिन्छ । कवितालाई प्रभावकारी, आकर्षक र कलात्मक बनाउन विषयवस्तु चयनको ठूलो भूमिका हुन्छ । विश्वका विभिन्न घटनावली, देशका विभिन्न घटनावली र परिवर्तनहरू, प्रकृति, संस्कृति, धर्म, दर्शन, राजनीति, इतिहास, मानवीय अनुभूति, विचार, युगीन यथार्थ आदि यावत् विषयहरू कवितामा विषयवस्तुका रूपमा आउँछन् । कविताको विषयवस्तु त्यसको बीज विचार वा प्रमुख भाव हो । कविताको विषयवस्तु नैतिक, औपदेशिक, भावनात्मक, सौन्दर्यमूलक आदि जे पनि हुन सक्छ (मातृ : २५) । कवितासङ्ग्रहभित्र विविध विषयवस्तुसँग सम्बन्धित कविताहरू रहेका छन् । देशभक्ति प्रकृति सम्बन्धी, सामाजिक चेतनायुक्त, विचारपरक, विसङ्गतिवादी प्रगतिवादी कविता पनि यस सङ्ग्रहमा समेटिएका छन् ।

राजनीतिक राष्ट्रवादी कविताहरूमा कर्तव्य, मेरो देश, सहिद सम्झना, सपथ, अनन्त, यात्रा, स्वर्ग, मान्छे मौलाउनुपर्छ, आथा, फूलबारी, मातृ, सहिद शिशु, दियो, यात्रा, घाम, लागेको छैन, बिस्कुन, हिजो आज, भुक्तमान रहेका छन् । भने सामाजिक चेतनायुक्त कविताहरूमा पत्र, रोटी, कमिला र मान्छे, प्रतीक्षा, आशीर्वाद, मदिरा, आत्मारोदन रहेका छन् । त्यसैगरी प्रकृतिचित्रण गरिएका कविताहरूमा पराक्रमी, वसन्त, प्रतिविम्ब, कवि, अमर कवि, रहर, फूलबारी, व्याप्ति, छाया छन् भने मानवतावादी कविताहरूमा बेहोस, मृगतृष्णा, भ्रमजाल, विवश युद्ध, डाक बढ, बुद्ध गान्धी, क्षितिज, रचना, दूध सुकेपछि छन् । त्यसैगरी सांस्कृतिक चेतनायुक्त कविताहरू बेफुर्सत, मान्छे बादल, श्रमजाल रहेका छन् । आध्यात्मिक कविताहरूमा भने बोधी आत्मा एक मात्र कविता रहेको छ ।

यी विविध विषयवस्तुमा आधारित कविताहरूको केही उदाहरण तल प्रस्तुत गरिन्छ :

(क) राजनीतिक तथा राष्ट्रवादी कविता

नारायण गोदारेका राजनीतिक विषयमा आधारित कविताहरू व्यङ्ग्यमूलक तथा आशावादी देखिन्छन् । उनका उपर्युक्त विषयमा आधारित कविताहरूमा राजनीतिक पूर्वाग्रह देखिँदैन । वस्तुतः यी कविताहरू तत्कालीन राजनीतिक विचलनका स्पष्ट विम्बका रूपमा आएका छन् । यद्यपि गोदारे राजनीतिक विषयलाई महत्व दिने कवि चाहिँ होइनन् तर पनि

उनका राजनीतिक विषय भएका कवितामा उनको युगको राजनीतिक दराग्रह, शोषण, घुसखोरी तथा सत्ता लिप्साका लोभीहरूको वास्तविक चरित्र उद्घाटन गर्दै देशभक्तिको अन्तर्धुन ध्वनित भएको छ । उनका केही कविताहरूमा राजनीतिक विषय प्रतीकात्मक रूपमा प्रयोग भएको छ । यो गोदारेको विम्बात्मक विशेषता हो । उनका राजनीतिक तथा राष्ट्रवादी कविताका केही उदाहरण यसप्रकार छन् :

हुँदैन देश स्वतन्त्र समाजमा शहीद नभए (मातृ : १२)

उपर्युक्त कवितांशमा समाजमा न्याय र स्वतन्त्रताका लागि जनताकै बलि चढाउनु पर्ने बाध्यता मुखरित भएको छ ।

त्यसैगरी अर्को एउटा उदाहरण यसप्रकार छ :

चिप्ले किराको बथानमा सिंहले पनि आफूलाई बिसिर्दिन्छ (मातृ : १६)

उपर्युक्त हरफमा विकृत मानसिकता भएका तथा स्वार्थी, आडम्बरी र चाप्लुस व्यक्तिहरूको भीडमा न्यायप्रेमी तथा स्वाभिमानी व्यक्ति पनि धूर्त बन्न पुग्दछ भन्ने तथ्यलाई उपर्युक्त हरफमा प्रस्तुत भएको छ । गोदारेको अन्य राजनीतिक र राष्ट्रवादी विषयका कविताहरूमा देशको विकास, प्रगति, न्याय र सामाजिक थितिहरूका बारेमा चिन्ता प्रकट गरिएको छ ।

(ख) सामाजिक चेतनायुक्त कविता

कवि तथा साहित्यकारलाई जहिले पनि समाजको दर्पण मानिन्छ किनकि कविहरूले आफ्ना रचनाहरूद्वारा सुसंस्कृत, सभ्य र समृद्ध समाजको चाहना गर्छन् । जब जब समाजको प्रतिविम्ब कविहरूको हृदयमा पर्छ तब उनीहरूले आफूले देखेको संसाको सुधार गर्न कलम चलाउने गर्छन् । समाजका दलित, गरिब र अशिक्षित वर्गहरूले बोल्न तथा खोल्न नसकेका कुराहरू कविहरूले आफ्ना रचनाद्वारा खोतलिदिन्छन् । यसरी समाजका सकारात्मक तथा नकारात्मक दुवै कुराहरू एवं लुकेका अनेकौं रहस्यहरूबाट सबै जनताहरू परिचित हुन्छन् । समाजका वैध अथवा डाक्टर एवं धामी भाँक्रीका रूपमा तथा समाजमा भइरहेका सामाजिक तथा सांस्कृतिक परिवर्तनका बारेमा सम्प्रेषण गराई दिने हुलाकीका रूपमा कविहरूलाई लिन सकिन्छ । समाजलाई नयाँ बाटोमा लगाई दिने पनि कवि तथा लेखक नै हुन् ।

नारायण गोदारे पनि समसामयिक धाराका युवाकवि भएका हुनाले उनका सामाजिक विषयवस्तु बोकेका कविताहरूमा तत्कालीन समाजको प्रतिविम्ब स्पष्ट रूपमा देख्न सकिन्छ । उनका अधिकांश कवितामा उच्च वर्गबाट निम्न वर्ग थिचिएको पीडा प्रकट भएको छ, भने केही कविताहरूमा देशमा प्रजातन्त्र आइसक्दा पनि विकास अनि न्यायको साटो अन्याय, थिचोमिचो, गरिबी र भ्रष्टाचार जस्ताको तस्तै रहेकोमा असन्तुष्टि र निराशा प्रकट गरिएको छ । यसको एउटा उदाहरण यसप्रकार छ :

मेरो गाउँको घरबाट एउटा पत्र आएको छ ।

ओम प्रतिमा सबै धमिरो लागि सकेछ ।

सानो छाप्रो पनि मक्किसकिएछ । (मातृ : २३)

यसैगरी सामाजिक विकृति र दुराचारको नमुना कवितामा यसप्रकार पोखिएको छ :

ऊ जालझेल गर्छ

बमको खरिद बिक्रीमा मान्छे

ताण्डव नृत्य गर्छ । (मातृ : २८)

कवि नारायण गोदारेका सामाजिक विषयवस्तु भएका कविताहरूका राजनीतिक क्रान्तिको चाहना पनि मिसिएर आएको छ । आफ्ना सामाजिक विषयका कविताहरूमा दिनरात परिश्रमको पसिना बगाउँदा पनि एक पेट खान र एकसरो लाउन नपाउने नेपाली समाजको निम्न वर्गीय एवं परिश्रमी जनताको पारिवारिक जीवनको कारुणिक चित्र उतार्नमा गोदारे सफल देखिएका छन् ।

(ग) मानवतावादी कविता

‘मातृ’ कवितासङ्ग्रहका कविताहरूको अध्ययन गर्दा गोदारेका कतिपय कविताहरूमा मानवतावाद व्यक्त भएको छ । मानवतावादका आधारमा प्रगतिवादले यस सङ्ग्रहका कविताहरूमा आफ्नो उद्देश्य पूर्ति गरेको छ। कविताहरूको अध्ययन गर्दा मान्छेका दुःख, दर्द, निराशा, विवशता र दमनलाई कवितामा व्यक्त गरिएको छ । त्यसैगरी सत्कार्यमा अग्रसर हुन प्रेरित गर्ने समाजका दलित, पीडित, पिछडिएका जनजातिलाई उत्थान

गर्नुपर्ने आवश्यकता महसुस गरी उनीहरूप्रति समवेदना र सहानुभूति कविताहरूमा प्रकट भएको छ । यसका केही उदाहरणहरू यसप्रकार छन् :

यदि मानव हत्या गर्नेहरू छौं भने

बेहोस भएको छु ।

कहीं होस हराएर म । (मातृ : २३)

त्यसैगरी मानवता हराउँदै गएको प्रति चिन्ता प्रकट भएको भाव यसप्रकार कवितामा व्यक्त भएको छ :

मान्छे मान्छेका जमातभित्रको सहवासमा

स्वतन्त्रता उपहास बनेर उभिएको छ । (मातृ ३२)

यसप्रकार मानवताको फूल ओइलिँदै गइरहेको वर्तमान अवस्थामा मानवताका लागि मानवमा द्वन्द्व र विषमता अन्त्य हुनुपर्ने भाव प्रस्तुत सङ्ग्रहको मानवतावादी कविताहरूमा पाइन्छ ।

(घ) प्रकृतिपरक कविता

कवि नारायण गोदारेका 'मातृ' कवितासङ्ग्रहका केही कविताहरूमा प्रकृतिको विविध स्वरूपको वर्णन गरिएको पाइन्छ । गोदारे समसामयिक धाराका तरलवादी कवि भए पनि केही कविताहरूमा स्वच्छन्दतावादी कवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको वर्णन शैलीको छनक पाइन्छ । गोदारेका प्रकृतिविषयक कविताहरूमा प्रकृतिलाई मानवीकरण गरी युगीन समस्या र सामाजिकता आदि विविध पक्षहरूलाई संवहन गरेको देखिन्छ । प्रकृतिलाई मानवीय ज्ञान, आधार, आनन्द, क्षतिपूर्ति र जीवन रचनाको मूल आधार मानिएको छ । केही उदाहरणहरू यसप्रकार छन् : तारागणले पनि आँखा भिम्क्याएको देखेँ (मातृ : ४०) ।

उपर्युक्त हरफमा तारका माध्यमबाट प्रकृतिले मानवका विभिन्न सक्रिय र कुकृत्यलाई नियालिरहेको भाव प्रस्तुत भएको छ ।

त्यसैगरी मानव जीवनको आनन्द र जीवनको सङ्गीतलाई प्रकृतिले नै पूर्णता दिने कुरा व्यक्त गरिएको एउटा उदाहरण यसप्रकार छ :

प्रत्येक वन उपवनमा

मुना औ सप्तरङ्गी

फूलका गुच्छाहरू बोकेर

एउटा सिङ्गो वसन्त आएको छ ।

नयाँ उमङ्गका लहरहरू बोकेर । (मातृ : १३)

यसरी 'मातृ' कवितासङ्ग्रहमा समाविष्ट प्राकृतिक विषयपरक कविताहरूलाई हेर्दा कवितामा प्रकृति विभिन्न प्रयोजनका लागि प्रयोग गरिएको छ । प्रकृतिलाई नै मानवीय ज्ञानको अस्त्र स्रोतका रूपमा स्वीकार गर्दै सभ्यताको धरोहर ठानिएको छ । प्रकृतिपरक कविताका माध्यमबाट जीवनको रहस्यको वास्तविक रूप व्यक्त गर्दै नेपाली ग्रामीण सभ्यता, जीवनशैली र शान्त प्राकृतिक स्वभावको झलक दिइएको पाइन्छ ।

(ड) सांस्कृतिक चेतनायुक्त कविता

'मातृ' कवितासङ्ग्रहमा सङ्गृहीत सांस्कृतिक चेतनायुक्त कविताहरूमा नेपाली संस्कृतिको इतिहास, त्यसको जीवन्तता तथा सांस्कृतिक चेतना हराउँदै गइरहेको नेपाली सहरी सभ्यताको निन्दा गर्दै संस्कृतिप्रति सचेत हुनुपर्ने भाव व्यक्त भएका छन् ।
उदाहरण :

खैजडी मादल, डम्फु र ट्याम्कोका ताल

पटकै मिल्दैन

भयाली र भयाम्टा ढोलसँग रन्किन्छ (मातृ : ३९)

उपर्युक्त हरफमा संस्कृतिलाई विकृतिपूर्ण बनाउने मानवीय भ्रष्ट व्यवहारप्रति कविको पूर्ण असन्तुष्टि देखिन्छ ।

(च) आध्यात्मिक कविता

गोदारेको प्रस्तुत 'मातृ' कवितासङ्ग्रहमा 'बोधी आत्मा' शीर्षकको एउटा मात्र कविता अध्यात्मिक विषयवस्तुको देखिन्छ । प्रस्तुत कवितामा कविले ईश्वरीय चिन्तबाट वास्तविक सुख प्राप्त गर्न सकिने भाव व्यक्त गरेका छन् । आत्मा नै ब्रह्म वा ईश्वरको रूप

हो र आत्माबाट चराचर जगत्को सृष्टि हुन्छ भन्ने रहस्यलाई प्रस्तुत गरिएको छ । हेरौं उदाहरण :

म नै जगत् हुँ

मनै चराचर (मातृ : ०८)

यसरी अध्यात्मको गहिराइ र वेदान्त दर्शनलाई उक्त कवितामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.२.३ लयविधान

कवितामा पात्रहरूले कार्य गर्ने र घटनाहरू घट्ने समय, ठाउँ तथा वातावरणलाई परिवेश भनिन्छ । यसअन्तर्गत समयविशेष वा स्थान विशेषको चालचलन, रीतिस्थिति, आचार व्यवहार, भेषभूषा, सोचाइ, अनुभव, रहनसहन आदि पर्दछन् । यसरी घटना हुने स्थान, समय र वातावरण नै परिवेश हो । यसले वस्तु र सहभागीलाई गतिशील र जीवन्त तुल्याउने आधार प्रदान गर्दछ । परिवेश बाह्य र आन्तरिक दुवै हुन सक्छ । गेयात्मक आख्यानमात्रक र नाटकीय संरचना भएका तिनै खाले कविता कृतिमा कुनै न कुनै रूपले केही न केही अंशमा चित्रित भएकै हुन्छ । यो कतै सिधै वर्णित हुन्छ भने कतै सङ्केतात्मक वा प्रतीकात्मक रूपमा वर्णित हुन्छ । यस सङ्ग्रहका कविताहरूमा हिमाल, पहाड, तराई गरी सिङ्गो नेपालको प्रकृतिको चित्रण भेटिन्छ । यसैगरी प्राचीन पौराणिक मिथकीय परिवेश पनि केही कविताहरूमा प्रस्तुत छ । यसका साथै निम्नवर्गीय दुःखी दरिद्रहरूको बसाइको परिवेशदेखि उच्च वर्गका ठूलाठालुहरू बस्ने परिवेशको चित्रण पनि यस सङ्ग्रहका कविताहरूमा भेटिन्छ ।

यसप्रकार प्रस्तुत कृतिमा कतै अभाव, कतै शोषकहरूको हालीमुहाली तथा कारुणिक र मार्मिक खालको दुःखद परिवेश र नेपाली भूमिको प्रकृतिको परिवेश प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.२.४ मूलकथ्य

कविताको मुख्य उद्देश्य वा प्रयोजन नै उपदेश दिनु र यथार्थको प्रकटीकरण गराउनु हो । काव्य लेखनको उद्देश्य वा प्रायोजनका विभिन्न परिभाषाहरू पूर्व र पश्चिम दुवैतिरका विद्वानहरूले प्रस्तुत गरेका छन् । दुवैको मत मन्थनबाट काव्यको अथवा कविताको उद्देश्य मनोरञ्जन, शिक्षा, आनन्द, लोककल्याण, यथार्थ प्रकट नै साहित्य लेखको मूल उद्देश्य हो ।

‘मातृ’ कवितासङ्ग्रहभित्र समेटिएका कविताहरूमा विभिन्न उद्देश्य रहेको पाइन्छ । प्रकृतिपरक कविताको उद्देश्य प्राकृतिक सौन्दर्यबाट मानव विमुख हुँदै गइरहेको प्रति चिन्ता प्रकट गर्दै रूसोको ‘प्रकृतितर्फ फर्क’ भन्ने मूल उपदेशलाई प्रवाहित गर्न खोजेको देखिन्छ । त्यसैगरी राजनीतिक तथा राष्ट्रवादी कविताका माध्यमबाट कविले देशमा राष्ट्रियताको अभाव र खडेरी परेका बेला भ्रष्टाचार, लुट, अन्याय र शोषणको पराकाष्ठामा राजनीतिको शुद्धीकरणबाट राष्ट्रियताको उद्भव गर्नुपर्ने उद्देश्य प्रस्तुत गरिएको छ भने समाजपरक कविताहरूमा सामाजिक विकृति र विसङ्गतिलाई हटाई स्वस्थ समाजको परिकल्पना नै मूल उद्देश्य देखिन्छ । मान्छे भएर मान्छेलाई मान्छेकै व्यवहार देखाउन सकिने भन्ने त्यसलाई मान्छे भन्नुको कुनै अर्थ छैन भन्ने मानवीय दृष्टिकोण राख्ने उद्देश्य मानवतावादी कविताहरूमा देखिन्छ । त्यसैगरी जीवनको मूल स्रोत आत्मा हो र यसैको आवरणमा ईश्वर र प्रकृतिलाई हेरिनुपर्छ र मानवमा अध्यात्मको भाव जागृत हुन आवश्यक छ भन्ने उद्देश्य उनका अध्यात्मिक कविताहरूमा भेट्न सकिन्छ ।

यसप्रकार ‘मातृ’ कवितासङ्ग्रहका कविताहरूको उद्देश्य विषयगत दृष्टिबाट विभिन्न खाले देखिएका छन् ।

४.२.५ भाषाशैली र कथनपद्धति

कवि नारायण गोदारेको प्रस्तुत ‘मातृ’ कवितासङ्ग्रहमा विभिन्न दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरिएको पाइन्छ । विपनामा हामी उसलाई, म उड्छु, उही रहेछ दुनियाँ, मन, तिमी, आज फेरि वसन्त आएको छ । जस्ता पदावलीले विभिन्न दृष्टिविन्दुको सङ्केत गरेका छन् । भाषाशैलीको दृष्टिले हेर्दा यस कृतिका कविताहरूमा शैलीगत वैशिष्ट्य देखिन्छ । कविताहरूमा तरलवादको कसीमा विम्ब र प्रतीकहरूलाई स्वच्छन्द उडान दिन खोजिएको छ । विम्ब, प्रतिविम्ब, शासन अनुशासन, उपियाँ उडुस, लुगा धुने धोबीघाट जस्ता अनुप्राशीय शब्द चयनले परिष्कृतको छनक दिएर पनि शैलीको गम्भीर्यभन्दा भावगाम्भीर्य बढी सशक्त भएर आएको छ । कविताहरू गद्य भए पनि अन्तर्लयको गुञ्जन बेजोडको छ । संस्कृतका तत्सम र नेपाली भर्रा शब्दको प्रयोगले कविताहरू रोचक बनेका छन् । कविताहरूमा आगन्तुक शब्दको अभाव देखिन्छ । वर्णन शैली चित्रात्मक भएकाले शैलीगत दृष्टिले कविताहरू उत्कृष्ट छन् । कविताहरूमा प्रयुक्त भाषा सरल, सहज, सुबोध्य र सम्प्रेष्य रहेको छ ।

मूलतः ‘मातृ’ कविता सङ्ग्रह गोदारेका प्रथम आभ्यासिक कविताहरूको कृतिगत रूप हो । यस कृतिभित्र प्रायः सबै कविताहरूमा उनको आभ्यासिक प्रवृत्तिको झल्को पाइन्छ । मानवता राजनीति, प्रकृति र सामाजिकतालाई समेटेर एउटै दृष्टिकोणबाट जीवनजगत्प्रतिको दर्शन गोदारेले यस कृतिमा प्रस्तुत गरेका छन् ।

४.३ ‘शवयात्रा जारी छ’ कवितासङ्ग्रहको विश्लेषण

नारायण गोदारको दोस्रो कवितासङ्ग्रह ‘शवयात्रा जारी छ’ को संरचना, विषयवस्तु, परिवेश, मूलकथ्य, भाषाशैली र कथनपद्धतिलाई आधार मानी यहाँ विश्लेषण गरिएको छ ।

४.३.१ संरचना

‘शवयात्रा जारी छ’ कवितासङ्ग्रह कविता कृतिका दृष्टिले नारायण गोदारेको दोस्रो कवितासङ्ग्रह मानिन्छ । नारायण गोदारेद्वारा नै स्वयम् प्रकाशन गरिएको यो कृति वि.सं. २०५७ सालमा भारतको वाराणसीबाट प्रकाशित भएको हो । यो कृति जम्मा ९६ पृष्ठमा संरचित छ । नीलो र पहेँलो रङ्गको बाह्य आवरणमा आवृत्त यस पुस्तकाकार कृतिमा जम्मा २९ वटा कविताहरू समाविष्ट छन् । यसै कृतिभित्रको १४ औं कविता ‘शवयात्रा जारी छ’ लाई कृतिको शीर्षक राखिएको छ । सङ्ग्रहीत कविताहरूको आकार हेर्दा ५० देखि ५०० हरफसम्मका लामा छोटो कविताहरू कृतिमा समाविष्ट छन् । विषयका दृष्टिले सामाजिक, राजनीतिक आदि विविध विषयवस्तुहरू कृतिका कविताहरूमा समेटिएका छन् । प्रस्तुत कृति मझौला आकारको छ ।

४.३.२ विषयवस्तु

प्रस्तुत ‘शवयात्रा जारी छ’ कृतिलाई ‘कवितायात्रा-सङ्ग्रह’ नाम दिइएको छ । यस कृतिमा विविध विषयवस्तुसँग सम्बन्धित कविताहरू समेटिएका छन् । देशभक्ति, राजनीति, विद्रोह, विसङ्गति, युद्ध, सांस्कृतिक चेत, ऐतिहासिक घटना, प्रशासनिक दुराग्रह, प्रकृति, मानवता र समाजपरक घटनाहरूलाई कविताको विषयवस्तु बनाइएको छ । विषयवस्तुका आधारमा यस कृतिका कविताहरू विविध प्रकारका छन् ।

राजनीतिक तथा राष्ट्रवादी कविताहरूमा शान्तिदीप, मुटु देश दुख्ताका सिद्धिचरण, आत्मघात, भीमसेन स्तम्भ, उत्सर्ग, घर फर्कौं, टोपी, राष्ट्रवाद र एक्का घोडा रहेका छन् भने मानवतावादी प्रगतिवादी कविताहरूमा मान्छे हनुमान, वाइपर र संवेगहरू,

अश्वघोष, महायुद्ध रोक, बुद्धि कि बल, कर्मरेखा, शवयात्रा जारी छ, आत्मकथा, उत्सर्ग, लामा कविता यात्रा, यात्री हामी, वसन्त र शान्ति, अफिम माहात्म्य, महानगर सिद्धिचरण-दृष्टि रहेका छन् । प्रकृतिपरक कविताहरूमा दिनकर, मोहनी अवतार, लालिमा, वसन्त र शान्ति छन् भने संस्कृतिपरक कविताहरूमा दोषी को ?, घर फर्कौं, महानगर : सिद्धिचरण दृष्टि रहेका छन् । मिथकीय ऐतिहासिक कविताहरूमा ऐश्वर्य, कर्मरेखा रहेका छन् भने सामाजिक कविताहरूमा फाइल र महापण्डितहरू रहेका छन् ।

उपर्युक्त कविताहरूको उदाहरणसहित विश्लेषण यसप्रकार गरिन्छ :

(क) राजनीतिक तथा राष्ट्रवादी कविता

नारायण गोदारेको प्रस्तुत 'शवयात्रा जारी छ' कविताकृतिमा समाविष्ट राजनीतिक विषयवस्तुसँग सम्बन्धित कविताहरूमा विश्व राजनीतिक परिवेश ऐतिहासिक क्रान्तिका आधारमा राजनीतिक मूल्य र मान्यता स्थापित हुनुपर्नेमा स्वार्थ र लिप्साबाट राजनीतिक शक्ति निर्माण गरिएको तथ्यलाई प्रस्तुत गरिएको छ । राजनीतिक कविताहरूमा देशभक्ति र राष्ट्रप्रेम पनि मिसिएर आएको छ ।

उदाहरण : ओठेभक्तिले तिमी नेता हुन सक्दैनौ (शवयात्रा जारी छ : १६)

राष्ट्रप्रेमको उदाहरण :

यदि तिमीमा राष्ट्रियता छ भने

तिमीमा पक्का देश-माटोको चिन्तन हुनुपर्छ । (शवयात्रा जारी छ : १७)

देशप्रति घात गर्नु नै आत्मघात हो भन्ने भाव बोकेको एउटा कवितांश यसप्रकार

छ :

मेची र कालीले नारायणीसँग

सल्लाह गर्नुपर्छ ।

धर्ती सिँचेर मान्छे रम्नुपर्छ ।

तर रूक्मिणीकी आमा !

तिम्रो जिज्ञासा पूरा हुने बेलामा

आत्मघात भएछ । (शवयात्रा जारी छ : २६)

उपर्युक्त उदाहरणहरू हेर्दा प्रस्तुत शवयात्रा जारी छ कविताकृतिमा राजनीतिलाई राष्ट्रवादको कसीमा राखेर हेरेमा मात्र देशको अनुहार फेरिन सक्छ भन्ने मूल भाव प्रस्तुत भएको छ ।

(ख) मानवतावादी कविता

प्रस्तुत कृतिमा समाविष्ट मानवतावादी कविताहरूमा मानवतावादको टङ्कारो अभिव्यक्ति पाइन्छ । बुद्ध र गान्धीका उदाहरण दिँदै आजको मानवमा मानवता हराउँदै गएको प्रति चिन्ता प्रकट गर्दै मानवतावादको स्थापनाका लागि मानवले नै सोच्नु पर्ने आग्रहलाई कविताहरूमा व्यक्त गरिएको पाइन्छ :

यसका केही उदाहरणहरू यसप्रकार छन् :

साने सार्की र माइलो घर्तीका सन्तानहरू

राहुदेखि बलबाहुसम्मलाई माया चाहिएको छ ।

बन्दुक पङ्काएर मकै नभुट मान्छेलाई (शवयात्रा जारी छ : २७)

विश्वमा मानवता विरोधी कार्यले विध्वंश मच्चाएका बेला देश-देश र महादेश-महादेश लडिरहेका बेला एउटै सानो झिलकाले पनि करोडौंको जीवन लुट्न सक्छ भन्ने तथ्यलाई कविताहरूमा व्यक्त भएको पाइन्छ :

उदाहरण :

नागासाकी र हिरोसिमामा लाखौं लाख प्राणी

भस्म भएको तथ्य सम्झना हुन्छ । (शवयात्रा जारी छ : ३०)

यसरी मानवतावादको प्रखर अभिव्यक्ति यस कृतिका कविताहरूमा भेट्न सकिन्छ ।

(ख) प्रकृतिपरक कविता

कविको रचनाको मूल आधार नै प्रकृति हो । प्रकृतिको आश्रयमा नै कविले कल्पनाको उडान भर्दै आफ्ना रचनामा अन्य तत्व, भाव र विषयलाई समाविष्ट गर्न सक्छ । प्रस्तुत 'शवयात्रा जारी छ' कवितासङ्ग्रहमा पनि कविले प्रकृतिपरक कविताहरूमा नेपालको प्राकृतिक परिवेश, सौन्दर्य तथा विशिष्ट रूपको प्रस्तुति दिएका छन् :

केही उदाहरणहरू यसप्रकार छन् :

सयपत्री ठकमक्क फुल्यो बाटीभरि

मखमली हाँसी हजुर लौ न दङ्ग परी

गुलाब फुल्छ, उन्यू फुल्छ गुराँस लेकै भरि

सोहार्दले हर्षित भए मान्छे देशैभरि । (शवयात्रा जारी छ : ७५)

केही कवितामा प्रकृतिलाई ईश्वर, रचनाकार, प्रलयकर्ता तथा रहस्यका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ :

उदाहरण :

तत्त्व उही हो तर भेदन गर्छ ।

त्यो त सर्वव्यापी छ ।

नक्षत्रको पनि नक्षत्र छ

जल थल अग्नि सबैमा उसको बास छ । (शवयात्रा जारी छ : ७२)

यसरी प्रकृतिको विविध स्वरूपको वर्णन प्रस्तुत कृतिका कविताहरूमा पाइन्छ ।

(घ) मिथकीय ऐतिहासिक कविताहरू

‘शवयात्रा जारी छ’ कविता कृतिमा मिथक र इतिहासलाई पनि सुन्दर तरिकाले प्रयोग गरिएको छ । इतिहासको कालखण्डमा भएका सगौरव गाथा र वीरहरूको देशभक्तिको वर्णन गर्दै ऐतिहासिक मूलधारमा हिँड्नु पर्ने आग्रह कवितामा गरिएको पाइन्छ ।

केही उदाहरणहरू यसप्रकार छन् :

क्रान्ति र विकासलाई मिथकीय विम्बको स्वरूप दिएको :

ब्रह्माका चार वेद र भागवत पाउ गर्दै सृष्टि उद्धार गर्न आयो ।

रामायण र शुकसागरका निमित्त आयो । (शवयात्रा जारी छ : १८)

असन्तुष्टि र जीवनको व्यवस्थाप्रति विरक्तिको भाव पोख्न मिथक प्रयोग गरिएको :

परिवर्तित छन् धर्तीका आत्मकथा र व्यथाहरू

सत्य, त्रेता, द्वापर र कलिमध्ये

तपाईं कुनलाई निम्त्याउँदै हुनुहुन्छ ? (शवयात्रा जारी छ : ४०)

क्रान्तिलाई मिथकीय विम्ब दिइएको उदाहरण :

सत्य, त्रेता, द्वापर युगानुयुगका धर्मयात्रा हेर

कलिमा कल्कीरूप धारण गर्दछु

स्वयम्भू हुँ म विश्वरूप धारणामा

देशरक्षार्थ पहेरेदार सैनिक हुँ । (शवयात्रा जारी छ : ४३)

यसप्रकार प्रस्तुत कृतिका कविताहरूमा मिथक र इतिहासलाई अर्थपूर्ण तरिकाले प्रयोग गरिएको पाइन्छ ।

(ड) सामाजिक कविता

‘प्रस्तुत शवयात्रा जारी छ’ कवितासङ्ग्रहमा सङ्ग्रहीत प्रायः कविताहरूमा कुनै न कुनै रूपमा समाज सुधारको चाहना व्यक्त भएको छ तर सामाजिक विषयवस्तु, समाजसँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने विषयसम्बद्ध केही कविताहरू यस कृतिमा समाविष्ट छन् । सामाजिक विषयवस्तु भएका कविताहरूमा विकृति, विसङ्गति, भ्रष्टाचार, मानव सभ्यता, समाजमा देखिने बेथितिहरू सबै समाविष्ट छन् । सामाजिक विषयवस्तुका कविताहरूको उदाहरण यसप्रकार छ :

धाँजा फाटिरहेछ यहाँ ठाडो पारेर कुर्कुच्चा रक्ताम्य

मलमपट्टी त्यहाँ लाग्दैन

मुखमा माड छैन

यस शहरमा समाजसेवी छ (शवयात्रा जारी छ : ७६)

उपर्युक्त हरफमा समाजसेवाका नाममा गरिने कुत्सित व्यापारको विरोध गरिएको छ ।

त्यसैगरी समाजमा व्याप्त सवार्थ, लिप्सामा कसरी डुवेको छ भन्ने कुरा यसरी उदाहरणमा देखाइएको छ :

अपरिचितकै छेउ छाउमा, फुटपाथमा, पक्का र कच्चा ओछ्यानमा

निख्यालम पेट कसेर बसेको छ

परिचितकै छेउछाएका भोजनालय र रछ्यानहरूमा पहिरिरहेछ

आफन्तहरूकै कफन । (शवयात्रा जारी छ : ४५)

यसप्रकारका समाजसुधार र मानव मस्तिष्कमा सद्भावको चाहना समाजसापेक्ष प्रस्तुत भएको छ ।

४.३.३ लयविधान

प्रस्तुत कविताकृतिमा विभिन्न परिवेशलाई आधार बनाएर लेखिएका कविताहरू समाविष्ट छन् । राजनीतिक तथा राष्ट्रवादी कविताहरूमा शहर, गाउँसभा, महल तथा काठमाडौँका मन्त्रालयहरूलाई परिवेश बनाइएको छ । सूक्ष्म रूपमा मानवीय आचरणका विम्बहरू प्रस्तुत गर्ने क्रममा परिवेशका रूपमा नेपालकै भौगोलिक क्षेत्रहरू, नेपालका नदीनाला, समाज तथा यहाँको प्रकृतिलाई पनि कविले परिवेश मानेको देखिन्छ । मानवतावादी कविताहरूमा कविले नेपाली समाज, भ्रष्ट र विकृति शहरका गल्ली, मानिसको जमात, विकासका पूर्वाधारहरूलाई प्रतीकात्मक रूपमा परिवेश ग्रहण गर्दै प्रस्तुत गरेका छन् भने प्रकृति र सामाजिक कविताहरूमा खेत, घर, गोठ, गरिबको भान्सा शहरको भीड तथा विकट र दुर्गम पहाडी भेगलाई परिवेश चयन गरेको देखिन्छ । समग्रमा नेपाली समाज, नेपालकै डाँडापाखा र यहाँको सांस्कृतिक सेरोफेरो यस कृतिका परिवेशहरू हुन् ।

४.३.४ मूलकथ्य

प्रस्तुत 'शवयात्रा जारी छ' कवितासङ्ग्रह विविध विषयवस्तुमा आधारित कविताहरूको समाविष्ट रूप हो । पौराणिक ऐतिहासिकदेखि लिएर राष्ट्रिय विषयलाई उठान गरिएको यस कृतिको उद्देश्यलाई नियाल्दा मानव जीवन समाज र विश्वमा नै सुधारको चाहना र मानवतावादको उत्थान यस कृतिको उद्देश्य बनेको देखिन्छ । कवि माटो र राष्ट्रियताका हिमायती पनि हुन् । यस कृतिमा समाज तथा राष्ट्रको बाहिरी सभ्यतामा देखिएको विकृतिलाई हटाउनुपर्ने आवाज हरेक कवितामा भेट्न सकिन्छ भने मानवीय आचरणलाई सुधार्नुको अर्को कुनै विकल्प नरहेको तथ्यलाई पनि महत्वका साथ उठान

गरिएको महसुस हुन्छ । मानव-मानव बीच चलिरहेका द्वन्द्व, वैमनस्यताले गर्दा विकास विकृतिको रूपमा परिणत हुँदै गइरहेको प्रति चिन्ता व्यक्त गर्दै आत्मिक शान्ति मानवता र राष्ट्रियताको चिन्तनबाट माथि उठेमा मात्र राष्ट्र तथा विश्वमा नै स्वर्गीय सुन्दर जीवनको कल्पना गर्न सकिन्छ भने उद्गार प्रकट गर्नु नै यस कृतिको मूल उद्देश्य रहेको छ ।

४.३.५ भाषाशैली र कथनपद्धति

प्रस्तुत कवितासङ्ग्रहमा समाविष्ट कविताहरू आयामिक र दृष्टिविन्दुका हिसाबले विविध स्वरूपका देखिन्छन् । धेरै जसो कविताहरू तृतीय पुरुष दृष्टिविन्दुमा लेखिएका छन् भने थोरै मात्र कविताहरू प्रथम पुरुष दृष्टिविन्दुमा रचना गरिएका छन् । भाषाशैलीगत दृष्टिले हेर्दा यस कृतिका थुप्रै कविताहरूमा लहडी शैलीको प्रयोग भएको देखिन्छ । वर्णनको प्रस्फुटन छताछुल्ल भएर बगेको छ । सूक्ष्मभन्दा विस्तृत वर्णनात्मक शैलीले कवितालाई पट्यारलाग्दो बनाएकोदेखि पुनरावृत्तिको कारण वर्णन शैली खस्केको छ । शीर्षक पढ्दा रहस्यात्मक लाग्ने तर भावको श्रृङ्खलाबद्ध बुनोटमा कमजोर देखिन्छ । शीर्षक र विषयवस्तु अनि वर्णनको शैलीमा तालमेल देखिँदैन । तरलवादको आडमा कविताहरू विश्रृङ्खलित देखिन्छन् । तत्सम र तद्भव शब्दको प्रयोगमा बाहुल्य देखिन्छ । विम्ब र प्रतीकको नवीनताले गर्दा भावगत क्लिष्टताको प्रयोग भए पनि रोचक देखिन्छ । समग्रमा भाषाशैली मध्यम प्रकारको देखिएको छ ।

मूलतः ‘शवयात्रा जारी छ’ कविता सङ्ग्रहमा सङ्ग्रहित कविताहरू गद्यशैलीको सुललित प्रवाहमा बगेका छन् । आफूले तत्कालीन परिस्थितिमा देखेका र भोगेका सामाजिक, राजनैतिक, र आध्यात्मिक, सकारात्मक र नकारात्मक पक्षको उद्घाटन गर्दै यथार्थलाई अँगाल्न सके मात्र समाज तथा राष्ट्रको कल्याण हुने कल्पना गोदारेले गरेका छन् । विषयवस्तु शैली र संरचनात्मक रूपमा प्रस्तुत कृति उत्कृष्ट छ ।

४.४ ‘अनाहकका उद्गारहरू’ कवितासङ्ग्रहको विश्लेषण

नारायण गोदारेका अन्तिम कवितासङ्ग्रह ‘अनाहकका उद्गारहरू’ कविताकृतिको विश्लेषण गर्नका लागि संरचना, विषयवस्तु, परिवेश, मूलकथ्य, भाषाशैली र कथनपद्धतिलाई आधार मानिएको छ ।

४.४.१ संरचना

‘अनाहकका उद्गारहरू’ गीत-कविता र मुक्तकको संयुक्त सङ्ग्रह हो । अर्जुन विरक्ति, हरि मञ्जुश्री र नारायण गोदारेको संयुक्त कवितात्मक कृतिका रूपमा एककृत रचना हो । एकीकृत विकासकेन्द्र नेपालद्वारा वि.सं.२०५९ सालमा प्रकाशित यो कृति ८४ पृष्ठमा संरचित छ । प्रारम्भिक पृष्ठमा कसैको पनि भूमिका राखिएको छैन । जम्मा ४२ वटा कविता गीत र मुक्तक रहेको यस कृतिमा लेखकहरूको कवितालाई छुट्टाछुट्टै विषयसूची दिइएको छ । यस कृतिमा नारायण गोदारेका जम्मा १८ वटा कविताहरू कृतिको मध्य भागमा राखिएका छन् । लामा छोटा ३५ देखि १०० हरफसम्मका कविताहरू यसमा समाविष्ट छन् । कृतिको शीर्षकसँग सम्बन्धित कुनै कविता कृतिमा समाविष्ट छैन । गोदारेका कविताहरूलाई ‘खण्ड दुई’ भनेर छुट्याइएको छ भने नेपालीका प्रतिविम्बहरू शीर्षक दिइएको छ । विविध विषयवस्तुलाई समेटिएका कवितहरू यस कृतिमा गोदारेले स्थापित गरेका छन् । कृति मझौला आकारको रहेको छ ।

४.४.२ विषयवस्तु

प्रस्तुत कृति ‘अनाहकका उद्गारहरू’ संयुक्त लेखनसङ्ग्रह हो । यस कृतिमा गोदारेसहित अन्य दुई साहित्यकारहरूको पनि रचना समेटिएको छ । सम्पूर्ण रचनाहरूको समग्र विषयलाई समेटेर शीर्षक राखिएको छ । मध्य भागमा समाविष्ट गोदारेका कविताहरू विविध विषयवस्तुका देखिन्छन् । विशेष रूपले तात्कालिक परिस्थिति र केही आफ्ना व्यक्तिगत भावनालाई मूर्त रूप दिएर कविले कविताहरू लेखेका छन् । तत्कालीन समयको राजनीति, समाज, द्वन्द्व, साहित्यिक परिवेश र मान्यतलाई कविताको विषयवस्तु बनाएको देखिन्छ । कवि प्रकृति चित्रण मन पराउने स्वभावका भएकाले प्रकृति प्रायः कविताहरूमा सूक्ष्म तथा बाह्य दुवै विषयवस्तु बनेर आएको छ । कविताहरूमा वर्णित विविध विषयवस्तुहरूमध्ये राष्ट्रवादी तथा राजनीतिक कविताहरूमा उपदेश, विलखबन्द, कसलाई आफ्नो भन्नु, ऊ छोडेर जाँदैन, राष्ट्रियतामा प्रश्नचिह्न, मानमा भुक्तमान थाप्ता, हिँजडानाच, धुलिखेलको प्राङ्गणमा, पानीपथका यात्रामा सिद्धिचरण र युगान्तकारी सिद्धिचरण रहेका छन् । मानतावादी कविताहरूमा कर्मयोग, कर्मवीर, माटोको माया र हाम्रा यात्रा एकै छन् रहेका छन् भने सामाजिक कवितामा महाजन हो बारी मात्र रहेको छ । आध्यात्मिक कविताहरूमा सारथि र बुझेर हेर

पुरुषार्थी को हुन् यी दुई कविता रहेका छन् भने प्राकृतिक कवितामा प्रकृति-पुरुष एक मात्र कविता रहेको छ ।

उपर्युक्त कविताहरूको उदाहरणसहित यसप्रकार विश्लेषण गरिएको छ :

(क) राजनीतिक तथा राष्ट्रवादी कविता

नारायण गोदारेको 'अनाहकका उद्गारहरू' कृतिमा सम्मिलित कविताहरूमध्ये सबैभन्दा धेरै राष्ट्रवादी तथा राजनीतिक विषयवस्तु भएका कविताहरू भेटिन्छन् । राष्ट्रप्रतिको चिन्ता र वर्तमान राजनीतिप्रतिको विद्रोह दुवै मिश्रित रूपमा व्यक्त भएकाले राजनीतिक र राष्ट्रवादी कविताहरूलाई अलग विषयवस्तुका रूपमा छुट्याउन गाह्रो छ । देशमा आउने सहयोग नेताहरूले कुम्ल्याएको, नदी बेचेर खाएको सिमाना मिचिँदा पनि चुप लाग्नु पर्ने बाध्यता र राष्ट्रियतामाथि मडारिएको खतरा तथा राहतमै पनि च्याल चुहाउने नेताको नीच प्रवृत्तिप्रति गोदारेका राष्ट्रवादी कविताहरूमा व्यङ्ग्य गरिएका छन् । उदाहरण यसप्रकार छ :

राहतका नाममा जनतालाई विमुख पार्नु

राष्ट्रियताको नर्तन बन्यो । (अनाहकका उद्गारहरू : ४२)

उपर्युक्त कवितांशमा जनताका नाममा आएको रात समेत कुम्ल्याउने राजनीतिक प्रवृत्ति भएका नेताहरूले नै तिनै जनतालाई राष्ट्रियताका नाममा उचाल्ने गरेको तथ्यलाई व्यक्त गरेको छ ।

त्यस्तै अर्को एउटा उदाहरण :

लखन र भीमसेन थापाको इमान्दारिता

पूर्ण विराम लगाएको इतिहास छ

देशद्रोहका नाममा राष्ट्रभक्तहरूलाई

देशनिकाला गरेको छ । (अनाहकका उद्गारहरू : ५४)

उपर्युक्त कवितांशमा देशप्रति आस्थावान् सपूतहरूलाई कलङ्कित पार्ने शासन तन्त्रले यो देशको राष्ट्रियता इतिहासकालदेखि नै सङ्कटमा परेका रहस्यलाई उजागर गरिएको छ ।

(ख) मानवतावादी कविताहरू

नारायण गोदारेका मानवतावादी कविताहरू कर्मयोग, कर्मवीर, माटोको माया र हाम्रा यात्रा एकै छन् गरी ४ वटा भेटिन्छन् । कृति संयुक्त भएकाले ठूलो देखिए पनि गोदारेका १८ कवितामध्ये यी चार कविताहरूमा मानवतावादी स्वर मुखरित भएको पाइन्छ । युद्ध विरोधी भावना, कर्मप्रति प्रेरित हुन आग्रह, उपकारको भावना, शान्तिको चाहना, पारिवारिक एकतामा नै आनन्दको प्राप्ति हुने धर्म, संस्कृति, मृत्यु तथा संस्कारप्रति समायोजनको भाव आदि मानवतावादी कवितामा भेटिन्छन् ।

एउटा उदाहरण यसप्रकार छ :

आउ-आउ साथी !

कर्मवीरको मैत्रीभावमा

बाहाँ जोरी मीत लगाऊ

तिम्रो उपकार होला भाइ ! (अनाहकका उद्गारहरू : ३९)

उपर्युक्त कवितांशमा परिश्रम र मैत्रीभावबाट नै मानव जातिको उन्नति र उपकार हुनेछ भन्ने मूल भाव प्रस्तुत भएको छ ।

(ग) सामाजिक कविताहरू

प्रस्तुत 'अनाहकका उद्गारहरू' कृतिमा 'महाजन हो बारी' शीर्षकको कविता मात्र सामाजिक कविताका रूपमा देखापर्दछ । प्रस्तुत कवितामा खेत र बारीलाई महाजन अर्थात् साहुका रूपमा चित्रित गरिएको छ । समाजमा व्यापार र लेनदेनबाटै जीवन अगाडि बढेको छ भन्ने मूल भाव प्रस्तुत छ । उदाहरण हेरौँ :

त्यही माटो स्याहारेर हेर महाजन हो बारी ! (अनाहकका उद्गारहरू : ५१)

उपर्युक्त कवितांशमा माहजनले अर्थात् साहू या व्यापारीले समाजलाई विनिमयका माध्यमबाट सम्पन्न बनाएका छन् भन्ने सामाजिक तत्वलाई देखाइएको छ ।

(घ) आध्यात्मिक कविताहरू

प्रस्तुत 'अनाहकका उद्गारहरू' कविताकृतिमा अध्यात्मिक विषयवस्तु बोकेका सारथी, बुझेर हेर पुरुषार्थी को हुन्, गरी दुईवटा कविताहरू भेटिन्छन् । उक्त कविताहरूमा ईश्वर नै मूल तत्व हुन् । उनीबाट यो समस्त सृष्टि उनमै विलिन हुन्छ । हाम्रो जीवन भनेको लुगाफाटो जस्तै जीर्ण भएपछि फेरिने भएकाले आत्म तत्व नै सत्य हो भन्ने भाव प्रस्तुत छ । यसैगरी जसले यो तत्व बुझ्दछ र माया मोह त्यागेर निःस्वर्धी भएर संसारलाई भोग्दछ उही नै पुरुषार्थी हो भन्ने भाव प्रस्तुत कविताहरूमा भेटिन्छ । उदाहरण यसप्रकार छ :

आह ! कस्तो लीलासमय बितेको

युगयुगान्तर फेरिने पुराना-फाटा लुगा भैं

नयाँ पहिरनमा आएका सबै उनै हुन्

सपना र विपना देखिने उनै हुन्

भोगवासना भोग्ने आत्मतत्व उनै हुन् । (अनाहकका उद्गारहरू : ४७)

उपर्युक्त हरफमा ईश्वर नै भोग, श्रृष्टि र प्रलयका एक मात्र मूल कारण हुन् भन्ने तत्व प्रस्तुत गरिएको छ ।

(ङ) प्राकृतिक विषयवस्तुका कविताहरू

प्रस्तुत कृतिमा 'प्रकृति-पुरुष' शीर्षकको कविता प्राकृतिक विषय र तत्वलाई उजागर गर्ने कविताका रूपमा भेटिन्छ । उक्त कवितामा प्रकृतिलाई ईश्वरीय वा श्रृष्टिकारक तत्वका रूपमा स्वीकार गरिएको छ । प्रकृतिको रहस्य अत्यन्त गहिरो भएकोले बाहिरी आवरणमा देखिने बाह्य पर्दाबाट मात्र संसारलाई बुझ्न कठिन छ । त्यसैले यसलाई भोग्दाटै यसभित्र प्रवेश गर्न सकिन्छ । बुद्धि, विवेक र अन्तर्चक्षुको सहाराले यस संसारको प्रकृतिलाई भोग्दै कर्मयोगबाट मात्र प्रकृतिको मूल मर्म खुल्दछ भन्ने सार तत्वलाई कविताले प्रकट गरेको छ । उदाहरण यसप्रकार छ :

बुझेर हेर प्रकृति के हो ?

कर्मयोगमा जाऊ तिमी यार

संयुक्त जोडी मिली आऊ

हामी सबैको हो यो घरबार (अनाहका उद्गारहरू : ५०)

दिव्य दृष्टिविना प्रकृतिको मूल मर्म बुझ्न कठिन छ भन्ने भाव प्रस्तुत गरिएको अर्को एउटा उदाहरण :

अनुपम कम्पन सृष्टिको छ

तिम्रो मेरो जोडी खुलेको

को हुन् आमा, को हुन् बाबु

दिव्य दृष्टि अब लगाऊ । (अनाहका उद्गारहरू : ४८)

४.४.३ लयविधान

प्रस्तुत कवितासङ्ग्रहको परिवेश कवि गोदारेको तत्कालीन लेखन समयसँग सान्दर्भिक देखिन्छ । गोदारेका कर्मवीर, उपदेश कवितामा हिमाल पहाड, नदी किनारामा फुले काँस प्रसङ्ग परिवेशको झल्को दिन्छन् । विलखबन्ड, कसलाई आफ्नो भन्नु, जस्ता कवितामा काठमाडौँको धुलो, फोहोर, भीडभाड, मेलम्ची, पानीको अभाव जस्ता प्रसङ्गहरूले शहरिया परिवेशलाई सङ्केत गर्छन् । त्यस्तै अन्य ऊ छोडेर जाँदैन, राष्ट्रियतामा प्रश्न चिन्ह, जस्ता कवितामा राष्ट्रियता, राजनीति, मानवता जस्ता प्रसङ्ग छन् तर घटित स्थानको उल्लेख निश्चित रूपमा देखिँदैन । आर्यघाट, अन्नबाली भकारी, ठाँटी जस्ता शब्दले ग्रामीण परिवेशलाई नै सङ्केत गर्छन् । त्यस्तै उनका अन्य कविताहरूमा खेत, बरी, मठ मन्दिर धर्मशाला, पशुपतिनाथ मन्दिर, चितवन, छिन्ताङ, कोत भण्डारखाल, पाखा, पँधेरा, मादल, मुर्चुङ्गा, मारुनी, धुलिखेल, रानीवन, मुगु, नारायणी, गण्डकी, पहाड जस्ता शब्दले मिश्रित परिवेशलाई बुझाएका छन् । गाउँदेखि सहर, सिंहदरबार, मठ मन्दिर, पशुपति क्षेत्र, पहाडी भेग, खेतबारी आदि देशभित्रको परिवेशलाई कवि गोदारेका कविताहरूले झल्काएका छन् ।

४.४.४ मूलकथ्य

गोदारेका कविताहरू विविध विषयवस्तुमा रचिएकाले कविताको उद्देश्य पनि फरक-फरक हुन सक्छ । विषयवस्तुले नै उद्देश्यको मार्गमा डोर्‍याउने भएकाले पनि उद्देश्य र

विषयको सम्बन्ध नजिकको हुन्छ । कविताको विषयवस्तु बाह्य भएकाले अन्तर्गर्भित उद्देश्य चाहिँ समग्र कविताको एउटै पनि हुन सक्छ । प्रस्तुत कवितासङ्ग्रहका गोदारेका सबै कवितालाई हेर्दा कवि तत्कालीन सामाजिक, आर्थिक, धार्मिक तथा राजनीतिक परिस्थिति सुधारिएको देख्न चाहन्छन् । प्रकृतिको संरक्षण पनि जीवनको मूल उद्देश्य बन्नुपर्छ भन्ने उद्देश्य कविको रहेको देखिन्छ । समग्रमा भन्नुपर्दा देशमा सुधारको चाहना यस कृतिमा रहेका कविताहरूको मुख्य उद्देश्य हो ।

४.४.५ भाषाशैली र कथनपद्धति

प्रस्तुत ‘अनाहकका उद्गारहरू’ कवितासङ्ग्रहमा समाविष्ट कविताहरूको दृष्टिविन्दु ‘द्वितीय पुरुषमा रहेको देखिन्छ, कविनिबद्ध वक्तृप्रौढोक्ति शैलीमा रचित प्रायः सबै कविताहरू द्वितीय पुरुष कथनशैलीमा संरचित छन् । कविता प्रायः द्वितीय र तृतीय पुरुष दृष्टिविन्दुमै रचना गरिएको पाइन्छ । शैलीगत दृष्टिले हेर्दा यस कृतिभित्रका कविताहरू सरल गद्य शैलीमा लेखिएका छन् । वाक्य गठन र कथन पद्धतिमा स.....सता देखिँदैन । शब्द गुम्फनमा सफल भए पनि वाक्य गुम्फन त्यति कसिलो भन्ने देखिँदैन । तत्सम शब्द र नेपाली भर्ना शब्दको संयोजन गर्न खोजिए पनि स्वाभाविक अभिव्यक्ति आउन सकेको छैन । समग्रमा भाषाशैली मध्यम किसिमको मान्न सकिन्छ ।

मूलतः ‘अनाहकका उद्गारहरू’ संयुक्त कवितासङ्ग्रह हो । हरि मञ्जुश्री, अर्जुन विरक्ति र नारायण गोदारेका कविताहरू खण्ड-खण्डमा समेटेर तयार पारेर यो कृति संरचित छ । देशको परिस्थितिप्रति चिन्ता व्यक्त गर्नु कविताको मूल विषय हो । देशको समग्र सुधार व्यवस्थामा नियमितता हुनुपर्छ भन्ने चेतनाको विस्तार हुनुपर्छ भन्ने अपेक्षा राख्नु कविताको मूल उद्देश्यका रूपमा देखिन्छ ।

४.५ ‘गँजडी भङ्गी’ खण्डकाव्यको विश्लेषण

‘गँजडी भङ्गी’ नारायण गोदारको पहिलो खण्डकाव्य हो । यसको परिचयका साथै कथानक, पात्र, परिवेश, मूलकथ्य, भाषाशैली र लयविधानको विश्लेषण यसप्रकार गरिएको छ ।

४.५.१ परिचय

नारायण गोदारेको 'गँजडी भङ्गी' खण्डकाव्य वि.सं.२०५२ सालमा प्रकाशित भएको हो । लेखककै पत्नी सुमित्रा बाँसकोटा सम्पादिकाको रूपमा रहेकी छिन् भने साहित्यिक हातेमालो परिवार यस कृतिको प्रकाशकका रूपमा रहेको छ । रामकुमार लाल कर्णद्वारा भूमिका लेखिएको छ । प्रकाशकीय शीर्षकमा दोस्रो भूमिका साहित्यिक हातेमालो परिवारका तर्फबाट हरि मञ्जुश्रीले भूमिका लेखेका छन् । तेस्रो पृष्ठमा सुमित्रा बाँसकोटाको मन्तव्य रहेको छ । अखण्ड काव्यधारा उपनाम दिइएको यो खण्डकाव्य जम्मा ५२ पृष्ठमा संरचित छ । आवरण पृष्ठको पछिल्लो भागमा लेखकको व्यक्तिगत विवरण दिइएको छ । खण्डकाव्यमा आठ-आठ हरफका पङ्क्तिपुञ्जहरू गरी जम्मा १२८ पङ्क्तिपुञ्जमा यो कृति समेटिएको छ । अन्त्यमा ॐ भनी समापन गरिएको यस काव्यमा अध्यात्मिक मूल विषयलाई स्थापित गरेको भेटिन्छ ।

४.५.२ कथानक

प्रस्तुत 'गँजडी भङ्गी' खण्डकाव्यको आकारमा रचित लामो कविताको स्वरूप हो । यस खण्डकाव्यमा अत्यन्तै सूक्ष्म कथानक रहेको छ । सर्वप्रथम ईश्वरीय वन्दनाबाट काव्यको आरम्भ गरिएको छ । गँजडी भङ्गी भनी कविले ईश्वरलाई सम्बोधन गरेका छन् । कविले नयाँ प्रयोग गरेका छन् यस काव्यमा । कवि स्वयंले अखण्ड काव्यधारा नाम दिएकाले यसलाई नयाँ प्रयोग मानिएको भन्न सकिन्छ । संसारका जीवनसँग सम्बन्धित अनेकौं विषयवस्तुलाई स्थान दिइएको छ । जीवनसँग विरक्तिकाहरूलाई द्वितीय पुरुष शैलीमा जीवनको वास्तविक रहस्यलाई बुझ्न ईश्वरकै शरणमा जानु पर्ने तथ्य उल्लेख गरिएको छ ।

गँजडी भङ्गी अर्थात् विशिष्ट दुई रूप । गँजडी अर्थात् पुरुष र भङ्गी अर्थात् प्रकृति । प्रकृति र पुरुषको संयोगबाट उत्पन्न भएको विश्व ब्रह्माण्डका प्राणीको विशिष्ट दुई अस्तित्व आत्मा र परमात्मा हुन् । मर्त्यलोकका प्राणीले आखिरमा पुग्नु पर्ने स्थान स्वर्ग र नर्क हुन् । स्वर्ग र नर्कको वर्णनमा जुन कुरा हामी पढ्छौं सुन्छौं प्रकारान्तरले तिनै कुरा भएको यो विश्व र विश्वमा हामी हामी मानव जाति छौं । हामीभित्र पनि हाम्रा दुई आकृति छन् गुणी र दोषी गुण र दोष अर्थात् उज्यालो र अँध्यारो । गुण र दोष अर्थात् ज्ञान र अज्ञान । यिनै ज्ञान र अज्ञानले मान्छेलाई,

देशलाई विश्वलाई दुई चिरामा विभक्त पारेको छ । विकसित र अविकसित रूपमा यो विश्वले सधैं द्वन्द्व भोग्नुपर्दछ । ज्ञान र अज्ञानकै कारणले कसैको उन्नति र अवनति हुन्छ । उत्थान र पतनको, आरोह र अवरोहको, आकर्षण र निष्कर्षको अनि पूजा र घृणाको शाश्वत् पक्षलाई भगवान् बुद्धका दुई आँखाले हेरिरहेका छन् । समताको लागि, एकात्मकताका लागि शिवको तेस्रो आँखा खुल्न आवश्यक छ । यिनै मूलभूत अध्यात्मिक दर्शनलाई काव्यकृतिको मूल विषयवस्तु बनाइएको छ । विषयवस्तुमा कथानक अत्यन्तै सूक्ष्म भएकाले तथा बाह्य कथानकका अभावले अन्तर्कथात्मकतामा कुनै आरोह र अवरोहको श्रृङ्खला नभएकाले विषयवस्तुको समापन लेखकले पाठकलाई यस कृतिको मूल्याङ्कन आफैं गर्नुहोला भनेर गरेका छन् ।

४.५.३ पात्र

प्रस्तुत खण्डकाव्यमा विषयवस्तु कथावस्तुका रूपमा अथवा घटनाचक्रका रूपमा नभएर विचारवस्तुका रूपमा प्रस्तुत भएकाले पात्रको शून्यता देखिन्छ । कविनिबद्ध वक्तुप्रौढोक्ति शैलीमा कथन पद्धति भएकाले नेपथ्य रूपमा म पात्रको उपस्थिति देखिन्छ । गँजडी भङ्गी भनेर अप्रत्यक्ष रूपमा सम्बोधन गरिएकाले ईश्वरीय तत्त्वलाई तृतीय पुरुष कथन शैलीमा प्रकट पात्र मान्न सकिन्छ । गौण रूपमा प्रसङ्गवश हरेक पङ्क्तिमा सम्बोधन गर्दा थुप्रै पात्रहरू आए पनि तँ तिमी र तेरो भनेर सम्बोधन गरिएकाले आत्मालापीय शैलीमा 'म' पात्र र संवादात्मक शैलीमा 'तँ, तेरो, तिमी' पात्रहरू विषयवस्तुलाई सघाउन आएका देखिन्छन् ।

४.५.४ लयविधान

'गँजडी भङ्गी' खण्डकाव्यमा परिवेशलाई हेर्दा ईश्वरीय तत्त्वबाट नै यो सृष्टि भएको हुनाले जीवन, उत्पीडन, दुःख, अधर्म, परोपकार, जीवन दर्शन, प्रकृति-पुरुष, आत्मा परमात्मा आदिको दार्शनिक सेरोफेरोमा घुमेको छ । यस खण्डकाव्यमा निश्चित स्थानका रूपमा कुनै क्षेत्र वा ठाउँको वर्णन भने भेटिँदैन, विषयवस्तु नै अध्यात्मिक र परलौकिक भएकाले, स्वर्ग, नर्क, प्रकृति, आत्मा, जीवात्मा, ईश्वर तथा मानवीय जीवन र दर्शनलाई नै खण्डकाव्यको आन्तरिक परिवेश मान्न सकिन्छ । निश्चित परिवेशका रूपमा कुनै स्थानको पूर्वपीठिका यहाँ देखिँदैन । प्रसङ्गवश आएको एउटा परिवेशको उदाहरण यसप्रकार छ :

अवलोकन गर राज कथन

या देवालय साथी !

सत्सङ्गतको घुट्को पिएर

बुझ्ने गर यो घर संसार (गँजडी भङ्गी : २०)

यसरी विभिन्न सन्दर्भमा आध्यात्मिक सेरोफेरो नै यस खण्डकाव्यको मूल परिवेशका रूपमा आएको छ ।

४.५.५ मूलकथ्य

‘गँजडी भङ्गी’ खण्डकाव्य मूलतः अध्यात्मिक विषयवस्तुमा आधारित छ । अध्यात्मको मूल केन्द्रविन्दु आत्मालाई मानेर जीवन र जगतको बाहिरी मिथ्या छोडी आन्तरिक जगत्को तथ्यमाथि विचार गरेर आत्मिक ज्वरलाई शान्त पार्नु पर्ने मूल उद्देश्य प्रस्तुत कृतिमा निहित छ ।

४.५.६ भाषाशैली र लयविधान

प्रस्तुत खण्डकाव्यमा प्रथम र द्वितीय दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । कथानक घटनाका रूपमा नभई विचारका रूपमा प्रस्तुत भएकाले उपदेशात्मक शैली प्रयोग भएको छ । जीवनमा अध्यात्मिक मूल्यको उपदेश दिनका लागि आज्ञार्थक क्रियापद गर, जाऊ, जान, लाऊ तथा तृतीय पुरुषको क्रियापद खुल्दछ, धाउँछ, दन्किन्छ, अनि, सुम्पिरहेको छु, कथा लेख्छु, अनुरोध गर्छु, जस्ता क्रियापदको प्रयोगले तीनैवटा दृष्टिविन्दुको प्रयोग यस कृतिमा देखिन्छ ।

भाषाशैलीका दृष्टिले हेर्दा मात्रिक र वर्णमात्रिक छन्दको समिश्रण देखिने छन्दमा रचित कृतिमा संस्कृत तत्सम शब्दको बाहुल्य देखिन्छ । धुनी-मिश्रित, स्व-आनन्द, जस्ता संस्कृतका पदावलीले भाषिक शैलीलाई उत्कृष्ट बनाएका छन् । विम्ब र प्रतीकको निकै सुन्दर संयोजन कृतिमा गरिएको छ । प्रतीकात्मक रूपमा शीर्षकबाटै अर्थ खोज्नु पर्ने भएकाले शब्दालङ्कार र अर्थालङ्कारको उचित संयोजन कृतिमा भेटिन्छ । समग्रमा भाषाशैली उत्कृष्ट छ ।

मूलतः ‘गजँडी भङ्गी’ नारायण गोदारेको नवीन प्रयोगशैलीमा रचित खण्डकाव्यको प्रस्तुत कृतिमा सांसारिक प्रपञ्चलाई पचाएर पनि काल्पनिक संसारमा आध्यात्मिक चिन्तन मनन गरी सत्यम् शिवम् सुन्दरम्को खोजी गर्न कृतिमा कविले आग्रह गरेका छन् । आदर्शमय दार्शनिक पक्षमा विश्वास र आस्था जगाउँदै भित्री ज्ञानको आँखा खोल्नुपर्छ अनि मात्र ईश्वरसँग तादात्म्यको अनुभूति गर्न सकिन्छ । भन्ने मूल रहस्यलाई यस कृतिले खोतलेको छ ।

४.६ ‘फूल’ खण्डकाव्यको विश्लेषण

‘फूल’ खण्डकाव्य नारायण गोदारको दोस्रो खण्डकाव्य हो । यसको परिचयका साथै कथानक, पात्र, परिवेश, मूलकथ्य, भाषाशैली र लयविधानको विश्लेषण यसप्रकार गरिएको छ ।

४.६.१ परिचय

गोदारेको ‘फूल’ खण्डकाव्य वि.सं.२०६१ सालमा प्रकाशित भएको हो । लेखककै पत्नी सुमित्रा बाँसकोटा प्रकाशकका रूपमा रहेकी छिन् । पहिलो पृष्ठमा लेखक गोदारेकै लेखकीय शीर्षकमा भूमिका रहेको छ भने दोस्रो पृष्ठमा प्रकाशकीय शीर्षकमा दोस्रो भूमिका रहेको छ । ‘नमस्तस्यै नमोनमः’ शीर्षकमा हरि मञ्जुश्रीको लेख रहेको छ । त्यसपछिको पृष्ठमा ‘नारायण गोदारेको फूल खण्डकाव्यलाई हेर्दा’ शीर्षकमा हेमन्त खरेलको मन्तव्य रहेको छ । यसका साथै त्यसको अर्को पृष्ठमा ‘शुभकामना मन्तव्य’ शीर्षकमा शेरबहादुर ढुङ्गानाको मन्तव्य रहेको छ । यो खण्डकाव्य जम्मा १९ पृष्ठमा संरचित छ । चार पाउको एक श्लोकका रूपमा छुट्याइएको यस कृतिमा ११२ वटा श्लोकहरू रहेका छन् । आवरण पृष्ठको पछिल्लो भागमा लेखकको व्यक्तिगत विवरण दिइएको छ । कृतिमा प्राकृतिक विषयवस्तु राखिएकाले खण्डकाव्यको मूल विषय यसैको परिसिमा घुमेको छ ।

४.६.२ कथानक

फूल खण्डकाव्य आकारमा दृष्टिले सानो छ भने विषयवस्तुका दृष्टिले सूक्ष्म छ । यस खण्डकाव्यमा कविले मानव मात्रको जन्मदेखि मृत्युसम्म हुने सुख-दुःख, हर्ष विस्मात् आदि अविस्मरणीय क्षणहरूलाई फूलसँग दाँजेर बाह्य विषयवस्तुको प्रारूप दिएका छन् ।

कवि गोदारेले प्रस्तुत कृतिमा प्रकृति, मानव, पुराण, उपनिषद्, भूगोल र इतिहासलाई विषयवस्तुका रूपमा एकाकार गराएका छन् । मान्छे फूल हो र काँडा पनि । फूल स्वयं प्रकृति हो । स्वयं सुन्दरता हो र प्रकृतिको सुन्दरता पनि हो । मान्छे फूलमा घटित हुन्छ फूल मान्छेमा । बाह्य दृष्टिमा फूल र मान्छे फरक फरक भए पनि अन्तर्दृष्टिमा फूल भन्नु र मान्छे भन्नु एकै एकै हो । फूलको जीवन मान्छेको जस्तै छ । जीवन र प्रकृतिको यही भूल विचारवस्तुलाई यस खण्डकाव्यको मूल विषयवस्तु बनाइएको छ ।

४.६.३ पात्र

प्रस्तुत खण्डकाव्य घटनाप्रधान नभएर विचारप्रधान काव्य भएकाले पात्रको निश्चितता भेटिँदैन । कवि आफू उपदेशक अथवा विचार प्रस्तुतकर्ताका रूपमा उभिएका छन् भने पाठकलाई ग्राहकका रूपमा उभ्याएका छन् । वक्ता र श्रोताको काव्यमा मुख्य उपस्थिति देखिँदैन । मूल विषयवस्तु प्रकृतिलाई प्रस्तुत गर्नका लागि कविले फूललाई काव्य नायक बनाएका छन् । पूर्वीय काव्य रीतिलाई पूर्ण अवलम्बन नगरिएकोले यस कृतिलाई नयाँ प्रयोग मान्न सकिन्छ । फूललाई नै मूल धुरीमा राखेर विषयवस्तुको विस्तार गरिएकोले यस खण्डकाव्यको मुख्य वा एकल पात्रका रूपमा फूललाई लिन सकिन्छ ।

४.६.४ लयविधान

प्रस्तुत 'फूल' खण्डकाव्यको मूल विषयवस्तु प्रकृति र अन्तर्विषयवस्तु मानव जीवन भएकाले यसको परिवेश प्रकृति र मानवीय समाजलाई मान्न सकिन्छ । नेपालको प्राकृतिक परिवेशसँग सुहाउँदो प्रस्तुति भएकाले तथा मानवीय जीवनसँग सम्बन्धित अभिव्यक्तिले गर्दा नेपालका पहाडी, भू-भाग, जङ्गल, ग्रामीण प्रकृति, प्रत्येक घरको अगाडि भएको फूलको बगैँचाको अनुभूति काव्य पढ्दा पाठकले गर्दछ । वनस्पति, घाँस, गुराँस, काफल, सयपत्री, गोदावरी, कुखुरा, नदी, खोला, दुईमुखे, चुलो, भान्सामाथि धुँवाको मुस्लो आदि प्रसङ्गले ग्रामीण सामाजिक परिवेश तथा प्राकृतिक परिवेशलाई काव्यले ग्रहण गरेको भेटिन्छ ।

४.६.५ मूलकथ्य

प्रस्तुत कृतिको उद्देश्य मानव जातिलाई फूलका माध्यमबाट जीवनको सौन्दर्य, जटिलता र महत्वलाई बोध गराउनु हो । कविका विचारमा जीवन नै फूल हो, बाह्य दृष्टिले फूल मात्र देखिए पनि अन्तर्दृष्टिमा फूलमा जीवन लुकेको हुन्छ । हामीले देखेको जगत् मात्रै हाम्रो जगत् होइन हामीले नभोगेको जगत् पनि हाम्रै जगत् हो । बाह्य दृष्टिमा नपरेको जगत् अन्तर्दृष्टिमा पर्छ । अनुभव नगरेको जगत्लाई पनि अन्तर्दृष्टिले अवलोकन गर्छ ।

‘फूल’ खण्डकाव्य मानव र फूलको तदात्म्यका चित्रण हो । प्रकृतिमा घटित घटनाहरूलाई फूलसँग जोडेर फूललाई मानव जीवनमा आरोपित गर्नु र जीवन र प्रकृतिको अन्तर्सम्बन्धलाई प्रकट गर्नु प्रस्तुत खण्डकाव्यको उद्देश्य मान्न सकिन्छ ।

४.६.६ भाषाशैली र लयविधान

प्रस्तुत ‘फूल’ खण्डकाव्य लघु खण्डकाव्यका रूपमा संरचित छ । कविको अन्य काव्यशैली यहाँ पनि प्रकट भएको छ । पूर्वीय शैलिमा नवीन प्रयोग गर्नु कविको काव्यगत वैशिष्ट्य हो । तत्सम शब्दले भयरएका जटिल शब्द प्रयोग र मात्रिक छनक आउने चतुष्पदी श्लोकको अन्तर्लयले काव्यलाई मौलिक र नवीन बनाएको छ । कविको पूर्व कृति गँजडी भङ्गीको कथन शैलीको यस कृतिमा पनि पुनरावृत्ति भएको छ । द्वितीय र तृतीय पुरुष कथनशैली दुवैको मिश्रण कृतिमा पाइन्छ । आगन्तुक शब्दको अभावले पूर्वीय सिद्धान्तको छनक काव्यमा पाइन्छ । भाषाशैलीगत मधुरता र सरलता कृतिमा प्रस्ट देखिन्छ । समग्रमा यस कृतिको भाषाशैली विषयवस्तुअनुसार सुहाउँदो देखिन्छ ।

मूलतः ‘फूल’ खण्डकाव्य गोदारेको प्रकृति प्रेम छचल्किएको कृति हो । यसमा प्रकृति र मानवविचको अन्तरसम्बन्धलाई कविले बिम्ब र प्रतीकका सहायताले छर्लङ्ग पारेका छन् । विषयको गहिराईमा डुबेर प्रकृति बिना मानिसको जीवनको मूल सधैं अतृप्त रहन्छ, भन्ने मूल रहस्यलाई कवि गोदारेले व्यक्त गरेका छन् ।

४.७ 'कुलचन्द्र' खण्डकाव्यको विश्लेषण

'कुलचन्द्र' खण्डकाव्य नारायण गोदारको तेस्रो तथा अन्तिम खण्डकाव्य हो । यसको परिचयका साथै कथानक, पात्र, परिवेश, मूलकथ्य, भाषाशैली र लयविधानको विश्लेषण यसप्रकार गरिएको छ ।

४.७.१ परिचय

नारायण गोदोरेद्वारा रचित 'कुलचन्द्र' खण्डकाव्य वि.सं.२०६० सालमा प्रकाशित भएको हो । काव्यायनी सार्वजनिक पुस्तकालय बानेश्वर, काठमाडौँद्वारा प्रकाशित प्रस्तुत कृतिको पहिलो पृष्ठमा काव्यनायक कुलचन्द्र कोइरालाको रेखाचित्र अङ्कित छ । त्यसपछिको पछिल्लो पृष्ठमा प्रकाशकीय शीर्षकमा प्रकाशकका अध्यक्षको मन्तव्य रहेको छ । त्यसैगरी अर्को पृष्ठमा 'श्रद्धा र आस्थाको फूलपाती' शीर्षकमा हरि मञ्जुश्रीको लेख रहेको छ । जम्मा ५६ पृष्ठको आयतनमा विस्तारित यस कृतिमा कविता पुञ्जका आकारमा उन्तीसवटा पङ्क्तिपुञ्ज रहेका छन् । आवरण पृष्ठमा कुलचन्द्रको तस्वीर रहेको छ । आवरणको पछिल्लो पृष्ठमा कविको सङ्क्षिप्त परिचय दिइएको छ । स्मृतिकाव्य नाम दिइएको यस कृतिको आयतन हेर्दा खण्डकाव्य जस्तो लाग्ने यस कृतिलाई स्मृतिकाव्य भनेर कविले नवीन प्रयोग गरेको देखिन्छ । समग्रमा अवलोकन गर्दा यस कृतिलाई खण्डकाव्य भन्न सकिन्छ ।

४.७.२ कथानक

स्मृति काव्य शीर्षक दिइएको प्रस्तुत खण्डकाव्यमा कुलचन्द्र कोइरालाको जीवनवृत्त, महिमा, स्तुति र योगदानलाई मूल विषयका रूपमा उपस्थापन गरिएको छ । काव्यायनी सार्वजनिक पुस्तकालयलाई महत्वपूर्ण योगदान दिएकाले संस्कृतिविद् कुलचन्द्रप्रति श्रद्धा प्रकट गर्न पुस्तकालय समितिले गोदारेलाई उनकै नाममा काव्य लेखिदिन आग्रह गरेको रहेछ । सोही आग्रहलाई साकार पारी उनकै स्तुतिमा लेखिएको यस काव्यमा कोइरालाको जीवनी, कृति र योगदान विरूद्ध चर्चा पाइन्छ । काव्य आफैँमा स्मृतिकाव्य भएकाले घटनामूलक वा कथामूलक नभई वर्णनात्मक रूपमा यसको विषयवस्तु अगाडि बढेको छ । यस कृतिमा कुलचन्द्र कोइरालाको जीवन गाथा छ । उनको सङ्घर्ष, पारिवारिक विवरण, आर्थिक स्थिति, उनीद्वारा लिखित पुस्तकहरूको विवरण दिइएको छ । जम्मा

२९ परिच्छेदमा संरचित यस कृतिमा १४ परिच्छेदसम्म कुलचन्द्रका वृत्ति, जीवनी र उनको व्यक्तित्वको वर्णन गरिएको छ भने पन्ध्रौँ अनुच्छेदमा कुलचन्द्रले टुँडिखेलबाट एउटा यात्रा सुरु गरेको कथा सुरु हुन्छ । कुलचन्द्र गाईजात्रा हेर्ने क्रममा टुँडिखेल पुग्छन् । सोहीँ परिच्छेदमा नायकले आफ्नी पत्नीलाई पत्र लेखेको घटना वर्णित छ । सत्रौँ र अठारौँ परिच्छेदमा प्रजातन्त्रका लागि लडेको कुरा प्रस्तुत छ । उन्नाईसौँ अनुच्छेदबाट कुलचन्द्रको घरमा एकजना ज्यानमारा भेट्न आउँछ । ऊ कुलचन्द्रसँग सहयोग चाहन्छ । कुलचन्द्रले उसलाई राजाको हुकुमबाट ज्यानमारा मुद्दाबाट मुक्त गराउँछन् । परिच्छेद बीसमा कथावस्तु हराउँछ । एक्काईसदेखि उन्तीस परिच्छेदसम्म कुलचन्द्रकै व्यक्तित्वको महिमा गान गरिएको छ । यस कृतिको विषयवस्तु यही सेरोफेरोमा घुमेको छ ।

४.७.३ पात्र

प्रस्तुत 'कुलचन्द्र' खण्डकाव्यमा स्वयं कुलचन्द्र नै प्रमुख र एकल पात्र बनेर उभिएका छन् । काव्यको मध्य भागमा एकजना ज्यानमारा मुद्दा खेपेका व्यक्तिको प्रसङ्ग उठ्छ । उनीसँग कुलचन्द्रले मितेरी लगाएको घटनाले यस काव्यमा दृश्य रूपमा कुल चन्द्र बाहेक यही एउटा पात्र उभिएको छ । अन्य सबै पात्रहरू लुप्त छन् ।

४.७.४ लयविधान

प्रस्तुत काव्यको परिवेश काठमाडौँको सेरोफेरोमा घुमेको छ । असन, टुँडिखेल, हेटौँडा, वीरगञ्ज तथा उपत्यकाका केही ग्रामीण भेगहरूको वर्णन काव्यमा गरिएकाले काव्यको परिवेश काठमाडौँ वरपरकै देखिन्छ । स्मृतिकाव्यका रूपमा लेखिएको यस कृतिमा घटनावृत्त त्यति गहिरो देखिँदैन । त्यसैले काव्यको परिवेश काव्यनायक कुलचन्द्रको जीवनको सामान्य घटनाका आधारमा काठमाडौँकै सेरोफेरोमा घुमेको देखिन्छ ।

४.७.५ मूलकथ्य

प्रस्तुत कृतिको उद्देश्यका रूपमा कुलचन्द्रका जीवनी र योगदानलाई प्रकाशमा ल्याउनु हो । यसै पुस्तकको प्रकाशकीय पृष्ठमा सो कुराको उल्लेख गरिएको छ (कुलचन्द्र:४:२०६०) कृतिलेखनको उद्देश्य त्यति मात्र त पक्कै हुँदैन । कुलचन्द्रसँगको लेखकको आत्मीयता मानसिक सम्बन्धलाई पनि यस काव्यले उजागर गरेको छ ।

आज समाज संस्कृति र सभ्यताबाट विमुख हुँदै गइरहेको छ । यस्तो अवस्थामा संस्कृति र त्यसको क्षेत्रमा महत्वपूर्ण योगदान दिने कुलचन्द्रलाई साहित्यकाशमा प्रज्वलित गराउनु नै यस कृतिको उद्देश्य देखिन्छ ।

४.७.६ भाषाशैली र लयविधान

प्रस्तुत कृति 'कुलचन्द्र' स्मृतिकाव्य भएकाले यसको प्रस्तुति र कथनशैली गद्याख्यान जस्तै लाग्छ । एकसरो पदमा कतै कुलचन्द्रको प्रशंसा भने कतै प्रकृतिको वर्णनमा रमाउन पुगेका कविको वर्णन शैली छुटाछुल्ल भएको छ । कसिएको शैलीभन्दा मुक्त शैली भएकोले कवि तृतीय पुरुष कथन शैलीमा उक्त काव्यको विषयवस्तु वर्णित छ । भाषाशैलीमा दृष्टिले हेर्दा संस्कृतका तत्सम शब्द, प्राचीन साहित्यका पूर्वीय वाक् प्रतीकहरू तथा विम्बहरूको प्रयोग देखिन्छ । संरचनागत शैलीमा नवीनता देखिए पनि कथन शैलीमा नवीनता आउन सकेको देखिँदैन । शास्त्रीय छन्दको प्रयोग छैन तर शब्द र पदावलीले शास्त्रीयताको छनक दिन्छन् । समग्रमा भाषाशैली सरल तथा सुबोध नै मान्न सकिन्छ ।

मूलतः 'कुलचन्द्र स्मृतिकाव्य' जीवनीकाव्य हो । चरित्रको वैशिष्ट्यलाई मूल विषयवस्तु बनाएर कुलचन्द्रको योगदानलाई गोदारेले वर्णन गरेका छन् । जीवनको सार्थकता राष्ट्रको सेवा र परोपकारमा छ भन्ने मूल मर्मलाई कृतिमा गोदारेले प्रस्तुत गरेका छन् ।

४.८ 'सिद्धिचरण एक र अनेक' महाकाव्यको विश्लेषण

नारायण गोदारको पहिलो महाकाव्य 'सिद्धिचरण एक र अनेक' महाकाव्यलाई संरचना, शीर्षकविधान, कथानक, चरित्र योजना, परिवेश, भाषाशैली र लयविधान, मूलकथ्यका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

४.८.१ संरचना

प्रस्तुत 'सिद्धिचरण एक र अनेक' महाकाव्य वि.सं.२०५८ सालमा प्रकाशित भएको हो । सुगन्ध प्रकाशन काठमाडौँद्वारा प्रकाशित यो काव्य जम्मा ११२ पृष्ठमा संरचित छ । नारायण गोदारेको प्रकाशितमध्ये पाँचौँ कृतिका रूपमा प्रकाशित यस कृतिको आवरण पृष्ठको मुख भागमा कलेजी रङ्गको पृष्ठमा युगकवि सिद्धिचरण श्रेष्ठको चित्र अङ्कित छ भने आवरण पृष्ठकै पृष्ठभागमा लेखकको तस्वीर, कृतिहरूको विवरण र माधव घिमिरे,

पूर्णप्रकाश नेपाल 'यात्री' र कैलाश भण्डारीको मन्तव्य राखिएको छ । भूमिका खण्डको पृष्ठ 'ग' मा 'कवि सिद्धिचरणलाई स्पर्श गर्दा' शीर्षकमा राष्ट्रकवि माधव घिमिरेको मन्तव्य राखिएको छ । पृष्ठ 'घ' मा कवि सिद्धिचरणको श्यामश्वेत तस्वीरका साथै उनको जीवनसम्बन्धी परिभाषा राखिएको छ । पृष्ठ 'ङ' मा 'सिद्धिचरण एक र अनेक-मेरा दृष्टिमा' शीर्षकमा पूर्णप्रकाश नेपाल 'यात्री' को लेख रहेको छ । पृष्ठ 'ट' मा 'मन्तव्य र कृतज्ञता' शीर्षकमा लेखक स्वयम् नारायण गोदारेको लेख रहेको छ । पृष्ठ 'ण' मा सम्पादक तथा प्रकाशक कैलाश भण्डारीको 'सिद्धिचरण एक र अनेक' का सम्बन्धमा शीर्षकको सम्पादकीय लेख रहेको छ । कृतिको आरम्भ मङ्गलाचरणबाट गरिएको छ । पूर्वीय काव्य सिद्धान्तलाई काव्यमा अवलम्बन गरिएको छ । दोस्रो मङ्गलाचरण रूपमा नेवारी भाषामा राखिएको छ । जम्मा ६४ परिच्छेदमा कृति विस्तारित भएकाले यसले महाकाव्यको आकृति लिएको छ । प्रत्येक परिच्छेदलाई शीर्षक दिइएको छ । पूर्वीय महाकाव्य सिद्धान्तको पूर्णतः पालना भने गरिएको छैन । कवि स्वयम्ले यस काव्यलाई महाकाव्य नभनेर नव्य काव्यको संज्ञा दिएका छन् । यसबाट यस कृतिको संरचनात्मक पक्ष नवीन किसिमको छ भन्ने बुझ्न सकिन्छ ।

४.८.२ शीर्षक विधान

नारायण गोदारेले प्रस्तुत कृतिको शीर्षक विधान कृतिमा प्रयुक्त पात्रका आधारमा गरेका छन् । कृतिको मुख्य पात्र अथवा काव्य नायक सिद्धिचरण श्रेष्ठ हुन् । उनको जीवनलीला र उनको कवि वैशिष्ट्यको सेरोफेरोमा काव्यको विषयवस्तु घुमेकाले कृतिको शीर्षक उपयुक्त नै देखिन्छ ।

४.८.३ कथानक

'सिद्धिचरण एक र अनेक' ६४ परिच्छेदमा संरचित महाकाव्य हो । महाकाव्यधर्मी गुण बोकेको यस काव्यमा पूर्वीय सर्गगत संरचना भने देखिँदैन । प्रत्येक परिच्छेदमा सिद्धिचरणकै व्यक्तित्वका कुनै एक वैशिष्ट्यलाई लिएर शीर्षक विधान गरिएको छ । युगकवि सिद्धिचरण श्रेष्ठको जीवन, उनको काव्यगत, व्यक्तिगत तथा अन्य स्वभावगत वैशिष्ट्यलाई सम्पूर्ण काव्यमा वर्णन गरिएको छ । सम्पूर्ण काव्यको सङ्क्षेपसार तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

प्रस्तुत 'सिद्धिचरण एक र अनेक' कृतिमा कथावस्तु नभएर चरित्र वर्णन छ । चारित्रिक वैशिष्ट्यको सेरोफेरोमा ६४ वटै परिच्छेदहरू रचिएका छन् । पहिलो परिच्छेदमा 'मङ्गलाचरण गणपति सिद्धिचरण' शीर्षकमा मङ्गलाचरण गरिएको छ । प्रार्थनामा गणपति भनिए पनि शीर्षकमा सिद्धिचरणप्रति बढी भुकाव देखिन्छ । यसको उदाहरण यसप्रकार छ :

मङ्गलमय मेरो गणपति वन्दना

शुआरम्भ लेखनि गर्दछु

सिद्धिचरण नामकरण एक र अनेक

नव्यकाव्य काव्य सुधा

पवित्र वन्दना (गोदारे : २)

कविप्रतिको भुकाव यसरी देखाइएको छ :

सिद्धिचरण चरणविन्दुमा

एक अंश भएर चढोस् । (गोदारे; २)

काव्यको दोस्रो परिच्छेदमा नेवारी भाषाको 'सिद्धिचरण निभा जः' शीर्षकमा सिद्धिचरणप्रतिको आस्था प्रकट गर्दै उनीप्रति सम्मान व्यक्त गरिएको छ ।

तेस्रो परिच्छेदबाट 'एउटा सिद्धिचरण पुनर्जन्म लिनेछ' शीर्षकबाट चरित्र वर्णनको आरम्भ गरिएको छ । चौथो परिच्छेदमा सिद्धिचरणको जन्मको व्याख्या छ । सिद्धिचरणको जन्मसँगै राष्ट्रमा ठूलो परिवर्तन आउनेछ भन्ने आशावादी दृष्टिकोण प्रस्तुत गरिएको छ । पाँचौँ परिच्छेदमा अन्यायका विरुद्ध लड्ने सिद्धिचरणको चरित्रलाई विश्वनायक मानिएको छ भने छैठौँ, सातौँ, आठौँ र नवौँ सर्गमा धर्म संस्कृतिका नायक, मार्गदर्शक तथा पौरखी चरित्रका रूपमा सिद्धिचरणको गुणगान गरिएको छ । नवौँ र दसौँ सर्गमा सिद्धिचरण शिक्षाका क्रान्तिवीर र शान्तिदीप हुन् भन्ने भाव प्रस्तुत छ भने एघार र बाह्र सर्गमा सिद्धिचरणको महत्व वर्तमान युगले नबुझेको र सिद्धिचरणको चेतना मूक भएको कुरा उल्लेख छ । १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१ र २२ परिच्छेदमा वर्तमान परिस्थितिमा सिद्धिचरणको लेखनगत योगदान, सिद्धिचरणले प्रजातान्त्रिक आन्दोलनमा ठूलो भूमिका खेलेको, तेलको मूल्यवृद्धिदेखि हरेक वस्तुमा बढेको महङ्गीले प्रजातन्त्र निमोठिएको,

जनमुखी सरकारको अभावमा क्रान्ति निरर्थक बन्न पुगेको र यसप्रति सिद्धिचरणको आक्रोश पोखिएको कुरा उल्लेख छ । केही उदाहरणहरु यसप्रकार छन् :

परिवर्तनका लागि सिद्धिचरण युद्ध रूपी जङ्गलमा होमिएको उदाहरण :

हिजो आज एक भाइ सिद्धिचरण

जनयुद्धका लागि जङ्गल पसेको छ । (गोदारे : १५)

सिद्धिचरणको कृतित्वको महिमा गाइएको अंश :

युद्धवीर छोरो निधिमा कीर्तिमान भएको

एउटा भीमसेन महाकाव्य जन्मेका छ ।

त्यो नै उद्दीप्तमान हुनेछ । (गोदारे : २२)

२३ देखि ६२ परिच्छेदसम्म यस क्रममा सिद्धिचरणको क्रान्तियात्रा, कलायात्रा, शहरिया विकृति भएकोमा उनको आक्रोश, सामन्तीहरु विरुद्ध युद्धको उद्घोष, राष्ट्रको विखण्डनमा सिद्धिचरण कुर्लेको, उनको सहरप्रतिको दृष्टिकोण आदिको वर्णन गरिएको छ । यसका केही उदाहरणहरु यसप्रकार छन् :

युद्धको उद्घोष यसरी गरिएको छ :

हुँडार र फ्याउराहरु ठुला जनावरलाई अत्याइरहेछन्

यो सबै बुझेपछि

अच्चम्मित भएको छ सिद्धिचरण र

स्वराष्ट्रको दृष्टिकोण यसरी प्रस्तुत भएको छ :

पर्यटक र दोभाषेले वर्णन गर्दागर्दै छोडेको

कुनै चित्रकारले अष्टावक्र कोरेको चित्रजस्तो (गोदारे : ३७)

६३ औँ परिच्छेदमा “ऊ मन्त्री नभईकनै मन्थो...” शीर्षकमा सानो कथावस्तु राखिएको छ । ऊ नाम दिइएको पात्रले सिद्धिचरणका अवलोकनमा राष्ट्र सेवा गर्ने भनेर कार्यकर्ताहरु सङ्गठन गरेर गाउँ र सहर पस्छ । मानिसमा जनचेतना जगाउँछ । राजकीय अपराधमा धेरैपटक जेल पनि पर्छ । जेलबाट निस्केर ऊ भूमिगत पनि हुन्छ । उसकी छोरी

निरङ्कुश सामन्तीको बलात्कारको शिकार हुन्छे । उसकी श्रीमती खान र लाउन नपाएर मर्छे । उसका दुई भाइ छोरा राज्य अपराधको आरोपमा राज्य पक्षद्वारा हत्या गरिन्छन् । यस्तो विपत्ति आउँदा पनि उसमा आत्मबल घट्दैन । ऊ सङ्घर्ष गरिरहन्छ । तानाशाह विरुद्ध प्रचार गरिरहन्छ र देशमा प्रजातन्त्रको स्थापना गराउँछ तर दुर्भाग्यवश ऊ आफ्नै पार्टीको नेतृत्व गर्नबाट वञ्चित हुन्छ । जीवनभरी माग्ने र खाते भएर बाँच्छ । अवसरवादीहरू ठूला ठूला मन्त्री हुन्छन् । यस्तो देखेर सारा संसार चकित हुन्छ । सिद्धिचरण पनि स्वयं स्तब्ध र संवेदनशील हुन्छन् । यसरी कथावस्तु सकिन्छ । त्यसैगरी अनितम अर्थात् ६४ औं परिच्छेदमा 'अन्त्य सरस्वती वन्दना' शीर्षकमा कविले सरस्वतीको वन्दना गरेपछि काव्यको विषयवस्तु टुङ्गिन्छ ।

प्रस्तुत महाकाव्यमा घटनागत विषयवस्तु अर्थात् आख्यानपरक विषयवस्तु नभएर चारित्रिक वैशिष्ट्यलाई नै विषयवस्तुका रूपमा राखिएकोले पात्र-पात्र बीचको नाट्य र आन्तरिक द्वन्द्वको उद्भास यस काव्यका देखिँदैन । स्वयम् काव्यनायक सिद्धिचरणको दृष्टिकोण र जीवनप्रतिको सङ्घर्षलाई प्रकट गर्दा सिद्धिचरणकै समयमा उनले भोगेको सङ्घर्ष र क्रान्तिलाई द्वन्द्वका रूपमा स्वीकार गर्न सकिन्छ । विशेष गरेर राजनीतिक र सामाजिक द्वन्द्वलाई मुखरित गरिएको छ । पात्रको मनोगत द्वन्द्व यसमा भेटिँदैन । यस महाकाव्यमा सम्पूर्ण द्वन्द्वले नेपाली जनजीवनको वर्णनमा नेपाली जनताको निरङ्कुश शासनबाट मुक्तिका लागि राजनीतिक क्रान्तिमा परेर मरेका छन् । जसको फलस्वरूप शान्तिका लागि क्रान्तिको आवश्यकता भन्ने द्वन्द्वगत सन्दर्भलाई प्रस्तुत महाकाव्यमा देखाउन खोजिएको छ ।

यस महाकाव्यमा कवि सिद्धिचरणको मनोगत द्वन्द्वलाई देखाउन खोजिएको छ । काव्यनायकको धीरोदात्त, धीरललित जस्ता चरित्रगत द्वन्द्व र भौगोलिक विकटताका कारणले परिवेशगत द्वन्द्व र २००७ सालपछिको राजनीतिक द्वन्द्वको चित्रण यस महाकाव्यमा गरिएको छ ।

यसरी 'सिद्धिचरण एक र अनेक' महाकाव्य द्वन्द्वविधानका दृष्टिले सशक्त देखिँदैन । चारित्रिक र जीवनको दृष्टिकोणलाई प्रस्तुत गर्ने सन्दर्भमा अन्तर्भूत भएर द्वन्द्व आएको छ ।

४.८.४ चरित्र योजना

महाकाव्यमा एउटा विशिष्ट र आदर्श चरित्रको अपेक्षा गरिन्छ । महाकाव्यीय नायकको चर्चा वा वर्णनबाट महाकाव्यको नायक महान् कुशल वीर धीर र समाजलाई अग्रगतिमा डोच्याउने सङ्घर्षशील युगचेतना भएको व्यक्तित्व हुनुपर्छ । नायक, नायिका, प्रतिनायक आदि चरित्रको विन्यासले महाकाव्यलाई उच्चता प्रदान गर्दछ । 'महाकाव्यीय पूर्वीय मान्यतालाई अवलम्बन गरेर प्रस्तुत महाकाव्य लेखिएको देखिँदैन । कवि स्वयम्ले कृतिलाई महाकाव्य नभनेर नव्यकाव्य भनेका छन् । चरित्रप्रधान काव्य भए पनि काव्यमा नायकको सङ्घर्ष र जीवनयात्रालाई समेट्नु पर्ने हो । त्यो नसमेटिएकाले काव्यमा चरित्रयोजना कमजोर देखिन्छ । यस काव्यका एक मात्र पात्र काव्यनायक सिद्धिचरण श्रेष्ठ हुन् । काव्यमा उनकै चरित्र र व्यक्ति वैशिष्ट्यको गुणगान गरिएको छ । उनको जीवन दर्शन, सङ्घर्ष, राजनीति, क्रान्ति, धर्म-संस्कृति तथा समाज चेतनापरक दर्शनलाई सिद्धिचरणको प्रतीक बनाएर कविले प्रस्तुत गरेका छन् । कविले सिद्धिचरणलाई कतै कमजोर, निरीह र कतै साहसी र धीरोदात्त पात्रका रूपमा उभ्याएका छन् । काव्यनायक सिद्धिचरणमा प्रकृतिप्रेम, क्रान्तिकारिता, दार्शनिकता, न्यायप्रेमिता, इमान्दारिता र विद्रोहीपना जस्ता गुणहरू पाउन सकिन्छ । काव्यलाई समग्र सिंहावलोकन गर्दा काव्य मान्यताले भरिएका नायकका रूपमा प्रस्तुत काव्यमा सिद्धिचरण देखिएका छन् ।

प्रस्तुत काव्यमा सहायक र गौण पात्रहरूको योजना शून्य छ । विभिन्न सन्दर्भमा नायकको विचार र दृष्टिकोण प्रष्ट पार्न घटनाहरू जोडिए पनि त्यसमा पनि पात्रहरूको स्पष्ट उपस्थिति भने देखिँदैन ।

४.८.५ लयविधान

महाकाव्यमा परिवेश व्यापकताको आवश्यकता सङ्केत गरिएको पाइन्छ । पूर्वीय महाकाव्यका लक्षणमा परिवेशगत व्यापकतालाई सङ्केत गर्नु, तत्कालीन समाजका विविधतालाई चित्रण गर्ने अर्थमा विविध पक्षको उद्घाटन गर्नु प्रमुख लक्ष्य रहेको देखिन्छ । प्रस्तुत 'सिद्धिचरण एक र अनेक' महाकाव्यमा यस प्रकारका सामाजिक विविधतालाई देखाउन खोजिएको छ । स्थानीय परिवेशभन्दा युगीन परिवेशलाई काव्यले अँगालेको देखिन्छ । राष्ट्रिय स्तरमा तत्कालीन विघटित सामाजिक, सांस्कृतिक, मूल्य

मान्यताको परिवेश प्रस्तुत काव्यमा भेट्न सकिन्छ । विशेष गरेर काठमाडौँको बढ्दो सहरीकरण, राजनीतिक परिवेशमा बढ्दो विकृति र त्यसले जन्माएका वैयक्तिकता, श्रद्धाभक्तिविहीन शुष्कता र युगजन्य विकृति आदि परिवेशगत कारक तत्वलाई काव्यमा चित्रण गरिएको छ ।

राष्ट्रिय सन्दर्भमा नेपालको राजनीतिक राष्ट्रियता, भौगोलिक यथार्थ सामाजिक सङ्कीर्णता यस काव्यका परिवेश हुन् ।

महाकाव्यमा पात्रहरूको मनोभाव घनाटवृत्त र परिवेशको रोचकतालाई प्रस्तुत गर्न प्रकृतिचित्रणको पनि महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । प्रस्तुत काव्यमा घटनालाई परिपुष्ट गर्न नभएर काव्य नायकको जीवन दर्शनलाई प्रस्तुत गर्न प्रकृति साधनका रूपमा प्रयोग भएको छ । साध्य वस्तु जीवन दृष्टिकोण भए पनि बाह्य शब्दाकर्षण भने प्रकृतिचित्रणले नै बढाएको छ । कविले प्रस्तुत काव्यमा दिन, रात, बिहानी, वन, हावा, पानी, ऋतु, वृक्ष, नदी हिमाल, खेल, गाउँ आदि विविध प्राकृतिक सन्दर्भको वर्णन गरेका छन् । प्रस्तुत काव्यका कतिपय श्लोकहरूमा प्रकृतिलाई मानवीकरण गरी जीवन्त बनाउने कोसिस गरिएको छ । एउटा उदाहरण यसप्रकार छ :

अन्यय र अकर्मण्यता विरुद्ध

हुस्सु बादलभैँ धूँवा ह्वास्स फालेर

वर्षात र शीतका तप्क्यानले

बिहानी प्रकृतिमा भारपात दूवो लचक्क भिजेर

सिद्धिचरणको आँखाका परेला

निथ्रुक्क भिजेको छ । (सिद्धिचरण एक र अनेक : पृ. ६३)

यसरी प्रस्तुत काव्य प्रकृति चित्रणका दृष्टिले उत्कृष्ट देखिन्छ । प्रकृतिको कार्यसँग मानवीय सङ्घर्ष, विद्रोह र स्वभावलाई जोड्दै कविले मानवले आफ्ना क्रियाकलाप गर्दा प्रकृतिको नियमबद्धतामा आधारित भएर गर्नुपर्ने भाव प्रकट गरेका छन् । यसरी प्राकृतिक सौन्दर्यलाई मानव स्वभावसँग आवद्ध तुल्याएर वर्णन गरिएकाले प्रस्तुत काव्य निकै प्रभावकारी बन्न पुगेको छ ।

४.८.६ भाषाशैली र लयविधान

प्रस्तुत महाकाव्यमा शास्त्रीय छन्दको प्रयोग कतै पनि गरिएको छैन । लामा र छोटो हरफको संरचनाबाट अनुप्राणीय शैलीमा गद्य लयको संरचनाले परिपुष्टि पाएको छ । मङ्गलाचरणदेखि लिएर अन्त्यको मङ्गलाचरणसम्म पुग्दा गद्य शैलीलाई नै कवि गोदारेले पछ्याएका छन् । गद्यको गहिराइमा पुगेर अन्तर्लयको सिर्जना गर्नमा कवि सिपालु भने अवश्य देखिन्छन् तर शास्त्रीय अथवा मात्रिक छन्दको आवद्धतामा काव्यलाई उनले डोर्न्याउन सकेको भने देखिँदैन ।

प्रस्तुत 'सिद्धिचरण एक र अनेक' महाकाव्यमा प्रयुक्त भाषा सरल, सहज र सुबोध्य रहेको छ । यस काव्यमा प्रचलित संस्कृत तत्सम शब्दको प्रयोग अधिक देखिन्छ भने तद्भव र भर्रा नेपाली शब्दको प्रयोग न्यून देखिन्छ । शब्द प्रयोगका दृष्टिले पदभन्दा पदावलीको बढी प्रयोग देखिन्छ । विम्ब र प्रतीकको संयोजनले शैलीको उत्कृष्टता बढेको छ । गद्य शैलीको प्रयोगले विम्ब र प्रतीकलाई खेल सजिलो भएको छ । शब्दालङ्कारका दृष्टिले अनुप्रासलाई बढी प्राथमिकता दिइएको छ भने अर्थालङ्कारलाई हेर्दा उपमा, दृष्टान्त तथा उत्प्रेक्षा अलङ्कारहरूले प्रयोगमा कविको रूचि देखिएको छ ।

यस काव्यमा कविले वर्णनात्मक शैलीको प्रयोग गरेका छन् । काव्यमा कवि स्वयम् वर्णयिता बनेर काव्यनायकको वैशिष्ट्यलाई वर्णन गरेकाले निजत्वको प्रभाव बढी देखिन्छ । काव्यमा कतै उपदेशात्मक शैलीको पनि प्रयोग गरिएको छ । यसरी मूलतः वर्णनात्मक शैलीको उपयोग गर्दै निजी अनुभूति र चिन्तनका साथै नेपाली जनजीवन र राजनीतिक परिवेशको चित्रण गर्नु प्रस्तुत महाकाव्यको शैलीगत वैशिष्ट्य हो ।

४.८.७ उद्देश्य

प्रस्तुत महाकाव्यमा सिद्धिचरण श्रेष्ठको चरित्रलाई मूल विषयवस्तु बनाइएको छ । सिद्धिचरणको वैचारिक क्रान्ति साहित्यका क्षेत्रमा अपरिहार्य रहेको र उनको युगधर्मी क्रान्तिचेतले समग्र राष्ट्रलाई परिवर्तन गर्न सक्ने मूल मर्म महाकाव्यले उद्देश्य रहेको छ । यो समानान्तर महाकाव्य हो ।

४.९ ‘स्वराष्ट्रका वीरेन्द्र’ महाकाव्यको विश्लेषण

नारायण गोदारको दोस्रो तथा अन्तिम महाकाव्य ‘स्वराष्ट्रका वीरेन्द्र’ महाकाव्यलाई संरचना, शीर्षकविधान, कथानक, चरित्र योजना, परिवेश, भाषाशैली र लयविधान, उद्देश्यका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

४.९.१ संरचना

‘स्वराष्ट्रका वीरेन्द्र’ महाकाव्य वि.सं.२०५९ सालमा प्रकाशित भएको हो । प्रकाशकका रूपमा एन.जी./सुमित्रा गोदारे रहेका छन् । प्रथम संस्करणका रूपमा (१९९९) प्रति प्रकाशित गरिएको यस कृतिको आवरण पृष्ठ हल्का नीलो रङ्गको रहेको छ । त्यसैको बीचमा राजा वीरेन्द्रको मन्द मुस्कान सहितको तस्वीर अङ्कित गरिएको छ । भने आवरण पृष्ठकै पछिल्लो अर्थात् अन्त्य भागमा महाकाव्यका लेखक नारायण गोदारेको तस्वीर सहितको व्यक्तिगत तथा लेखकीय विवरण दिइएको छ । जम्मा ११८ पृष्ठमा संरचित यस महाकाव्यमा भूमिका खण्डको आरम्भ पृष्ठमा “मन्तव्य” शीर्षकमा पूर्णप्रकाश नेपाल ‘यात्री’को लेख राखिएको छ । दोस्रो पृष्ठमा “स्वराष्ट्रको वीरेन्द्र काव्यमय संयोग” शीर्षकमा अर्जुन विरक्ति स्तोत्रीयको लेख रहेको छ । त्यसैगरी भूमिका खण्डको अन्त्यमा लेखकीय शीर्षकमा स्वयं कवि नारायण गोदारेको लेख रहेको छ ।

प्रस्तुत कृतिलाई कवि गोदारेले ६ खण्डमा विभाजन गरेका छन् । प्रत्येक खण्डमा सर्ग छुट्याइएको छ । सर्ग ‘श्री’ बाट मङ्गलाचरण गरिएको छ । मङ्गलाचरणलाई नै एउटा सर्गमा रूपमा छुट्याइएको छ । त्यसपछि सर्ग ॐ बाट अ, आ, इ, ई हुँदै क, ख, ग तथा क का देखि लिएर खे सम्म गरी ६४ वटा सर्गमा संरचित छ । पूर्वीय महाकाव्य मान्यताका आधारमा प्रस्तुत महाकाव्य संरचित देखिँदैन तर बाह्य विषय र आकृतिमा महाकाव्यको आकार यस काव्यले लिएको मान्न सकिन्छ । कविताका स-साना टुकालाई सर्गको रूप दिइएको छ । श्रृङ्खलाबद्ध कथानक र उपकथाहरूको संयोजन नभएकाले पूर्वीय काव्य सिद्धान्तको कसीमा महाकाव्य मान्न सकिँदैन । नवीन विषय र नवीन प्रयोगका आधारमा महाकाव्यको दर्जा यस कृतिले प्राप्त गरेको छ ।

४.९.२ शीर्षक विधान

प्रस्तुत महाकाव्यमा स्वर्गीय राजा वीरेन्द्रको जीवनका घटनाभन्दा चारित्रिक वैशिष्ट्य, उनको धीरोदात्त गुणको प्रकाश गर्नु र उनको अभावबाट अपूरणीय क्षतिको मर्मलाई काव्यमा उतारिएको छ । नेपालका स्वर्गीय राज्य वीरेन्द्रका वीरेन्द्रका सुकर्महरूको व्याख्यान, उनकै सेरोफेरोमा राष्ट्रियता, देशप्रेम, जनप्रेम र जनतन्त्रको वर्णन भएकाले कथानकभन्दा चरित्रको उद्गारले प्राथमिकता पाएको छ । तसर्थ प्रस्तुत काव्यको शीर्षक 'स्वराष्ट्रका वीरेन्द्र' कृतिसापेक्ष तथा उपयुक्त देखिन्छ ।

४.९.३ कथानक

विषयवस्तुका दृष्टिले प्रस्तुत महाकाव्य बाह्यभन्दा अन्तर्विषयात्मक देखिन्छ । चरित्र प्रधान काव्य भएकाले काव्य घटनावृत्तभन्दा चरित्रवृत्तमा घुमेको छ । महाकाव्यको आकार लिएको जानकारी लेखकीयअन्तर्गत गराएका लेखक गोदारेले काव्यमा श्री ५ वीरेन्द्रमा निहित उदारता, न्यायप्रियता, महानता र त्यागलाई मुख्य विषय बनाएका छन् । सर्ग श्रीबाट महाकाव्यको आरम्भ हुन्छ । सर्ग श्रीमा कविले नवीन प्रयोग गर्दै पृथ्वी, वन, जङ्गल लगायत प्राकृतिक परिदृश्यको शुभमङ्गलको कामना गर्दै मङ्गलाचरण गरेका छन् । उदाहरण यस प्रकार छ :

शुभमङ्गलको शुभभजनको

धर्म किनारा धर्ती भएको

कलमष सारा चकमन्न हुन गो

मङ्गलमय यो शुभ शुभ होस् । (गोदारे: ३)

सर्ग ॐ बाटै प्रकृतिको चित्रणमा रमाउँदै पहिलो खण्डमा प्रकृतिका बाह्र महिनाको स्वाभाविक र सरस वर्णन गरेका छन् । उदाहरण हेरौं

हिउँदको वर्णन:

भदौ असोज वर्षा काटी हिउँद लागे

भलमल्ल आहा! सौर्यमण्डल लागे (गोदारे : ९)

सर्ग 'ऋ' बाट श्री ५ वीरेन्द्रको शाह वंशीय कुलमा जन्मको वर्णन हुन्छ । सर्ग लृ सम्म वीरेन्द्रको वंश दरबार, खानदान सापेक्ष प्रकृतिको वर्णन गरिएको छ । वर्णनका क्रममा राजतन्त्रको वैशव, न्यायप्रियता जनताका लागि र स्वयम् देशका लागि वरदान सावित भएको कुरा उल्लेख छ । वीरेन्द्रको वंश वर्णन पारिवारिक वर्णन शिक्षादीक्षा लालनपालन विवाह र पुत्रपुत्रादिको वर्णन छ । यसको उदाहरण यसप्रकार छ :

बाल्य अवस्था शिशुहरूको

स्याहारसुसुल्कामा बित्दै गयो

शिक्षादीक्षा चूडाकर्म भयो

अध्यय भ्रमण विश्वव्यापी भएको (गोदारे : २३)

सर्ग 'ए' बाट अः सम्म महेन्द्रको निधन, अन्त्येष्टि, वीरेन्द्रको राज्याभिषेक प्रकृतिको नायक सापेक्ष वर्णन तथा नायक वीरेन्द्रको व्यक्तित्वको महिमा गान गरिएको छ ।

उदाहरण यसप्रकार छ :

महेन्द्रको निधन

म मरे पनि मेरो देश बाँचिरहोस् भन्दै

प्राण त्यागे त्यागी महात्मा सरहै (गोदारे : २५)

वीरेन्द्रको राज्याभिषेक :

ध्वजापताका चङ्गा सारा

बनिबनाउ भए स्वागतद्वार

शुभमङ्गलममा राजा मेटियो (गोदारे : २५)

खण्ड तीनमा राजा वीरेन्द्रको राज्य सञ्चालन, राज व्यक्तित्व, शासन प्रक्रिया वीरेन्द्रको जनप्रियता, दरबार छोडेर गाउँ गाउँको भ्रमण, राजनीतिक तथा कुटनीतिक रूपमा अन्य देशसँग सम्बन्धलाई सर्ग 'क' देखि सर्ग 'ण' सम्म वर्णन गरिएको छ । यसका केही उदाहरणहरू यसप्रकार छन् :

वीरेन्द्रको जनप्रियमा

बस्ती सहर र पहाडहरुमा

एउटै परिवारको सहभागी बनेर

त्यो नाम हो श्री ५ वीरेन्द्र (गोदारे : २५)

कूटनीतिक सम्बन्धको वर्णन :

जोसँग माओले नब्बे मिनेट

हात मिलाएथ्यो

केनेडी आतुर भयले रोएथ्यो । (गोदारे : २५)

खण्ड ४ मा सर्ग 'त' देखि 'न' सम्म राजा वीरेन्द्रको पारिवारिक हत्या र त्यसप्रतिको शोकको चित्रण समेटिएको छ । वर्णनका क्रममा दरबार भित्र हत्या भएको, वंशको विनाश, मृत्युमा सारा जनताको आर्तनाद मलामीमा जनताको लर्को र त्यस शोकमा प्रकृति पनि स्तब्ध र दुःखी भएर रोएको परिस्थितिको चित्रण छ । यसका केही उदाहरण यस प्रकार छन् :

पारिवारिक हत्या

मिनेट प्रहरको लेखाजोखा

खोइ कता गयो त लौ भन ?

बिरेन्ची भै हुनुपर्ने

वंशलोप गर्दै सबका माझ (गोदारे : ४३)

शवयात्राको वर्णन :

ऊ जलिरहेछ शवयात्राको ताँतीमा

बग्रेल्ली आर्यघाट शोकाकुलले (गोदारे : ४७)

खण्ड ५ मा 'ऊ' सम्बोधन गरी राजा वीरेन्द्रलाई इङ्गित गर्दै उनको अनुपस्थितिमा देशको हविगत अत्यन्तै दयनीय बनेको देखाइएको छ । त्यसैगरी खण्ड पाँचको अर्थात् यस कृतिको अन्तिम खण्डको अन्तिम 'खु' र 'खे' खण्डमा राजा वीरेन्द्रको हत्याकाण्डमा भएको मृत्युप्रति श्रद्धाञ्जली प्रकट गरिएको छ र यस काव्यको विषयवस्तु समापन भएको छ ।

प्रस्तुत महाकाव्यमा घटनामूलक द्वन्द्व नभै चरित्रमूलक र प्रवृत्तिमूलक द्वन्द्वको प्रयोग भएको छ । वि.सं.२००७ सालपछिको अवस्थामा आएको स्वतन्त्रताको छाडापन, त्यसले ल्याएको विच्छेद, उच्छ्वश्रृङ्खल सांस्कृतिक धरोहरको बहिष्कार र मानवीय समदर्शिताको अवसान तथा राजनीतिक अराजकताको जनमानसमा फैलिएको अन्तर्द्वन्द्वलाई काव्यमा चित्रण गरिएको छ । उदाहरणका रूपमा एउटा पङ्क्ति यसप्रकार छ :

छियाछिया भएका छन् यहाँ मनहरू

गृहयुद्ध भयावह छ

रक्तपिपासु राक्षसहरू

आफ्नो स्वार्थ खातिर

आश्वासन पस्किरहेछन् । (स्वराष्ट्रका वीरेन्द्र : ४६.....)

मुलुकमा अन्याय गर्ने र गर्न लगाउने मर्यादाहीन उद्दण्ड दुष्परिणामसँग स्वयम् कविले पनि असन्तुष्टि पोखेका छन् । राजनीतिक षड्यन्त्र, लोभ र विकृतिको मुहान बनेको प्रजातन्त्र, गृहयुद्ध, जनतामा वितृष्णा आदिको वीरेन्द्रको शासन प्रणालीसँग अन्तर्द्वन्द्व भएर नै पञ्चायती अवस्थाको सिर्जना भएको भन्ने अन्तर्तथ्यलाई काव्यमा देखाइएको छ ।

४.९.४ चरित्र योजना

प्रस्तुत स्वराष्ट्रका वीरेन्द्र चरित्रप्रधान काव्य हो । धीरोदात्त नायकका रूपमा स्थापित वीरेन्द्रलाई चारित्रिक वैशिष्ट्य, सुकर्म, राष्ट्रप्रेम, प्रजाप्रेम र दूरदर्शिताको आदर्श लेपबाट उजिल्याउन खोज्नु नै काव्यको प्रयोजन हो । एउटा व्यक्तिको व्यक्तित्वका विविध आयामहरूमाथि प्रकाश पार्ने कार्यमा मात्र महाकाव्यको सम्पूर्ण काया निर्मित छ । पात्रविधानका दृष्टिले हेर्दा पनि यसमा पात्रहरूको उपस्थिति छैन । एकल पात्र नायकको पेरीफेरीमा कथाहीन कथा रुमलिएको छ । धीरोदात्त नायकका गुणहरूका बखानमा, निजका सुकर्महरूको व्याख्यानमा र राष्ट्रियता, देशप्रेम, जनप्रेम र जनतन्त्रको पुकारमा काव्यका धेरै सर्गहरू खर्च भएका छन् । गाउँ, समाज, क्षेत्र हुँदै राष्ट्रसम्म र त्यसभन्दा पर अन्तर्राष्ट्रियसम्मको परिधिभित्र रहेर काव्यनायकले गरेका प्रशंसनीय कार्यहरूको फिरीस्ती यहाँ दिइएको छ । व्यक्तिको व्यक्तित्वलाई शिखरमा पुर्‍याएर मूल्याङ्कन

गर्ने अवस्थामा स्वसंस्कृति, जनजीवन, रीतिरिवाज, परम्परा र भेषभूषा आदिको विवरण प्रस्तुत गरिएको छ । समष्टिमा भन्नुपर्दा काव्यनायक राजाले राजकीय सम्मान प्राप्त गरेका छन् । उनी मान्छे हुनुको भावले गर्दा उनमा पनि कमजोरी हुन सक्छन् भन्ने तर्फ काव्यकारको ध्यान आकृष्ट भएको पाइँदैन । सर्वगुण सम्पन्न सायद देवता सम्झँदा नायक (राष्ट्रनायक) को चरित्र चित्रण शतप्रतिशत रूपमा गरिनु, कथावस्तुको अभाव हुनु, पात्रहरूको बहुल विन्यास नहुनु यस काव्यका दुर्बल पक्ष मान्न सकिन्छ ।

४.९.५ लयविधान

प्रस्तुत महाकाव्यमा कथानकको सुदृढ उपस्थिति नभए पनि प्रकृति चित्रण भने काव्यमा उत्कर्षमा पुगेको छ । मङ्गलाचरण पश्चात् काव्यको आरम्भ प्रकृति चित्रणबाट भएकाले पूर्वीय मान्यतालाई पछ्याएको देखिन्छ । काव्यको पहिलो खण्डमा ६ वटै ऋतुको वर्णन समेटिएको छ । छ : ऋतुको क्रमशः वर्णन नेपालको ग्रामीण दृश्यलाई सापेक्ष बनाएर

गरिएको छ । प्रकृति चित्रण गरी कविले प्रकृतिलाई मानवीकरण गरेका छन् । विम्ब, प्रतीक, दृष्टान्त तथा विभिन्न अर्थालङ्कारको प्रयोग गरी काव्यमा प्रकृतिचित्रण गरिएको छ । वसन्त ऋतुको वर्णन कविले यसरी गरेका छन् :

हेर हेर अब ता लाली छायो

पूर्वतिरबाट सूर्य उदायो

नक्षत्रादि हराउँदै अस्तायो

हिमगिरि सबै उठ्दै आयो । (स्वराष्ट्रका वीरेन्द्र : ३)

ग्रीष्म ऋतुको उदाहरण यसप्रकार छ :

उडे जगत्मा असलिल धूल

फुङ्ग भए सबतिर आहा हेर !

ह्वार ह्वार हावा तातो बहेको

जगत् चराचर वैशाख जेठ । (पूर्ववत् : ४)

यसैप्रकारले बाह्रै महिनाको प्रकृतिको वर्णन काव्यमा गरएको छ । कथानकविहीन विषयवस्तु भएकाले चरित्रको गौरव वा वैशिष्ट्यसँग प्रकृति चित्रणले तादात्म्य राख्न सकेको देखिँदैन । अन्य खण्डहरूमा प्रकृति चित्रण चरित्रलाई नै परिपुष्ट गर्न आएको छ । एउटा उदाहरण यसप्रकार छ :

लालित्यका प्रकट पगेनी

शोभिएका हिमशैल ताज

महाभारत लेकका केन्द्रविन्दु

धूलि चरणका सहयोद्धा वीरेन्द्र । (स्वराष्ट्रका वीरेन्द्र : २९)

प्रस्तुत काव्यमा काव्यनायकको जन्म शिक्षा, राजनीति, पालनपोषण, मृत्यु आदि सम्पूर्ण घटनासँग प्रकृतिका तादात्म्य जोड्न खोजिएको छ । चरित्रको वैशिष्ट्यदेखि लिएर पीडा, अशान्ति, सङ्घर्ष र सफलतालाई पार्न प्रकृतिको विम्बाट पुष्टि गर्न खोजिएबाट काव्यमा प्रकृति चित्रण सार्थक र रूचिपूर्ण देखिन्छ । एउटा उदाहरण हेरौँ :

प्रकृतिको सुन्दर छोराको

कहाँ हरायो त्यो परिवार ?

सुख स्वप्निलमा रात कहालिँदै

किन गन्यौ अशुभको चीत्कार ? (स्वराष्ट्रका वीरेन्द्र : ६४)

नायकको मृत्युशोकलाई अभिव्यक्त गर्न कविले प्रकृतिको सहारा लिएका छन् :

वाग्मती वसाई विष्णुमतीसित

आलापित सुसाई रागरागिनीसित

मृगस्थली भोक्रायो संसारसित

वनकाली शोकाकुल छ तिमीसित । (पूर्ववत् : ६४)

यसप्रकार काव्यमा चित्रित प्रकृतिको परिपाकमा काव्यको मर्म अडेको देखिन्छ । काव्यबाट प्रकृति चित्रण भिकिदिने हो भने प्रस्तुत काव्य राजाको सङ्क्षिप्त चिनारी जस्तो मात्र लाग्दछ । तसर्थ यस महाकाव्यका प्रकृतिचित्रण सुन्दर तरिकाले संयोजन भएको छ ।

प्रस्तुत महाकाव्यमा परिवेशगत आवश्यकता सङ्केत गरिएको पाइन्छ । पूर्वीय महाकाव्यका लक्षणमा परिवेशगत व्याकपतालाई सङ्केत गर्नु तत्कालीन समाजका विविधतालाई परिवेशका पृष्ठभूमिमा चित्रण गर्न महाकाव्य सक्षम हुनुपर्दछ । प्रस्तुत महाकाव्यमा घटनावलीका सापेक्षतामा परिवेशको सुदृढ र स्पष्ट चित्र भेटिँदैन । प्रकृति चित्रणको सुरम्यता, राजकीय दरबारको वैभवको वर्णनबाट यस काव्यको परिवेश काठमाडौँको सेरोफेरामा समाहित भएको मान्न सकिन्छ । काव्य नायकको गौरवगानमा कविले समाज, गाउँ, सहर, पहाड, हिमाल तथा विदेश र अन्तर्राष्ट्रिय परिवेशलाई पनि उठान गरेका छन् । कथानक अनुकूल परिवेश र चरित्र अनुकूल परिवेशको सूक्ष्म समिश्रणमा नवीन परिवेशको उद्भव काव्यमा भएको छ । काव्यमा चरित्रोद्घाटनका सन्दर्भमा बागमती, विष्णुमति, गोदावरी, कावेरी, मृगस्थली, महाभारत हिमश्रृङ्खला, लुम्बिनी, मेची, महाकाली, मुक्तिनाथ, दामोदर कुण्ड, धर्मस्थली, लोकन्थली, च्छोराल्वाङ, इन्द्रावती, मेलम्ची आदि उपत्यकाभित्र र बाहिरका विभिन्न स्वदेशी स्थानीय परिवेशहरू आएका छन् । यी परिवेशले घटनालाई नभई चरित्र र प्रकृतिको व्याख्यानमा साधन बन्न पुगेका छन् । समग्रमा प्रस्तुत काव्यको परिवेश विधान सूक्ष्म देखिन्छ ।

४.९.६ भाषाशैली र लयविधान

लयविधानका दृष्टिले हेर्दा प्रस्तुत महाकाव्यमा शास्त्रीय लयको संरचना भेटिँदैन । मात्रिक छन्द जस्तो आभाष दिने गद्य लयमा संरचित प्रस्तुत महाकाव्यमा २० देखि १०९ हरफसम्मका कविताहरू काव्यमा भेटिन्छन् । काव्यमा छन्दभन्दा लयलाई बढी प्राथमिकता दिएको देखिन्छ । गीति लय जस्तो भेटिने मङ्गलाचरणमा गीतको अन्तर्गुञ्जन भेटिन्छ । भावगत दृष्टिले हेर्दा हरेक पङ्क्तिमा लयको मीठो झङ्कार भने अवश्य पाइन्छ । परम्परित र शास्त्रीय छन्दको प्रयोगमा उनको रूचि देखिँदैन । प्रस्तुत काव्यको लय विधान पहाडी भरना जस्तै स्वच्छ, सहज र प्राकृतिक छ । भावनाको कवितात्मक रूपलाई छन्दले मात्रै धान्न सक्दैनन् । यही मर्मलाई आत्मसात् गरेर कतै गीति छन्द जस्तो लाग्ने र कतै लोक छन्द जस्तो लाग्ने प्रस्तुत काव्यको लय विधान स्वतन्त्र र उन्मुक्त रहेको देखिन्छ ।

भाषाशैलीका दृष्टिले हेर्दा यो महाकाव्य उच्च छ । मुक्त छन्दको अधिक प्रयोग भएको यस काव्यको भाषा सुललित छ । कविताहरू लयात्मक छन् । काव्यमा अभिव्यक्तिको तीव्र वेग छल्किएको छ । शब्दचातुर्य, रसभावगाम्भीर्य र श्रुतिमाधुर्य हुनु यस काव्यको

निजीपन हो । विविध शब्द, अर्थालङ्कार र विम्ब-प्रतीकका समुचित विन्यासले गर्दा समेत यो महाकाव्यको शैली र अभिव्यक्ति उत्कृष्ट बन्न पुगेको छ ।

४.९.७ उद्देश्य

प्रस्तुत महाकाव्यमा नेपालका स्वर्गीय राजा वीरेन्द्रको चारित्रिक वैशिष्ट्यलाई गोदारेले महत्त्व दिएका छन् । मानवीय व्यक्तित्व भन्दा पनि माथि राखेर कविले वीरेन्द्रको स्वभाव, योगदान र व्यक्तिगत सामर्थ्यलाई काव्यमा प्रस्तुत गरेका छन् । महाकाव्यधर्मी संरचनामा आबद्ध भएर वीरेन्द्रको कूलवर्णन, योगदान र उनको अभावमा राष्ट्रले भोग्नु परेको पीडालाई काव्यमा मूल उद्देश्य बनाइएको छ । यो दुखान्त महाकाव्य हो ।

४.१० 'देवघाट' कथासङ्ग्रहको विश्लेषण

नारायण गोदारको एकमात्र कथासङ्ग्रह 'देवघाट' लाई संरचना, शीर्षकविधान, कथानक, पात्रहरू, परिवेश, भाषाशैली र दृष्टिविन्दु, उद्देश्यका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

४.१०.१ संरचना

'देवघाट' कथासङ्ग्रह नारायण गोदारेको एक मात्र कथात्मक कृति हो । कविता क्षेत्रमा बढी सक्रिय र सफल मानिएका गोदारेको यो कृति आख्यानका दृष्टिले नै पहिलो मानिएको छ । वि.सं. २०५६ सालमा प्रकाशित प्रस्तुत कृतिमा गोदारेद्वारा लिखित कथाहरूमध्ये १५ वटा कथाहरू समावेश गरिएका छन् । यी कथाहरूमध्ये केही कथाहरू २०३०-०३२ सालतिर लेखिएर 'जागृति' लगायतका पत्रिकाहरूमा प्रकाशित भएका छन् भने केही कथाहरू ०५२-०५६ सालतिर लेखिएर 'भुल्का' लगायतका पत्रिकाहरूमा प्रकाशित भएका छन् । लेखक पत्नी सुमित्रा बाँस्कोटाद्वारा यो कृति व्यक्तिगत रूपमा प्रकाशित भएको हो । कृतिको पहिलो कथालाई नै कथाको शीर्षक 'देवघाट' दिइएको छ । कृतिको बाह्य आवरण पहेँलो रङ्गको रहेको छ । पछिल्लो भागमा नारायण गोदारे र हरि मञ्जुश्रीद्वयको साहित्यिक परिचय दिइएको छ । कृतिको भूमिका हरि मञ्जुश्रीद्वारा सम्पादकीय शीर्षक र उपशीर्षकमा 'नारायण गोदारे र उनका कथाहरू' राखिएको छ । जम्मा ५१ पृष्ठमा संरचित यस कृतिमा सङ्गृहीत कथाहरू मझौला

आकारका देखिन्छन् । कृतिमा टङ्कित अक्षराकृतिहरू धेरै साना भएकाले कृति सानो आकारमा देखिए पनि कथाहरू मझौला आकारका देखिएका छन् । दुई पृष्ठदेखि तीन पृष्ठसम्म कथाको आयतन फैलिएको छ ।

४.१०.२ कथानक

प्रस्तुत कृतिभित्र जम्मा १५ वटा कथाहरू रहेका छन् । प्रस्तुत कृतिभित्रका कथाहरूमा विभिन्न सामाजिक, धार्मिक र सांस्कृतिक विषयवस्तु रहेका छन् । कृतिको पहिलो कथा 'देवघाट' मा अप्राप्ति र असफलताको पश्चातापमा मृत्युवरण गरेको युवक तथा अभिभावकको कटुता र विग्रेको सम्बन्धको वास्तविकताका अगाडि युवक र युवती ईसाले आत्महत्या गरेको कथानक छ । दोस्रो कथा 'सैलुनको क्षण'मा कथाकारले बाल्यकालीन मित्रले कपाल काट्ने क्रममा कथाकारको बारेमा जिज्ञासा राखेको र कथाकारले आफ्नो बाल्यकालीन मित्रलाई चिनेर पनि परिचय दिन नसकेको प्रसङ्ग उल्लेख छ । तेस्रो कथा 'मृत्यु मडारिँदा' मा आधुनिक संस्कार आवरण ओढेका परिवारभित्रकी एउटी युवतीको यौन वेदना र संस्कार सम्पन्न पत्नीप्रति एक युवकले गरेको घातको चित्रण गरिएको छ । चौथो कथा 'ऊ फेरि देखिइन' मा नाचघरको छापाखानामा काम गर्ने युवक कुनै युवतीप्रति आकर्षित भएको र आकर्षणको काँडा बिभाएर ऊ अल भएको घटना उल्लेख छ । पाँचौँ कथा 'बिदा भइछ' मा 'म' पात्रसँग 'पङ्कज' नाम गरेको पात्र भेटिएको अनि उसकै सूचनामा 'म' पात्र वीर अस्पताल बाल्यकालीन साथी मीनालाई भेट्न जान्छ तर अन्तिम अवस्थामा पुगेकी मीनाले 'म' पात्रलाई देख्ने बित्तिकै प्राण त्यागिदिएको घटना उल्लेख थियो । छैठौँ कथा 'समर्पण' मा कलेजको घर परिवार र रिक्त जिन्दगीको विवशता बताउँदै आफ्नो वासस्थान लान्छे र समर्पणको भाव देखाएर म पात्रसँग जीवन गाँस्ने प्रणय अनुरोध गर्छ तर म पात्रले त्यो अनुरोध स्वीकार नगरेको कथानक वर्णित छ । सातौँ कथा 'त्यो हराएको छैन' मा बाल्यकालको १४ वर्षमै गाउँबाट हराएको बालक कालान्तरमा त्यही गाउँमा जान्छ । त्यहाँ त्यस हराएको नारायण नाम गरेको बालकको निकै चर्चा हुन्छ । आफन्त लगायत सबैले अनेकौँ अड्कल गर्छन् र अन्त्यमा हराएको पात्र नारायणले आफ्नो परिचय दिन्छन् र त्यहाँ आश्चर्य हुन्छ यति मै कथानक सकिन्छ । आठौँ कथा 'ताण्डव नृत्य' मा राजधानीको मुटुमा अवस्थित केशरमहलको वर्णनबाट कथा आरम्भ हुन्छ । त्यस महलमा रात्रीकालीन समयमा ऊर्वशीको प्रतिमाबाट प्रकट देवताहरूको संवाद हुन्छ । ब्रह्मा र

भैरवको संवादमा भैरवले भोग नलिने भन्छन् तत्काल शिव प्रकट भएर भैरवलाई आफ्नै स्वरूपमा लीन गर्ने वरदान दिन्छन् । सबै देवताले पुस्तकालय रहेको त्यस दरबारको अवस्थाप्रति चिन्ता व्यक्त गर्छन् र कथा टुङ्गिन्छ । नवौँ कथा 'तृष्णा' मा गाउँमा जमिन्दार भएर बसेका जमदारसावको छोरो चन्द्रेले काठमाडौँबाट आफ्नो बिहेका लागि निम्तो पठाउँछ । तयारीका साथ पुगेका घर परिवार केटीको घरसम्म पुग्दा केटी अर्कैको प्रेममा परेकाले घर छोडी निस्कन्छिन् र पाइलटलाई भेट्न पुग्छिन् तर पाइलटले अस्वीकार गरेकाले उनी पोखरीमा हामफाली मर्छिन् । यता घरमा केटा पक्षले केटी हेर्न खोज्दा उनले छाडेको चिठी फेला पार्छन् र बाबु यो पीडा खप्न नसकी प्राण त्याग्छन् । छोरो चन्द्र सेतो घोडामा चढेर बेपत्ता हुन्छ । अर्कोतिर ज्वाइँकी बहिनी चन्द्रको विवाहको कुरा सुनेर आत्महत्या गर्छिन् । यो कथा साहित्यिक हातेमालो परिवारलाई सुनाउँदा त्यसै बखत एउटा जोगी आएर गलत मुहूर्तका कारण यो सब परिणाम भएको कुरा सुनाउँछ र कथानक सकिन्छ । दसौँ कथा 'स्मरण' मा म पात्रलाई काठमाडौँको व्यस्त ठाउँमा एक्कासी एउटी युवतीले बोलाउँछे । म पात्र जिल्ला पर्दै ऊसँग परिचय माग्छ । आफ्नो नाम मुना भनेपछि दुवैले बाल्यकालीन घटनालाई सम्झन्छन् । युवतीले एकान्तमा कुरा गर्न आग्रह गर्छे र रत्नपार्क लैजान्छे । त्यहाँ उसले आफ्नो श्रीमान्ले लेखेको कथाको पात्र तिमी नै हो भनेर सम्झाउँछे अनि ऊ बिदा हुन्छे । म पात्र आफ्नो अतीतलाई सम्झेर मन बोभिलो बनाउँछ र कथानक सकिन्छ । एघारौँ कथा 'कर्मरेखा' मा एउटा सामान्य गाउँमा कुनै एक परिवारमा अमर र अजर दुई भाइ हुन्छन् । जेठो अमर असल र कर्तव्यपरायण हुन्छ भने कान्छो अजर कर्तव्यविमुख हुन्छ । आमाबाबुले पनि कान्छो अजरलाई नै बढी माया गर्छन् । जेठो अमर आफ्नै मिहिनेतले पढेर डाक्टर बन्छ र कान्छो चाहिँ नपढेर जड्याहा बन्छ र गरिबीको रेखामुनि धकेलिन्छ । दाजु अमर विदेशबाट फर्किँदा भाइको दुर्दशा देख्छ र सानोमा वात्सल्य भिन्नताले ल्याएको परिणाम सम्झन्छ । यतिमै कथानक सकिन्छ । बाह्रौँ कथा 'कामिनी' मा मिथकीय शैलीमा कथानक प्रस्तुत छ । भुमभुमवालाको प्रचारबाट एक नेताकी वेश्याको महलमा पुग्छन् । कामिनी नाम गरेकी श्रेष्ठ वेश्याबाट नेताजीको स्वागत हुन्छ । नेताजी कामिनीको प्रशंसा गर्छन् । कामिनी सेवाको लागि अग्रिम रूपमा १०,०००-रूपैयाँको माग गर्छे । नेताजी पैसा नपुगेर ट्वाल्ल पर्छन् । कथानक यतिमै टुङ्गिन्छ ।

तेह्रौँ कथा 'तारा' मा 'तारा' नाम गरेको बालक आमाबाबुको मृत्युपछि नितान्त एक्लो हुन्छ । पितामाताको मृत्युकर्मको दस दिन नपुग्दै भोकले मरणासन्न हुने गरी

कुटुम्ब । बालकलाई गाउँलेले शरण दिन्छन् । ऊ भौतारिँदै, घर-घर डुल्छ । मावलीबाजे उसलाई खोज्दै आइपुग्छन् । तर ऊ भेटिँदैन कथानक टुङ्गिन्छ । चौधौँ कथा 'अर्धनारीश्वर'मा कुनै एउटा गाउँबाट मैया, मङ्गला र सुशीला तीर्थयात्राका लागि भारतको कुनै हिमालयमा पुग्छन् । नेपाली पण्डाले उनीहरूलाई बाबाको दर्शनका लागि गुफामा लैजान्छन् । गुफामा बाबालाई देख्ने बित्तिकै अपराधबोधका कारण मैयाले आत्महत्या गर्छिन् । सबै आश्चर्य मान्छन् । त्यत्तिकैमा एक महापुरुष आइपुग्छन् र मैया र बाबाको अतीत बताउँछन् र अलप हुन्छन् सबै आश्चर्यमा पर्छन् । यत्तिकैमा कथानक टुङ्गिन्छ । पन्ध्रौँ तथा अन्तिम कथा 'युद्ध' मा श्याम, मणि, श्रीकान्त, शिवाकोटी र लम्सालका बीचमा तत्कालीन माओवादी जनयुद्धको बारेमा बहस चलिरहेको हुन्छ, श्याम, मणि र श्रीकान्तले माओवादीको विरुद्धमा कुरा गर्छन् भने शिवाकोटी र लम्सालले माओवादीको पक्षमा वकालत गर्छन् । त्यत्तिकैमा प्रकाश आइपुग्छ र उसले माओवादीले प्रहरीलाई लुटेको समाचार सुनाउँछ । वल्लभ पनि त्यहाँ उपस्थित हुन्छन् । मणि र वल्लभले देशको स्थितिमा चिन्ता व्यक्त गर्छन् । यत्तिकैमा रेडियोमा माओवादीले प्रहरी माथि आक्रमण गरेको समाचार सुनाउँछ । अर्कोतिर प्रकाशलाई सिंहदरबारबाट फोन आउँछ र प्रकाश जान्छ । यतिमै कथानक टुङ्गिन्छ ।

४.१०.३ पात्रहरू

प्रस्तुत 'देवघाट' कथासङ्ग्रहका कथाहरूमा कथानक रैखिक ढाँचामा छ । कथाहरू मझौला आकारका छन् र कथाहरूमा पात्र पनि सीमित प्रयोग गरिएका छन् । सम्पूर्ण कथाहरू पारिवारिक पृष्ठभूमिमा आधुत भएर लेखिएकाले छोरा, भाइ, बुहारी, बाबु, साथी, काका, माइजू, छिमेकी जस्ता पारिवारिक र नातागत चरित्रको उपस्थिति बढी देखिन्छ । धेरै जसो कथामा घटना र परिवेशको समानता देखिएकाले कथावस्तु अन्तर्सम्बन्धित भएर आएका छन् । कथाहरूमा प्रयुक्त पात्रले सामाजिक र वर्गीयभन्दा व्यक्तिगत चरित्रलाई प्रतिनिधित्व गरेका छन् । कुनै कुनै कथामा चाहिँ भैरव, ब्रह्मा र उर्वशी, मेनुका जस्ता मिथकीय पात्रहरूको प्रयोग छ भने कामिनी, पण्डा, तपस्वी, प्रकाश, पाइलट, जमदार, कर्नेल, नाई जस्ता वर्गीय पात्रहरू पनि कथामा प्रयोग भएका छन् । कामिनी भ्रष्ट नेताहरूलाई प्रोत्साहन दिने वर्गीय नारी पात्र हो भने जमदार, कर्नेल जस्ताले

धोक्रो आडम्बरी देखाउने उच्च ओहोदामा व्यक्तिहरूको प्रवृत्तिलाई आत्मसात् गरेका छन् । यस बाहेक अन्य पात्रहरू कथामा व्यक्तिगत चरित्रलाई लिएर उपस्थित छन् ।

४.१०.४ भाषाशैली र लयविधान

भाषाशैलीका दृष्टिले हेर्दा सबै कथाहरूमा वर्णनात्मक शैली पाइन्छ । पात्रको मनोविश्लेषण र चरित्र विश्लेषणमा कथाकारले शब्द खर्चेको देखिँदैन । सरल भाषामा सोभो वर्णन शैलिले कथाको रोचकतालाई कमजोर तुल्याएको देखिन्छ । तद्भव र तत्सम शब्दको प्रयोग सन्तुलित रूपमा गरिएको छ भने केही ग्रामीण शब्द र उखान टुक्काको प्रयोगले कथामा आञ्चलिकता थपिएको छ । कथामा संवादको प्रयोगले कतै-कतै नाटकीय छनक पाइन्छ । समग्रमा कथाको भाषाशैली पक्ष संयमित र सरल देखिन्छ ।

प्रस्तुत 'देवघाट' कथासङ्ग्रहभित्रका कथाहरू प्रायः पारिवारिक घटनाप्रधान देखिएका छन् । घटनावृत्त मध्यम आकारमा फैलिएका छन् भने चरित्र पनि घटना सापेक्ष भएर प्रस्तुत भएका छन् । कतिपय कथाहरूको कार्यपीठिका अर्थात् परिवेशको स्पष्ट उल्लेख गरिएको छैन । तिनमा देखिएका घटनावृत्ति र चारित्रिक पेसा तथा पदले घटनाको परिवेश पहिल्याउनुपर्ने देखिन्छ । कथाहरूमध्ये पहिलो कथा 'देवघाट' मा देवघाट धाम र त्यसकै सन्निधिमा रहेको नदीको परिवेशलाई उल्लेख गरिएको छ । सैलुनको क्षण कथामा नेपालगन्जको सहरिया परिवेश उल्लेख छ । मृत्यु मडारिँदा, ऊ फेरि देखिइन्, विदा भइछ, समर्पणमा काठमाडौँको नाचघर, रत्नपार्क, ललितपुर, वीर अस्पतालको सेरोफेरो वर्णित छ । 'ऊ हराएको छैन' कथामा पूर्वीय तराईको ग्रामीण परिवेशको सङ्केत पाइन्छ । 'ताण्डव नृत्य' मा काठमाडौँकै केशरमहलको परिवेशमा घटनावली घुमेको छ भने 'तृष्णा' कथामा पूर्वीय पहाडी ग्रामीण परिवेश तथा राजधानीको परिवेश उल्लेख भेटिन्छ । दसौँ कथा 'स्मरण' मा राजधानीको परिवेशको वर्णन छ । बाह्रौँ कथा 'कामिनी' मा शहरको कुनै भव्य महलको वर्णनबाट अलिक पृथक् परिवेशको झल्को कथामा पाइन्छ । 'तारा' कथामा पूर्वीय तराईको ग्रामीण परिवेशको सेरोफेरो चित्रित छ । चौधौँ कथा 'अर्धनारीश्वर' मा नेपाली पात्रहरूकै उपस्थितिमा भारतको कुनै प्रसिद्ध हिमानी तीर्थस्थलको चित्रण भेटिन्छ । पन्ध्रौँ तथा अन्तिम कथा युद्धमा घटना स्थलको स्थान नतोकिए पनि कथामा प्रयुक्त पात्रहरूको संवाद तथा अन्त्यमा सिंहदरबारको उल्लेख भएकाले राजधानीकै सेरोफेरोको घटना मान्न सकिन्छ । उपयुक्त कथाहरूमा कतै बृहत् र कतै सूक्ष्म

रूपमा परिवेशको उद्घाटन गरिएको छ । ग्रामीण र सहरिया दुवै परिवेशको समान रूपमा उपयुक्त प्रयोग कथाहरूमा भेटिन्छ ।

४.१०.५ उद्देश्य

‘देवघाट’ कथासङ्ग्रहभित्रका प्रायः कथाहरू पूर्णतः जीवन दर्शनमा आधारित छन् । केही कथा स्वयं कथाकारले र केही काल्पनिक तथा केही सामाजिक वर्गीय पात्रले भोगेका जीवनका कठिन मोडहरूलाई कथाको रूप दिइएको छ । विशेषतः पारिवारिक दायित्व, कर्तव्य, मानवता र सङ्घर्षलाई मूल विषय बनाएर जीवनका हरेक क्षणमा मानवीय सङ्घर्ष आवश्यक पर्ने तथा जीवनका जटिलतालाई मानवीय सम्बन्धले कतै भन्नु जटिल त कतै सहज बनाई दिने यथार्थलाई कथाले पस्केका छन् । अनाथ र असहाय जीवन तथा मानवीय सम्बन्धले आजको समाज सहजभन्दा जटिलतातिर उन्मुख छ भन्ने तथ्यलाई प्रस्तुत गर्नु कथाहरूको मूल उद्देश्य देखिन्छ ।

४.१०.६ दृष्टिविन्दु

गोदारेले कथा लेख्दा बाह्य र आन्तरिक दुवै दृष्टिकोणलाई अँगालेका छन् । नाटकीय प्रविधिलाई अवलम्बन गरेर उनले संवादात्मक रूपबाट कथालाई प्रस्तुत गरेका छन् । तृतीय पुरुष शैलीमा लेखिएका उनका कथाहरू सजीव रूपमा देखा पर्छन् अर्थात् उनले अन्य पुरुषका पात्रको प्रयोग गरेर कथा लेखेका छन् । उनका कथाको दृष्टिकेन्द्र आन्तरिक नभएर बाह्य छ, तापनि सैलुनको क्षण, ऊ फेरि देखिइन, समर्पण, स्मरण, कथाहरूमा ‘म’ पात्रको प्रयोग गरेका छन् ।

मूलतः साहित्यकार नारायण गोदारे मूलतः कवि, त्यसपछि निबन्धकार र त्यसपछि कथाकार हुन् । उनले कविता र काव्यका क्षेत्रमा जति सिद्ध हस्तता हासिल गरे त्यति निबन्ध र कथाका क्षेत्रमा प्राप्त गर्न सकेको देखिँदैन । कविता खण्डकाव्य र महाकाव्यमा उनको कवित्व प्रतिभा भरना भन्ने स्वतः स्फूर्त रूपमा वगेको देखिन्छ भने निबन्धमा आईपुग्दा त्यो विस्तारै कमजोर हुँदै गएको छ । कथामा उनले आफ्नो कथात्मक प्रवृत्तिलाई स्पष्ट देखाउन सकेका छैनन् । ‘भातृ’ शवयात्रा जारी छ, अनाहका उद्गाहरू, कविताकृतिमा कविले स्वतः स्फूर्तता र भाव गाम्भीर्यको तरङ्गमा कवित्व शैलीलाई चम्काएका छन् । फूल, गँजडी भङ्गी, कुलचन्द्र, खण्डकाव्यमा काव्यका क्षेत्रमा

नयाँ प्रयोग गरेर गोदारे तरलवादी कविका साथै नवप्रयोगवादी कवि पनि बन्न पुगेका छन् । स्वराष्ट्रका वीरेन्द्र, सिद्धिचरण एक र अनेक महाकाव्यमा धारामा एउटा नयाँ आयाम थप्ने प्रयास गरेका छन् । निबन्धात्मक कृति ‘व्यङ्ग्य विनोद’ उनको व्यङ्ग्य निबन्धको सङ्ग्रह हो । यसमा गोदारेले व्यङ्ग्यभन्दा बढी आलोचना गरेको देखिन्छ भने कथासङ्ग्रह ‘देवघाट’ मा कथालाई शैली र विषयवस्तुको कसीमा नघोटीकनै रचना गरेको प्रष्ट देखिन्छ । समग्रमा भन्नुपर्दा उनका सबै कृतिलाई नियाल्दा उनी मूलतः कवि र त्यसपछि निबन्धकार र कथाकार हुन् भन्दा अत्युक्ति हुँदैन ।

४.११ नारायण गोदारेको “व्यङ्ग्यविनोद” निबन्धसङ्ग्रहको विश्लेषण

नारायण गोदारेको एकमात्र निबन्धसङ्ग्रह **व्यङ्ग्यविनोद** लाई संरचना, विषयवस्तु, भाषाशैली, उद्देश्यका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

४.११.१ संरचना

‘व्यङ्ग्यविनोद’ निबन्धसङ्ग्रह नारायण गोदारेको एक मात्र निबन्धात्मक कृति हो । लेखक पत्नी सुमित्रा बाँस्कोटा वि.सं. २०६३ सालमा काठमाडौँमा यो कृति प्रकाशित भएको हो । जम्मा ९४ पृष्ठमा संरचित यस कृतिको बाह्य आवरण आकाशी नीलो रङ्गको रहेको छ । कुर्सीमा बसेको मानवाकृतिमा गधाको टाउको जोडिएको चित्र आवरण पृष्ठको आकर्षण रहेको छ । शीर्षकको मुनितर ‘विचारप्रधान अनुसन्धानात्मक निबन्ध’ उपशीर्षक दिएर शीर्षकको थप परिचय दिइएको छ । आवरण पृष्ठको पछिल्लो आवरणमा लेखकको साहित्यिक परिचय दिइएको छ । प्रस्तुत कृतिभित्र जम्मा ३९ वटा निबन्धहरू समेटिएका छन् । कृतिको शीर्षक सङ्ग्रहभित्रका कुनै रचनासँग सम्बन्धित छैन । २-३ पृष्ठमा प्रायः सबै निबन्धहरू विस्तारित छन् । कृतिको भूमिका खण्डमा ‘प्रकाशकीय’ शीर्षकमा प्रकाशिका सुमित्रा बाँस्कोटाको लेख रहेको छ भने ‘व्यङ्ग्यविनोदको व्यङ्ग्योक्ति’ शीर्षकमा अर्को लेख धर्मराज अधिकारीद्वारा लेखिएको छ । भूमिका खण्डको अन्तिम पृष्ठमा हरि मञ्जुश्रीद्वारा ‘नारायण गोदारे र व्यङ्ग्यविनोद’ शीर्षकमा मन्तव्य लेखिएको छ । यसरी ‘व्यङ्ग्यविनोद’ निबन्धसङ्ग्रहको बाह्य आकृति संरचित छ ।

४.११.२ विषयवस्तु

प्रस्तुत 'व्यङ्ग्यविनोद' व्यङ्ग्यात्मक निबन्धहरूको सङ्गालोको रूपमा रहेको छ । यस कृतिमा विविध विषयवस्तुहरू समेटिएका छन् । सामाजिक, आर्थिक, राजनीतिक, धार्मिक तथा सांस्कृतिक विषयवस्तु निबन्धहरूमा रहेका छन् । यी विविध विषयवस्तुहरूलाई आधार बनाएर यस कृतिका निबन्धहरूलाई यसप्रकार विविध विषयमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

सामाजिक विषयवस्तुका निबन्धहरूमा समाचार प्रसारण कि विज्ञापन प्रसारण, जुका र मान्छे कुन भ्रष्ट, जय लाटोकोसेरा, मान्छे टाँगन घोडा फड्दवाल, विज्ञानभाइ, खसखस र लौ देशको रूपै फेरियो रहेका छन् भने राजनीतिक विषयवस्तुका निबन्धहरूमा चौका हान्दा छक्का पत्थो, राज्य हाँके खेल खेलौं, बन्द कार्यक्रम अमर रहोस्, आउनुहोस् मिटिड गरौं, यो बाँदर हो कि विरालो, कोटेराको भालुपुराण, नानी पापा खाने कि ?, मेलम्चीको पानीले सुनको ठुन्को फलाउने कि टुटुल्को उठाइमाग्ने ?, आउनुहोस् बलडान्स गरौं, फ्याउरोको रजाइँ, बङ्गुरमान, निर्देशन कतातिर, सुसंस्कारको विकास कतातिर, छल र फल, बकम्फुस, गन्थन र मन्थन, नगरका अर्थमा, कुरो कि चुरो, ऊर्जा थपियो कुर्सी मोह र हवाईजहाज हो कि पन्छी रहेका छन् । राष्ट्रवादी विषयवस्तुमा आधारित निबन्धहरूमा नाइले भूत तर्साउँदा, चमेराहरूको आमसभा र सबै छाडी पुर्पुरोमा हात गरी तीन निबन्ध रहेका छन् भने सांस्कृतिक विषयवस्तुमा आधारित निबन्धहरूमा हनुमानको मुखमा कालोमोसो, केको पहिरो कमिलालाई, पशुपतिमा बाँदरको अनसन र बुढिया फुस गरी ४ निबन्ध रहेका छन् ।

यी निबन्धहरूको विषयवस्तुलाई निम्नानुसार विश्लेषण गरिन्छ :

(क) सामाजिक विषयवस्तुका निबन्धहरू

नारायण गोदारेको 'व्यङ्ग्यविनोद' निबन्धसङ्ग्रहमा सामाजिक विषयवस्तुमा आधारित निबन्धहरूमा पूर्ण रूपले सामाजिक मात्र नभएर राष्ट्रिय समस्या संस्कृति र केही मात्रामा राजनीतिक अवस्था पनि अन्तर्समष्टिगत रूपमा मिसिएका छन् तर पनि सामाजिक विषयवस्तु भनी छुट्याइएका निबन्धहरूमध्ये 'लौ देशको रूपै फेरियो' मा व्यवस्था मात्रै साटिएर के गर्नु, विचार उनै थोत्रा छन् भन्दै मन, वचन र कर्मलाई सिद्धान्तमा मात्र सीमित नगरी व्यवहारमा उतार्न समाजका हरेक पक्षलाई आग्रह गरिएको छ ।

‘समाचार प्रसारण कि विज्ञापन प्रसारण’ निबन्धमा सूचना र समाचारभन्दा विज्ञापन र व्यापारलाई बढी प्रश्रय दिएबाट सूचना र प्रविधिप्रति मानिसहरूको विश्वसनीयता घट्दै गइरहेको र समाजमा यो सामाजिक अङ्ग नबनेर व्यापारिक अङ्ग बन्दै गइरहेको व्यङ्ग्य प्रस्तुत छ । ‘जुका र मान्छे कुन भ्रष्ट ?’ निबन्धमा पीत पत्रकारिता गरेर समाजलाई कुमार्गतर्फ धकेल्दै आएका गद्दारहरूप्रति धारे हात लाउँदै कर्मचारी तन्त्रमा अनेक विकृति र बेमेलप्रति पनि तीक्ष्ण व्यङ्ग्य गरेका छन् । ‘जय लाटोकोसेरो’ निबन्धमा समाजका थुप्रै विकृति र विसङ्गति तथा आडम्बरलाई प्रतीकात्मक तथा व्यङ्ग्यात्मक तरिकाले व्यक्त गरिएको छ । “मान्छे टाँगन घोडा फड्दवाल” शीर्षकको निबन्धमा आजको मानिसमा पाशविक गुणहरू भएकाले पशु र मानिस बीचको भिन्नता छुट्याउन मुस्किल परेको व्यङ्ग्य प्रस्तुत छ । ‘विज्ञानभाई’ निबन्धमा शिक्षित व्यक्तिहरूको अदक्षता र सीपगत अभावले गर्दा विकृति र विसङ्गति मौलाएको प्रति चिन्ता व्यक्त गरिएको छ । ‘खसखस’ शीर्षकको निबन्धमा मद्यमापनले समाजमा देखिएको विकृति तथा मदिरा नियन्त्रण गर्ने नाउँमा सरकारले समाजका व्यक्तिहरूको आँखामा छारो हालेको मर्मलाई व्यङ्ग्य गरिएको छ । यसप्रकार समाजमा रहेका विविध विकृति र विसङ्गतिहरूलाई मूल विषयवस्तु बनाएर उपर्युक्त निबन्धहरू लेखिएका छन् ।

(ख) राजनीतिक विषयवस्तुका निबन्धहरू

प्रस्तुत व्यङ्ग्यविनोद ‘निबन्धसङ्ग्रह’मा समाविष्ट गोदारेका राजनीतिक विषयवस्तुका आधारमा रचित निबन्धहरू मूल रूपमा देशमा बढ्दै गएको भ्रष्टाचार, विकृति र विकासको चाहनालाई मूल विषयवस्तुका रूपमा प्रस्तुत गरेका छन् । ‘चौका हान्दा छक्का पत्थो’ शीर्षकको निबन्धमा राजनीतिक रूपमै संरक्षण पाएको नेपाल आयल निगम, खाद्य संस्था तथा दैनिक जीवनमा अत्यावश्यक सामग्रीको खरिद र वितरणमा राजनेताहरूले गर्ने गरेको चलखेललाई व्यङ्ग्य गरिएको छ । ‘राज्य हाँक्ने खेल खेलौं’, ‘ऊर्जा थपियो’, ‘फ्याउरोको रजाई’, ‘छल र फल’, ‘गन्थन र मन्थन’, ‘कुर्सी मोह’ निबन्ध देशको राज्य व्यवस्थामा भ्रष्ट नेताहरूले गरेको चलखेल र भ्रष्ट आचरणलाई चित्रण गरेको छ । यी निबन्धहरूमा शीर्षकबाटै व्यङ्ग्य गरिएको छ । राजनीतिक व्यङ्ग्यले युक्त यी निबन्धहरूमा देशको विग्रँदो परिस्थितिको सटिक टिप्पणी छ । भ्रष्टाचार र नातावाद तथा कृपावादले समाज र राज्यमा पारेको असर कम दुःखदायी छैन तर यसप्रति सम्बन्धित निकाय कानमा तेल हालेर बसेको

छ । यिनै समस्यालाई राजनीतिक निबन्धको विषयवस्तु बनाइएको छ । त्यसैगरी कोटेरोको भालुपुराण, मेलम्चीको पानीले सुनको ठुन्को फलाउने कि टुटुल्को उठाइमाग्ने जस्ता निबन्धहरूमा राजनीतिप्रति ठूलो व्यङ्ग्य गरिएको छ । पन्छी पात्र कोटेरो, लाटोकोसेरो, काग, चमेरो, बाँदर, फ्याउरो, ब्वाँसो, स्याल, भालु आदि पन्छी र पशुहरू लेखकका प्रिय जीव हुन्, जसले वर्तमान राजनीतिक व्यक्तित्वका स्वभावलाई ठ्याक्कै प्रतिनिधित्व गरेका छन् । उनले तिनैका माध्यमबाट मानवीय संवेदना हराएका लाछी, पानीमरूवा, भ्रष्ट, कामचोर र ठगहा प्रवृत्तिका खुम्चे किराहरूप्रति दोहोरो काढेका छन् । मेलम्चीको पानी हाम्रो लागि एउटा बहुलठ्ठीपन हो, आफैमा व्यङ्ग्य हो । पछ्यौटे चिन्तनको भासमा जाकिएको हामीले दातृसंस्थाको अनुदान र सहयोगलाई व्यक्तिगत स्वार्थका निम्ति भ्राम्य पार्ने राजनीतिक प्रवृत्ति, निजीकरणका नाममा राजनीतिक आड लिएर घोटाला र कमीसनको खेलमा चक्कर काट्दा देशकै टाट उल्टिसकेको तीतो यथार्थ व्यङ्ग्यमार्फत् निबन्धहरूमा प्रस्तुत छ । नेपालको राजनीति देशका निम्ति नभएर दलीय स्वार्थ, पदीय लोलुपता, विलासिता, आडम्बर, इर्ष्या, द्वेष र वैचारिक द्वन्द्वका आधारमा माथि उठेको यथार्थलाई व्यङ्ग्यको रूप दिँदै यस्तै राजनीतिक विषयवस्तुको विषयगत चर्चा राजनीतिक विषयवस्तुका निबन्धहरूको मूल ध्येय हो ।

(ग) राष्ट्रवादी विषयवस्तुमा आधारित निबन्धहरू

प्रस्तुत 'व्यङ्ग्यविनोद' निबन्धसङ्ग्रहमा लेखक गोदारेले आफ्ना अनुभूतिलाई भन्दा बढी आफ्नो तत्कालीन परिस्थितिमा भोगेका अनुभवहरूलाई व्यङ्ग्यको पुट दिएर निबन्धको आकार दिएका छन् । प्रत्येक निबन्धमा राष्ट्रिय उन्नतिको चिन्ता त व्यक्त गरिएको हुन्छ तर मूलभूत रूपमा नाड्ने भूत तर्साउँदा, सबै छोडी पुर्पुरोमा हात, चमेराको आमसभा निबन्धहरू मूल रूपमा राष्ट्रवादी विषयलाई उठान गरिएको छ । यी निबन्धहरूमा तत्कालीन राष्ट्रिय समस्यालाई वर्णनात्मक रूपमा चित्रण गरिएको छ । विभिन्न दलले स्वार्थका लागि सरकार ढाल्न खोजे पनि राष्ट्रियताको धुरीमा त्यो राष्ट्रवाद कायम रहेकाले राष्ट्रको उन्नति निस्वार्थ सोचमा नै छ भन्ने कुरा निबन्धमा वर्णित छ । राष्ट्रका निम्ति सोच्ने व्यक्तित्वको अभावमा नै राष्ट्रले दुःखको भुमरी खेपिरहेको मूल समस्यालाई विषयवस्तुका रूपमा उभ्याइएको छ । राजनीतिक दलले देशलाई बाँडीचुडी खाने प्रवृत्तिले गर्दा देश धराशायी बन्दै गएको मूल रहस्यलाई चमेरो, ब्वाँसा जस्ता मानवेतर प्राणीको प्रतीकका

माध्यमबाट व्यक्त गरिएको छ । समग्रमा राष्ट्रवादी तत्वको कमीमा राष्ट्र नै नरहने हो कि भन्ने चिन्तन नै राष्ट्रवादी निबन्धहरूको मूल विषयवस्तु बनेको छ ।

(घ) सांस्कृतिक विषयवस्तुमा आधारित निबन्धहरू

नेपाल बहुसांस्कृतिक देश हो । संस्कृति र विविध चालचलनहरू नेपालका विभिन्न समुदायसँग अन्तर्सम्बन्धित भएर नै रहेका छन् । विविध समुदाय तथा तिनका सांस्कृतिक चालचलनलाई पृष्ठभूमि बनाएर निबन्धहरूमा नारायण गोदारेले राष्ट्रिय समस्यालाई नै इङ्गित गर्न खोजेका छन् । धर्म र संस्कृतिलाई समाजले एउटा घाँडोको रूपमा लिएको तर यसबाट मुक्त हुन नसकेकोप्रति व्यङ्ग्य गरेका छन् । धर्म र संस्कृतिको आडमा मानिसले अन्धविश्वास, कुरीति तथा आफ्नै थलोको कुप्रचार गर्दै मान्छे हिँडेको तथ्यलाई सांस्कृतिक निबन्धहरूको मूल विषयवस्तु हो । पुराना व्यक्तिका कुरा नसुन्ने र पुरानो संस्कृतिको खिल्ली उठाउने जमात समाजमा जताततै पाइने भएकाले सामाजिक कुसंस्कृतिको पर्दा च्यात्नु नै उपर्युक्त विषयका निबन्धहरूको मूल विषयवस्तु हो ।

४.११.३ भाषाशैली

प्रस्तुत 'व्यङ्ग्यविनोद' निबन्धसङ्ग्रह मूलतः व्यङ्ग्य निबन्धहरूको सङ्ग्रह हो । व्यङ्ग्यलाई नै मूल धार बनाएर अन्य धारालाई पछ्याउँदै अनुसन्धानात्मक निबन्ध भनेर लेखकद्वारा नै उपनाम दिइएको छ । सामाजिक मूल्य र सांस्कृतिक मान्यता, राजनीतिक संस्कार, सामाजिक कुरीतिहरूप्रति व्यङ्ग्य शैली अपनाउँदै निबन्धकार गोदारेले निबन्धलाई पूर्ण रूप दिएका छन् । निबन्धको भाषा सरल, सुगठित र स्तरीय हुनुपर्दछ । निबन्धमा प्रस्तुत गरिएको विषयवस्तु वा विचार बोक्न सक्ने खालको भाषाको प्रयोग निबन्धमा अपेक्षित हुन्छ । निबन्धको शैली व्यक्तिपिच्छे नै फरक-फरक हुन सक्छ । शैली भावका दृष्टिले संयत शैली, भावुक शैली र व्यङ्ग्य शैली हुन सक्छन् । भाषाका दृष्टिले प्रस्तुत निबन्ध सङ्ग्रहमा सरल भाषाको प्रयोग गरिएको छ । वस्तुपरक विश्लेषण गर्दै सरल र अभिधात्मक वाक्य प्रयोग गरिए पनि व्यञ्जनात्मक अर्थलाई बोक्ने वाक्य तथा उपवाक्यहरू कृतिमा प्रयुक्त छन् । प्रशस्त उखान टुक्काको प्रयोगले भाषा रोचक बनेको छ । तत्सम, तद्भव र आगन्तुक शब्दको सन्तुलित प्रयोग निबन्धमा पाइन्छ । जटिल भाषाको

प्रयोग निबन्धमा देखिँदैन । शैलीका दृष्टिले हेर्दा व्यङ्ग्य शैली प्रमुख रूपमा मुखरित भएको छ । प्रस्तुतिमा देखाएको नयाँ प्रयोगले गर्दा निबन्ध सशक्त बन्न पुगेका छन् । मूलतः विभिन्न पत्रपत्रिकामा प्रकाशित लेखकका लेखहरूलाई नै सङ्कलन गरी निबन्धात्मक कृतिको आकार दिइएकाले कताकति स्तम्भ लेख जस्ता लाग्ने कुनै कुनै निबन्धहरूमा त्यसको छनक पाइन्छ । वर्णनात्मक शैलीको प्रयोग गरी यथार्थलाई झल्काउन खोजिएको छ । व्यङ्ग्य शैलीलाई प्रयोग गर्दा शब्द चमत्कारमा ध्यान नदिएँ अर्थबोध र घटनाबाट व्यङ्ग्य प्रस्तुत गरिएको छ । समग्रमा भाषा शैलीका दृष्टिले प्रस्तुत कृति सुन्दर र रोचक देखिन्छ । दृष्टिविन्दुका दृष्टिले प्रथम पुरुष र तृतीय पुरुष कथनपद्धतिलाई अङ्गालिएको छ ।

४.११.४ उद्देश्य

लेखकले साहित्यको सिर्जना कुनै न कुनै उद्देश्यबाट अभिप्रेरित भएर गरेको हुन्छ । कुनै पनि विषयको सत्य तथ्यका बारेमा पाठकलाई जानकारी गराउनु नै निबन्धको उद्देश्य हो । एउटा कृतिले समाजका लागि केही खुराक दिनैपर्छ र त्यसको सामाजिक मूल्य हुनैपर्छ । प्रस्तुत कृतिका प्रायः सबै निबन्धले सामाजिक अन्याय, अत्याचार, अभाव, विकृति र विसङ्गतिप्रति कडा व्यङ्ग्य गर्दै वास्तविक यथार्थलाई उजागर गरेको छ । समाजमा देखिएका विचलन, गलत परम्परा, मानवीय स्वार्थ, अन्याय, राजनीतिक खिचातानीको यथार्थ विम्ब प्रस्तुत गरी जनचेतना सचेतता ल्याउन खोज्नु नै प्रस्तुत कृतिको मूल उद्देश्य रहन गएको छ ।

मूलतः प्रस्तुत कृति व्यङ्ग्यप्रधान कृति हो । तत्कालीन समस्या अभाव र अव्यवस्थालाई सार्वजनीन र युगीन बनाई प्रस्तुत गर्नु यस कृतिको अभीष्ट देखिन्छ । भाषाशैलीलाई मनोरञ्जनात्मक तथा रुचिकर बनाएर निबन्धलाई पाठकको मनमा प्रभाव पार्न कृति सफल देखिन्छ ।

४.१२ निष्कर्ष

नारायण गोदारे मूलतः कवि, त्यसपछि निबन्धकार र त्यसपछि मात्र कथाकार हुन् । कवितामा गोदारे जति सिद्धहस्त देखिन्छन् त्यति स्फुरणता र तरलता अन्य विधामा पाइँदैन । कवितादेखि खण्डकाव्य हुँदै महाकाव्यसम्मको यात्रामा कवि गोदारे निखारिँदै गएका छन् । निबन्ध र कथामा भने त्यो साधना देख्न सकिँदैन । गोदारेको साहित्यिक यात्रा पनि

कविताबाटै चालनी भएकाले उनी मूलतः कविका रूपमा स्थापित साहित्यकार हुन् । कवितामा तरलता, विषयवस्तुको, गहिराई र नवीन गद्यशैलीले तात्त्विक गम्भीरता लुकेको छ । खण्डकाव्यमा उनी नवीन प्रयोगधर्मी देखिएका छन् । स्मृति खण्डकाव्यदेखि लिएर अखण्डकाव्यधाराका माध्यमबाट उनी काव्यिक धारलाई नयाँ मोड दिने कविका रूपमा उदाएका छन् । महाकाव्यका क्षेत्रमा पनि चरित्रको मूल स्तम्भमा सिङ्गो महाकाव्य रचना गर्न सक्ने प्रतिभा उनमा देखिएका छन् । कथा र निबन्धमा भने उनी चिप्लिएका छन् । उनको कविता र काव्यलाई मात्र हेर्ने हो भने उनी समसामयिक कविता धाराका एक उत्कृष्ट कवि हुन् भन्न सकिन्छ ।

परिच्छेद पाँच

सारांश र निष्कर्ष

५.१ सारांश

व्यक्तिको जीवन भोगाइको क्रमलाई आद्यान्त रूपमा प्रस्तुत गर्नु समग्र जीवनको अर्थ हो । जीवनमा आख्यान जस्तो काल्पनिकता तथा आलङ्कारिक तथा प्रतिवेदन जस्तो तटस्थता नभएर विश्लेषणात्मक तथा समालोचनात्मक हुनु जरुरी छ । कुनै पनि व्यक्तिका जीवनसँग सम्बन्धित घटना र भोगाइहरूको तथ्यपूर्ण तथा कलात्मक प्रस्तुति नै जीवनीको मूल मर्म हो । कुनै व्यक्तिको जन्मदेखि मृत्युपर्यन्त उसले गरेका सामाजिक, साहित्यिक, राजनीतिक, आर्थिक, धार्मिक, सांस्कृतिक, शैक्षिक, गतिविधि, विभिन्न कार्य तथा सेवा अनि उसका रचनाकृति, साहित्यिक मान्यता, जीवन दर्शन तथा जीवन सम्बन्धी विभिन्न पक्षहरूको अध्ययन गरिन्छ । प्रस्तुत परिच्छेदमा यस जीवनीका नायक नारायण गोदारेको समग्र जीवनीको विभिन्न परिच्छेदको सारांश निष्कर्ष सहित प्रस्तुत गरिएको छ ।

प्रस्तुत स्नातकोत्तर तहको दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको शोध प्रयोजनका लागि लेखिएको 'नारायण गोदारेको जीवनी र व्यक्तित्व' शीर्षकको शोधपत्रको पहिलो परिच्छेदमा विषय परिचय, समस्या कथन, शोधकार्यको औचित्य, महत्त्व र उपयोगिता तथा सीमाङ्कन, शोधविधि, सामग्री सङ्कलन विधि, विश्लेषण विधि र शोधपत्रको रूपरेखा गरी विभिन्न शीर्षकमा विभाजन गरेर शोधपत्रको प्रस्तावनाको रूपमा राखिएको छ ।

दोस्रो परिच्छेदमा शोधनायक नारायण गोदारेको जीवनी र व्यक्तित्व शीर्षकमा जीवनी अन्तर्गत गोदारेको जन्म र जन्मस्थान, पारिवारिक पृष्ठभूमि, बाल्यकाल, उपनयन, शिक्षा-दीक्षा, व्यक्तिगत रुचि तथा स्वभाव, विवाह, सन्तान, दाजुभाई तथा दिदी बहिन, आर्थिक स्थिति, जागिरे जीवन, लेखन प्रेरणा र प्रभाव, साहित्यिक संलग्नता सम्मान तथा पुरस्का, भ्रमण तथा व्यक्तित्वअन्तर्गत, पृष्ठभूमि, व्यक्तित्वका विभिन्न पाटाहरू, साहित्यिक व्यक्तित्व, कवि व्यक्तित्व, कथाकार व्यक्तित्व, निबन्धकार व्यक्तित्व साहित्येतर व्यक्तित्व, निजी व्यक्तित्व, आन्तरिक व्यक्तित्व, बाह्य व्यक्तित्व, व्यक्तिगतका अन्य पाटाहरू, समाजसेवी व्यक्ति, प्रशासनिक व्यक्तित्व, कर्मयोगी व्यक्तित्व गरी विभिन्न शीर्षकमा उनको जीवनी र व्यक्तित्वको विश्लेषण गरिएको छ ।

शोधपत्रको तेस्रो परिच्छेदमा नारायण गोदारेको साहित्यिक यात्रा र प्रवृत्तिको निरूपण शीर्षकअन्तर्गत नारायण गोदारेको साहित्यिक यात्रा पूर्वार्धका साहित्यिक प्रवृत्ति, उत्तरार्ध र त्यसका प्रवृत्तिहरूको निष्कर्ष सहित विश्लेषण गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्रको चौथो परिच्छेदमा नारायण गोदारेका प्रकाशित सम्पूर्ण कृतिहरूको विश्लेषण गरिएको छ । विश्लेषणका क्रममा ‘मातृ’ कविताहरूसङ्ग्रह (२०५१) शवयात्रा जारी छ कवितायात्रा सङ्ग्रह (२०५७) अनाहकका उद्गारहरू कविता सङ्ग्रह (२०५९) को संरचना, विषयवस्तु, सहभागी र सहभागिता, परिवेश उद्देश्य तथा दृष्टिविन्दु र भाषा शैलीका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ । त्यसै गरी गँजडी भङ्गी खण्डकाव्य (२०५२) फूल (२०६१) खण्डकाव्यको परिचय विषयवस्तु, पात्र, परिवेश, उद्देश्य, दृष्टिविन्दु र भाषाशैलीका आधारमा कृतिविश्लेषण गरिएको छ । त्यसै गरी महाकाव्यहरूमा ‘सिद्धिचरण एक र अनेक (२०५८) नव्यकाव्य, स्वराष्ट्रका वीरेन्द्र (२०५९) महाकाव्य र कुलचन्द्र (२०६०) स्मृति काव्यको संरचना, शीर्षक विधान, विषयवस्तु, द्वन्द्व विधान, चरित्रयोजना, प्रकृति चित्रण, लयविधान, परिवेशविधान तथा भाषाशैली र शिल्पका आधारमा स्पष्टापरक विश्लेषण गरिएको छ । देवघाट (२०५६) कथासङ्ग्रहको सङ्ग्रहित कथाहरूको संरचना, कथानक पात्र, परिवेश, उद्देश्य, दृष्टिविन्दु र भाषाशैली तथा निष्कर्षका आधारमा विधातात्त्विक विश्लेषण गरिएको छ । त्यसैगरी गोदारेका निबन्धात्मक कृति, व्यङ्ग्यविनोद (२०६३) मा समाविष्ट निबन्धहरूको संरचना, विषयवस्तु, भाषाशैली तथा उद्देश्यर प्रयोजनका आधारमा विधातात्त्विक विश्लेषण गरिएको छ ।

५.२ निष्कर्ष

नारायण गोदारे (जन्म वि.सं. २०११) नेपाली साहित्यका क्षेत्रमा कल्पना र यथार्थको समातेर साहित्यका सबैजसो विधामा कलम चलाउने सिद्धहस्त प्रतिभा हुन् । उनी मूलतः कवि त्यसपछि निबन्धकार र त्यसपछि मात्र कथाकार हुन् । उनले सर्वप्रथम कविताका क्षेत्रमा आफूलाई समर्पित गरे, फलस्वरूप ‘मातृ’ कविता सङ्ग्रह (२०५१) उनले रचना गरे । त्यसपछि क्रमशः कवितासङ्ग्रह हुँदै खण्डकाव्यमा पाइला टेक्न पुगे खण्डकाव्यमा २०५२ सालमा अखण्डकाव्यद्वारा नाम दिइएको नवीन प्रयोगात्मक कृति गँजडी भङ्गी गोदारेले रचना गरे । यसै क्रममा २०५६ मा ‘देवघाट’ कथासङ्ग्रह २०५७ ‘शवयात्रा जारी छ’ कवितायात्रा सङ्ग्रह २०५८ । सिद्धिचरण एक २ अनेक नव्यकाव्य

२०५९ अनाहकका उद्गारहरू कवितासङ्ग्रह २०५९ मा स्वराष्ट्रका वीरेन्द्र महाकाव्य २०६० मा कुलचन्द्र (स्मृतिकाव्य) २०६१ मा फूल खण्डकाव्य र २०६३ मा व्यङ्ग्य विनोद-विचार प्रधान निबन्धसङ्ग्रह) प्रकाशित गरे । उनको यो साहित्य यात्रा वि.स. २०३० देखि सुरु भएर हालसम्म अगाडि बढिरहेको छ । गोदारेका जीवनीका विविध पक्षहरूलाई समग्रमा केलाएर हेर्ने हो भने दुःखद तथा आमाबाबु विहीन अनाथ बाल्यकालबाट उनी गुञ्जेका देखिन्छन् तत्कालीन अवस्थामा शिक्षाको ग्रामीण क्षेत्रमा सरल र सहज पहुँच नभएर पनि उनले आफ्नै आत्मविश्वास र दरिलो धीरतालाई अङ्कमाल गर्दै आफ्नो गाउँ-घर छोडी काठमाडौँ आई अध्ययन गरे शिक्षाबाटै जीवनको ज्योति खोज्न हिँडेका गोदारेले आफ्नो प्रतिभा र अथक सङ्घर्षका कारण आफूभित्र कवि कथाकार निबन्धकारको उज्ज्वल दीप बाले प्रशासनका क्षेत्रमा आफ्नो जागीरे पेशालाई निरन्तरता दिँदै केही आफ्नो स्वरूप तथा केही बाह्य आग्रह र प्रेरणाले उनले अनेकौँ कृति रचे । तत्काली समयमा प्रकाशन र टङ्कणको लागि रचनाले पालो कुनै अवस्थामा पनि आफ्नै आर्थिक भारमा उनले कतिपय आफ्ना रचना प्रकाशित गरेका छन् । जीवनका सङ्घर्षमय घुम्ती पार गर्दै जाँदा गोदारेले आफ्नो जीवनको आधार एकलैले बनाए । उनका जीवनका यी आरोह र अवरोहलाई हेर्दा उनी एउटा सस्था कर्मशील र प्रेरक व्यक्तित्वका रूपमा देखापर्दछन् ।

समग्रमा भन्नुपर्दा जनकपुर अञ्चलको सामान्य ग्रामीण परिवेशमा जन्मिएका नारायण गोदारेको समग्र जीवनीलाई जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वका आधारमा हेर्दा उनको जीवनी प्रारम्भमा अत्यन्तै जटिल तर हाल सम्पन्न तथा व्यक्तित्वमा सरल, सङ्घर्षका योद्धा, कुशल जागिरे समाजसेवी र कृतित्वका दृष्टिले कवि, कथाकार र निबन्धकारका रूपमा सफल र प्रेरक व्यक्तित्वका रूपमा समाजमा स्थापित भएका छन् ।

सन्दर्भसामग्री सूची

अधिकारी, रामलाल (२०३२), नेपाली निबन्ध यात्रा, दार्जिलिङ्ग :

नेपाली साहित्य सञ्चयिका ।

अधिकारी, हरि (२०६६), जीवनीका दृष्टिकोणहरू काठमाडौं : भृकुटी प्रकाशन ।

अधिकारी, हेमाङ्गराज र भट्टराई वद्रीविशाल (२०६३), प्रयोगात्मक नेपाली शब्दकोष,
काठमाडौं : विद्यार्थी प्रकाशन प्रा.लि. ।

गोदारे, नारायण (२०५१), मातृ, काठमाडौं : सुमित्रा बासकोटा ।

_____, (२०५२), गँजडी भङ्गी, काठमाडौं : सुमित्रा, बाँसकोटा ।

_____, (२०५६), देवघाट, काठमाडौं : सुमित्रा बाँसकोटा छ, काभ्रे : कवि स्वयम् ।

_____, (२०५७), शवयात्रा जारी छ, काभ्रे : स्वयम् ।

_____, (२०५८), सिद्धिचरण एक र अनेक काठमाडौं : सुगन्ध प्रकाशन ।

_____, (२०५९) अनाहकका उद्गारहरू 'नेपथ्यका प्रतिविम्बहरू' काभ्रे : प्रकाशन
एकीकृत (पृ ३७-६५) ।

_____, (२०५९), स्वराष्ट्रका वीरेन्द्र, काठमाडौं : सुमित्रा बासकोटा ।

_____, (२०६०), कुलचन्द्र, काठमाडौं : कात्यायनी सार्वजनिक पुस्तकालय ।

_____, (२०६१), फूल, काठमाडौं : सुमित्रा बाँसकोटा ।

_____, (२०६३), व्यङ्ग्यविनोद, काठमाडौं : सुमित्रा बासकोटा ।

देवकोटा, लक्ष्मीप्रसाद (२०२०), 'भूमिका' लक्ष्मी निबन्ध सङ्ग्रह, काठमाडौं : त्रि.वि. नेपाली
भाषा प्रकाशनि समिति ।

नेपाल, पूर्णप्रकाश यात्री (२०५८), सिद्धिचरण एक र अनेक महाकाव्यको कृतिपरक
विश्लेषण ।

भण्डारी, कैलाश, (२०६३) सुगन्ध (वर्ष २६ अङ्क २ पूर्णाङ्क २३६ असार-साउन) पृ. ७ ।

विरक्ति, अर्जुन (२०५९) 'भूमिका' स्वराष्ट्रका वीरेन्द्र महाकाव्य काठमाडौं : एन. जी.
/सुमित्रा बासकोटा ।

शर्मा, गोपीकृष्ण (२०६०), निबन्धको सैद्धान्तिक स्वरूप, कुञ्जीनी, (वर्ष ११, अङ्क ५, पूर्णाङ्क ३२०) ।

सुवेदी राजेन्द्र (२०५६), स्नातकोत्तर नेपाली निबन्ध, काठमाडौं : पाठ्यसामग्री पसल ।

सुवेदी, लालगोपाल (२०५८) गोरखापत्र 'शवयात्रा जारी छ : एक युग दस्तावेज' (माघ १३ शनिवार) पृ. २५ ।

हरि, मञ्जुश्री. सम्पादक, २०५०), नयाँ युगका कविता, काठमाडौं : सामूहिक प्रकाशन ।

नारायण गोदारेसँगको अन्तरवार्ता

१. तपाईंको न्वारानको नाम के हो ?

मेरो न्वारानको नाम नारायणप्रसाद बासकोटा हो ।

२. तपाईंको पिताको नाम के हो ?

मेरो पिताको नाम बद्रीप्रसाद बासकोटा र मातको नाम मिथिलादेवी कोइराला हो ।

३. तपाईंको पितामाताको कुन छोरा हो ?

म जेठो भने पनि कान्छो भने पनि म एकलो हुँ ।

४. तपाईंको जन्म कहिले भएको हो ?

म वि. सं. २०११ साल फागुन सात गते शुक्रबार जन्मिएको हुँ ।

५. तपाईंको बाल्यकालको स्वभाव कस्तो थियो र कहाँ बित्यो ?

साथीहरूसँग खेल रुचाउने, घरको सदस्यलाई हरेक कार्यमा सघाउने सायद सोभो स्वभाव नै हुनुपर्छ । बाल्यकाल धनुषा जिल्लाको लवटोली, गा.वि.स. को पोर्ताहा, गोदार र कुसमाहामा नै बित्यो ।

६. शिक्षाको प्रारम्भ कसरी भयो ?

सानो छँदा पिताबाट नै अक्षाराम्भ गरेको हुँ ।

७. उपनयन संस्कार कति वर्षमा कहाँ भयो ?

सात वर्षको उमेरमा मावलीघर गोदारमा भयो ।

८. तपाईंको औपचारिक रूप कुन तह सम्मको अध्ययन गर्नुभएको छ ?

मैले एम. ए. सम्मको अध्ययन गरेको छुँ ।

९. अध्ययन कालीन कठिनाइहरू पनि छन् ?

अध्ययनकालीन कठिनाई कति छन् कति । ४ वर्षको उमेरमा बुवाको मृत्यु र लगतै केही महिनामा आमाको मृत्युको कारण मावलीघरमा बसेर कक्षागत गरें र केही वर्षपछि मावलीघरबाट सानीआमा घर कुशमाहा, जदुकुहा, जनकपुर र काठमाडौं हुँदै आफ्नो अध्ययन कठिन रूपमा नै पुरा गरियो ।

१०. विवाह कति वर्षको उमेरमा कोसँग गर्नु भयो ?

विवाह २२ वर्षको उमेरमा काठमाडौंको बानेश्वर निवासी पण्डित गंगाप्रसाद चालिसेकी जेष्ठ सुपुत्री सुमित्रा चालिसेसँग मागी विवाह वैदिक विधि अनुसार सम्पन्न भयो ।

११. तपाईंका कति छोराछोरी छन् ?

मेरो एक छोरा र एक छोरी छन् । छोराको नाम असीम 'काली' हो भने छोरीको नाम अञ्जलीका हो ।

१२ तपाईंको आर्थिक अवस्था कस्तो छ ?

काठमाण्डौंको सरस्वती नगरमा दुई वटा घर छ त्यो घर दुवै बुढाबुढीको मेहनतको कमाइबाट बनाउन सफल भएका हौं ।

१३. वैवाहिक जीवनयात्रा कस्तो छ ?

राम्रो छ । आजसम्म आनन्दसम्म तरिकाले चलिरहेको छ ।

१४. तपाईंको जागिरे जीवन कहिलेदेखि कहिले सम्म रह्यो ?

वि.सं. २०३६ सालदेखि स्थानीय विकास मन्त्रालय अन्तर्गत दुर्गम क्षेत्रविकास समितिमा जागिरे भए र हाल अवकास प्राप्त जीवन बिताइरहेको छु ।

१५. अहिलेसम्म के कति संस्थामा आवद्ध रहनुभयो ?

धेरै संस्थाहरूमा आवद्ध हुनको लागि अवसर त प्राप्त गरेको थिए तर पनि समय परिस्थिति अनुसार ५/६ वटा संघ संस्थामा चाहिँ आवद्ध भए ।

१६. तपाईंलाई लेखनको प्रेरणा र प्रभाव कहाँबाट प्राप्त भयो ?

मावली हजुरबुवा धर्मदत्त उपाध्याय कोइरालासँग बाह्यप्रभाव ग्रहण गरें र रचनाहरू कोर्न थाले र विभिन्न पत्र पत्रिकाहरूमा छपाउन थालें र यसलाई सशक्त रूपमा अगाडि बढाउँदै लगें ।

१७. तपाईं साहित्यको कुन विषयमा विशेष रुचि राख्नुहुन्छ ?

रुचि त सबै विधामा हुन्छ नै तर कवितालेखन खण्डकाव्य, महाकाव्य, निबन्ध र कथा लेखन मेरो प्रमुख विधा बन्न पुगेको छ ।

१८. हालसम्म प्रकाशित भएका कृतिहरू के-के हुन् ?

मातृ (२०५१ कवितासङ्ग्रह)

गँजडी भङ्गी (२०५२ अखण्ड काव्यधारा)

देवघाट (२०५६ कथासङ्ग्रह)

शवयात्रा जारी छ (२०५७, कवितायात्रा सङ्ग्रह)

सिद्धिचरण एक र अनेक (२०५८ नव्यकाव्य)

अनाहकका उद्गारहरू (२०५९ महाकाव्य)

स्वराष्ट्रका वीरेन्द्र (२०५९ महाकाव्य)

कुलचन्द्र (२०६० स्मृतिकाव्य)

फूल (२०६० खण्डकाव्य)

व्यङ्ग्यविनोद (२०६३ विचारप्रधान निबन्धसङ्ग्रह)

२०. तपाईंको जीवन जगत् प्रतिको धारणा कस्तो छ ?

जीवन नाशवान् छ बाँचेकै बेला केही न केही राम्रो काम गरिसक्नुपर्छ ।

जीवन सोचाइ नभएर केवल भोगाइ हो । संसारमा कसैलाई दुःख दिनुहुँदैन । कसैले अकारण आफूलाई दुःख दियो भने पनि चुप लागेर बस्नुहुँदैन । त्यसैले सके परोपकारी बन्नु नसके कसैको तिरस्कार नगर्नु नै असल जीवन हो जस्तो लाग्छ ।

२१. साहित्यप्रति तपाईंको धारण कस्तो छ ?

साहित्यलाई समाज र जीवनमुखी बनाउन सके राम्रो हुने थियो भन्ने लाग्छ ।

२२. तपाईंका जीवनका अविस्मरणीय क्षण कुन हो ?

बाल्यावस्थामा नै टुहुरो हुँदाको अविस्मरणीय क्षण र अभ्यासिक चरणमा आफ्नो रचना औपचारिक रूपमा २०३१ साल असोज महिनामा 'जागृति' साहित्यिक वार्षिक पत्रिकामा 'जीवन जाँच' शीर्षकमा कविता प्रकाशन भयो त्यो क्षण हर्षको क्षण बन्न पुग्यो ।

नारायण गोदारे

शोधनायक नायक